

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI**

**PARASAL REFORMLAR KAPSAMINDA TÜRKİYE'DEKİ PARADAN SIFIR
ATILMASI OPERASYONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim AL

**HAZİRAN – 2007
TRABZON**

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI**

**PARASAL REFORMLAR KAPSAMINDA TÜRKİYE'DEKİ PARADAN SIFIR
ATILMASI OPERASYONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

İbrahim AL

**Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce
Bilim Uzmanı (İktisat)
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 02.06.2007

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 03.07.2007

Tezin Danışmanı : Prof. Dr. Hasan ÖZYURT

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Haydar AKYAZI

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

Haziran – 2007

TRABZON

0.SUNUŞ

00.Önsöz

Enflasyon nedeniyle üst değerde banknotların piyasaya sürülmesi bir yandan teknik problemlere yol açarken, diğer yandan halkın psikolojisini olumsuz etkilemektedir. Para reformlarıyla bu problemlerin aşılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, bir ülkenin ulusal parasından sıfır atması, yeni para birimini benimsemesi, ulusal parasının yerine daha güçlü bir yabancı paranın resmi para birimi kabul etmesi gibi, parayla ilgili yenilik hareketleri birer para reformudur.

Bu çalışmada, Türkiye’de para reformu kapsamında uygulanan Türk Lirası’ndan (TL) sıfır atılması operasyonu çeşitli yönleriyle araştırılmıştır. Bu kapsamda, öncelikle Türkiye’de paradan sıfır atılması ihtiyacını ortaya çıkaran süreç incelenmiştir. Çalışmanın devamında operasyonun muhtemel fayda ve maliyetlerine, yapılan kurumsal düzenlemelere değinilmiştir. Ayrıca, operasyonun sonuçlarının araştırılmasına yönelik bir anket çalışması uygulanmış ve sonuçlar, Türkiye ekonomisinde meydana gelen ekonomik değişmeler de dikkate alınarak, değerlendirilmiştir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde katkılarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Hasan ÖZYURT başta olmak üzere, Doç. Dr. Haydar AKYAZI ve Yrd. Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ’a şükranlarımı sunarım. Ayrıca, bu çalışmada emeği geçen Öğr. Gör. Ali AKAY, Dr. Ekrem CENGİZ, Arş. Gör. Aykut EKİNCİ ve Arş. Gör. Zuhâl ÇİLİNGİR’e; manevi destekleri nedeniyle Dr. Fazıl KIRKBİR, Arş. Gör. Bünyamin ER ve aileme teşekkür ederim.

Hayatlarını çocuklarının eğitimine adayan anne ve babamı, manevi huzurlarında rahmet, şükran, saygı ve özlemle anıyorum.

Trabzon, Haziran 2007

İbrahim AL

01. İçindekiler

Sayfa Nr.

0. SUNUŞ	III
00. Önsöz.....	III
01. İçindekiler.....	IV
02. Özet.....	IX
03. Summary.....	X
04. Tablolar Listesi	XI
05. Grafikler Listesi	XII
06. Kısaltmalar Listesi.....	XIII

GİRİŞ 1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. PARA REFORMLARI VE ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEKİ PARA REFORMU

UYGULAMALARI	4-29
10. Para Reformu Kavramı, Tarihçesi, Amaçları ve Çeşitleri.....	4
100. Para Reformu Kavramı.....	4
101. Para Reformlarının Tarihçesi.....	5
102. Para Reformların Amaçları.....	7
1020. Ekonomik Amaçlar.....	8
10200. Ekonomik Faaliyetleri Düzenlemek	8
10201. Parasal Servetlerin Kamulaştırılmasını Sağlamak.....	9
10202. Enflasyonist Baskıyı Azaltmak	12
1021. Siyasal Amaçlar	13
10210. Ulusal Güvenliğe Yardımcı Olmak	14
10211. Ülkenin Bölünmesini veya Birleşmesini Tescillemek.....	15
103. Para Reformlarının Çeşitleri.....	16

1030. Yeni Ulusal Para.....	16
1031. Resmi Dolarizasyon.....	17
1032. Ortak Para.....	18
11. Çeşitli Ülkelerdeki Sıfır Atma Uygulamaları.....	19
110. Almanya.....	20
111. Brezilya.....	22
112. Bulgaristan.....	24
113. İsrail.....	25
114. Zaire.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'Yİ PARA REFORMUNA GÖTÜREN SÜREÇ VE TÜRKİYE'DE PARA REFORMU.....	30-76
20. 1970 Sonrası Türkiye Ekonomisine Genel Bakış.....	30
200. 1970-1979 Dönemi.....	30
201. 1980-1989 Dönemi.....	31
202. 1990-1999 Dönemi.....	32
203. 2000-2004 Dönemi.....	33
21. Para Reformunun Gerekçeleri.....	35
210. Ekonomik-Psikolojik Gerekçeler.....	36
2100. Enflasyon.....	36
21000. Döviz Kuru.....	39
21001. Kamu Kesimi.....	40
21002. Genel Fiyatlama Davranışı.....	42
2101. Dolarizasyon.....	43
211. Teknik Gerekçeler.....	45
212. Siyasi Gerekçeler.....	47
22. Türkiye'de Para Reformu Tartışmaları.....	48
23. Para Reformunun Ön Koşulları.....	52
230. Fiyat İstikrarının Sağlanması.....	52
231. Döviz Kurlarındaki Oynaklığın Giderilmesi.....	56
24. Para Reformunun Başarı Koşulları.....	58

240. Siyasi Kararlılık.....	59
241. Kamuoyu Desteği.....	59
242. Ekonomik ve Mali İstikrarın Sağlanması.....	62
2420. Sıkı Maliye Politikası.....	62
2421. Sürdürülebilir İhracat ve Cari Açık.....	64
2422. Üretim ve İstihdam.....	65
2423. Uygun Zamanlama ve Tanıtım Faaliyetleri.....	66
25. Para Reformunun Muhtemel Faydaları.....	67
250. Teknik-Operasyonel Faydalar.....	68
251. Ekonomik ve Psikolojik Faydalar.....	68
26. Para Reformunun Olası Olumsuz Ekonomik ve Psikolojik Etkileri.....	71
260. Fiyatların Yukarıya Doğru Yuvarlanması.....	71
261. Zaman, Menü ve Operasyonel Maliyetler.....	73
262. Yoksullaşma Duygusu ve Para Aldanımı.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’DEKİ PARA REFORMUNUN TEKNİK BOYUTLARI VE

YAPILAN KURUMSAL DÜZENLEMELER.....	77-89
30. Para Reformunun Teknik Boyutları.....	77
300. YTL’nin Hukuki Dayanağı ve Dönüşüm Oranları.....	77
301. Para Reformunun Aşamaları.....	78
302. Sıfır Atma Yönteminin Seçilme Nedenleri.....	79
303. YTL Banknot ve Madeni Paraların Kupür Kompozisyonları.....	79
3030. 50 ve 100 YTL’lik Banknotları Basılmasının Nedenleri.....	81
3031. En Büyük Banknotun 100 YTL Olarak Belirlenme Nedenleri.....	81
3032. 1 YTL’nin Banknot ve Madeni Para Olarak Çıkarılma Nedenleri.....	82
31. YTL Kapsamında Kurumlar Tarafından Yapılan Düzenlemeler.....	83
310. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Tarafından Yapılan Düzenlemeler.....	83
311. Maliye Bakanlığı Tarafından Yapılan Düzenlemeler.....	84
3110. Mevzuat Düzenlemeleri.....	84
3111. Muhasebe.....	85
3112. Elektronik Sistemler.....	85
3113. Basılı ve Değerli Kağıtlar.....	86

312. TCMB Tarafından Yapılan Düzenlemeler	86
313. SPK Tarafından Yapılan Düzenlemeler	88
314. Diğer Kuruluşların Yaptığı Düzenlemeler	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE'DEKİ PARADAN SIFIR ATILMASI OPERASYONUNA KARŞI TÜKETİCİLERİN TUTUM VE DAVRANIŞLARINI BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.....	90-116
40. Araştırmanın Planı	90
400. Araştırmanın Konusu.....	91
401. Araştırmanın Amacı ve Alt Amaçları.....	91
402. Araştırmanın Metodolojisi.....	92
4020. Örnek Seçimi	92
4021. Araştırmanın Yöntemi	92
4022. Araştırmanın Hipotezleri	93
403. Bulgular	93
4030. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri	93
4031. TL'den Sıfır Atılması Operasyonunun Çeşitli Yönlerine İlişkin Bulgular	95
40310. TL'den Sıfır Atılmasının Gerekliliği.....	95
40311. Uygulamanın Alışılma Durumu	96
40312. Paradan Sıfır Atılmasının Etkileri	98
403120. Psikolojik Etkiler	98
403121. Ekonomik Etkiler.....	100
40313. Para Reformunun Başarısının Sürdürülebilirliği	102
4032. Hipotezlerin Test Edilmesi	103
40320. YTL'ye Uyum Durumunun Demografik ve Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Hipotezlerin Test Edilmesi	104
40321. Operasyonun Olumsuz Psikolojik Etkilerinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Hipotezlerin Test Edilmesi	106

404. Tartışma ve Sonuç.....	109
405. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği.....	115
406. Araştırmanın Zaman Planı ve Maliyeti.....	116
5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	117-122
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	123-136
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

02.Özet

Türkiye’de 1970’li yılların ortalarından beri süre gelen yüksek enflasyon, paranın satın alma gücünü ve itibarını sürekli düşürmüştür. Yüksek enflasyon sürecinde artan emisyon ihtiyacının karşılanması amacıyla, 1981 yılından başlayarak üst değerde banknotlar piyasaya sürülmüştür. Banknotlardaki sıfırların artması teknik, ekonomik ve psikolojik sorunlara yol açmıştır. Bu nedenle, sıfırların atılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle bu operasyon uygulanamamıştır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın (TCMB) fiyat istikrarını sağlama amacıyla bağımsızlığının artırılması, kamu sektörüne verilen avans ve kredilere son verilmesi, enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesi gibi parasal reformlarla daha etkin para politikası yürütülmüştür. Ayrıca, 2002 yılı seçimleri ile sağlanan siyasal istikrar ve sıkı maliye politikası uygulanması enflasyon üzerindeki baskıyı hafifletmiştir. Enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi, paradan sıfır atılması fikrini de yeniden gündeme getirmiştir. Nitekim, 1 Ocak 2005’te TL’den altı sıfır atılmış ve Yeni Türk Lirası’na (YTL) geçilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki paradan sıfır atılması operasyonunun gerekçelerini, sonuçlarını, başarı şansını ortaya koymak ve bu konudaki değerlendirmelere ışık tutmaktır.

Operasyonun sonuçları incelendiğinde, teknik problemlerin aşıldığı ve TL’nin itibarının arttığı, operasyonun muhtemel olumsuz psikolojik etkilerinin ve beklenen olumlu ve olumsuz ekonomik sonuçlarının ortaya çıkmadığı düşünülmektedir. Operasyonun bundan sonraki başarısı, enflasyonla mücadeledeki başarıya bağlıdır.

03.Summary

The high inflation which have been existing since mid 1970s, have decreased the purchasing power and the credit of the money. In order to meet the need for emission that have increased in the process of high inflation, banknotes in upper values have been put on the market since 1981. The increase of the zeros in the banknotes, have led to technical, economical and psychological problems. Therefore it has become an obligation to delete the zeros. But because of the economical and political instabilities, this project could not be implemented.

Monetary reforms like making the The Central Bank more independent, -in order to ensure price stability-, ending the advances and credits given to the public sector, getting on to inflation targeting, have helped to implement a better monetary policy. Besides, the political stability provided by the 2002 elections, and the tight fiscal policy, have lessened the pressure on the inflation. Due to the decrease of inflation to single digits, the idea of deleting zeros from the money put forward. In this respect in 1 January 2005, six zeros have been deleted from Turkish Lira and the New Turkish Lira have become effective.

The aim of this study is to bring up the reasons, results, and the probability of success of the project “deleting zeros from Turkish Lira”, and to lighten the assessments on this issue.

When we cover the results of the operation, it is seen that; technical problems have been surpassed, and the probable negative psychological effects and the expected economical results did not emerge. The success of the operation depends on the success in the struggle of inflation.

04. Tablolar Listesi

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Bazı Ülkelerde Uygulanan Kamulaştırıcı Para Reformları	10
2	Paradan Sıfır Atan Ülkeler	26
3	2001 Yılında Bazı Ülkelerin Banknot Devir Sayıları.....	37
4	30.09.2004 Tarihi İtibari İle Türkiye'deki Emisyon Yapısı	46
5	1981-2002 Döneminde Tedavüle Çıkan Banknotlar	47
6	Türkiye'de Para Reformu Fikrinin Kronolojisi	52
7	Türkiye'de Kamu Kesimine Ait Seçilmiş Göstergeler (2000-2004 %)	63
8	Türkiye'nin Seçilmiş Dış Ticaret Göstergeleri (2000-2004 %)	65
9	Türkiye'nin Seçilmiş Üretim ve İstihdam Göstergeleri (2000-2004 %)	66
10	Araştırmaya Katılanların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklere Göre Dağılımı	94
11	Operasyonun Gerekliliğine Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu.....	96
12	YTL'ye Uyum Durumuna Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu.....	97
13	Operasyonun Psikolojik Etkilerine Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu.....	99
14	Operasyonun Ekonomik Etkilerine Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu	101
15	Operasyonun Başarısının Sürdürülebilirliğine Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu.....	103
16	YTL'ye Uyum Durumunun Demografik ve Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması, Kruskal Wallis H Testi Sonuçları	105
17	Operasyonun Olumsuz Psikolojik Etkilerinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması, Kruskal Wallis H Testi Sonuçları.....	108
18	Türkiye'de Aylık TÜFE Oranları (Şubat 2003-Mart 2007 % 2003=100).....	113

06. Grafikler Listesi

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	1970-2004 Dönemi Türkiye’de Enflasyon Oranları (TÜFE).....	38
2	Türkiye’de Dolarizasyon Oranları (1985-2004 %)	45
3	Türkiye’de TÜFE, ÜFE ve Hedef Enflasyon Oranları (2002, 2004 Aylık % Değişim).....	54
4	Dünyada Merkez Bankalarının Bağımsızlığı ve Enflasyon	55
5	TCMB Gösterge Niteliğindeki ABD Doları Efektif Alış Kurundaki Aylık Yüzde Değişim, Ocak 2001-Aralık 2004	58
6	Tüketici Güven Endeksi (Aralık 2003-Aralık 2004).....	61
7	Reel Kesim Güven Endeksi (2000-2004).....	62
8	Tüketici Güven Endeksi (Aralık 2004-Aralık 2006).....	110
9	Türkiye’de Dolarizasyon Oranları (Ocak 2003-Aralık 2006)	111

07. Kısaltmalar Listesi

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATO	: Ankara Ticaret Odası
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DM	: Deutsche Mark (Alman Markı)
DTH	: Döviz Tevdiat Hesapları
FED	: Federal Reserve Bank (Amerikan Merkez Bankası)
FTPL	: Fiscal Theory of Price Level (Fiyat Seviyesinin Mali Teorisi)
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HM	: Hazine Müsteşarlığı
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MB	: Maliye Bakanlığı
MÖ	: Milattan Önce
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
RM	: Reichsmark (Alman Markı)
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
STB	: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
SWIFT	: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (Dünya Bankalararası Finansal İletişim Birliği)
ÜFE	: Üretici Fiyatları Endeksi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti

TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YKr	: Yeni Kuruş
YTL	: Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

Enflasyon, makroekonomik değişkenlerin yanında tedavüldeki banknotları da olumsuz etkilemektedir. Enflasyon nedeniyle paranın dolaşım hızı artarken, bu artışı karşılamak amacıyla sürekli üst değerde banknotlar piyasaya sürülmektedir. Banknotlardaki sıfırların artması, parasal kayıt ve işlemlerde teknik problemlere yol açmakta, paranın itibarını düşürmekte ve halkın psikolojisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu problemlerin aşılması amacıyla, yüksek enflasyon yaşayan ülkelerde uygulanan istikrar programları çerçevesinde paradan sıfır atılması operasyonlarına başvurulmaktadır. Bu operasyonlar bazen istikrar programının başlangıcında, bazen de programın olumlu etkilerinin ortaya çıktığı ve enflasyonla mücadelede başarının sağlandığı bir dönemde uygulanmaktadır. Ülke örnekleri, enflasyonla mücadelede sağlanan başarının ardından yapılan operasyonların daha başarılı sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Türkiye’de de 1970’li yılların ortalarından itibaren başlayan enflasyonist süreçle birlikte banknotlarda sıfırlar artmış ve TL, dünyadaki en büyük kupürlü para haline gelmiştir. Bu durum TL’nin itibarını zedelediği gibi, ülke imajını da olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, kayıt ve işlemlerde sıfırlardan kaynaklanan bir çok problem yaşanmıştır. Bu problemlerin aşılması amacıyla, zaman zaman TL’den sıfır atılması fikirleri gündeme getirilmiştir. Ancak siyasal ve ekonomik ortamın uygun olmaması nedeniyle bu fikirler uygulanamamıştır.

2001 yılında Merkez Bankası Kanunu’nda yapılan değişlikle, bankanın bağımsızlığının artırılması, kamuya açılan avans ve kredilere son verilmesi daha etkin para politikası yürütülmesine imkan tanımıştır. Türkiye’de enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesiyle birlikte şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri çerçevesinde TCMB’nin öngörülerini kamuoyu ile paylaşması, enflasyon beklentilerinin hedeflerle uygun olmasına ve geçmişe dönük endeksleme mekanizmasının kırılmasına yol açmış ve bu durum fiyat istikrarının sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, 2001 yılı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)

ile sağlanan ekonomik istikrar ve 2002 yılı seçimleriyle sağlanan siyasal istikrar, operasyon için uygun zemin hazırlamıştır.

Türkiye’de 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren TL’den altı sıfır atılarak, YTL’nin yeni para birimi kabul edilmesini ön gören 5083 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (TC) Devletinin Para Birimi Hakkındaki Kanun, 28.1.2004 tarih ve 25363 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. TL’den sıfır atılması operasyonu Türkiye’de bir çok kesim tarafından tartışılmış, olumlu ve olumsuz etkilerinin ortaya çıkacağı savunulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, paradan sıfır atılması operasyonundan beklenen etkilerin ortaya çıkıp çıkmadığının araştırılması ve operasyonun sonuçlarının değerlendirilmesidir.

Çalışmada, TL’den sıfır atılması ihtiyacını ortaya çıkaran sürecin nasıl geliştiğinin belirlenmesi amacıyla, enflasyonun ortaya çıkmaya başladığı ve TL’den sıfır atılması operasyonu arasında kalan 1970-2004 dönemi Türkiye ekonomisi genel hatlarıyla incelenmiştir. Daha sonra, operasyon sonuçlarının değerlendirilebilmesi amacıyla 2005-2006 dönemi Türkiye ekonomisi ele alınmıştır. Bu incelemeler, paradan sıfır atılması operasyonun gerekçesi olan enflasyon ve enflasyona yol açabilecek gelişmeler bağlamında yapılmıştır.

Çalışma başlıca dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, para reformu kavramının teorik çerçevesi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle para reformu kavramına, tarihçesine, amaçlarına ve çeşitlerine yer verilmiştir. Bölümün devamında, paradan sıfır atılması operasyonu gerçekleştiren ülkelerden Almanya, Brezilya, Bulgaristan, İsrail ve Zaire örnekleri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye’deki paradan sıfır atılması operasyonunun tüm yönleriyle incelenmesine çalışılmıştır. Bu kapsamda, öncelikle Türkiye’yi para reformuna götüren ekonomik ve siyasal süreç incelenmiş ve operasyonun gerekçeleri ortaya konulmuştur. Bölümün devamında, Türkiye’deki para reformları tartışmalarına, paradan sıfır atılması operasyonunun ön ve başarı koşullarına değinilmiş ve operasyon öncesi bu koşulların sağlanıp sağlanmadığı araştırılmıştır. Ayrıca, operasyonun muhtemel fayda ve maliyetlerinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye’de paradan sıfır atılması operasyonunun teknik boyutları incelenmiş, YTL uygulaması kapsamında yapılan kanun değişikliklerine ve diğer kurumsal düzenlemelere çok kısa hatlarıyla değinilmiştir.

Dördüncü bölümde ise, Türkiye’de paradan sıfır atılması operasyonunun gerekliliğine, alışılma durumuna, olumlu veya olumsuz psikolojik ve ekonomik etkilerine ve başarısının sürdürülebilirliğinin araştırılmasına yönelik uygulanan anket çalışmasının bulgularına yer verilmiştir. Ayrıca, demografik değişkenlerin operasyonun uyum durumu ve olumsuz psikolojik sonuçları üzerinde bir etkisinin olup olmadığı da araştırılmıştır.

Çalışmanın sonunda konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmış ve sağlanan başarının sürdürülebilirliğine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. PARA REFORMLARI VE ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEKİ PARA REFORMU UYGULAMALARI

Ekonomik ve siyasal amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlardan biri de parasal reformlardır. Parasal reformlarla ilgili düzenlemelerden her birinin ayrı bir çalışma konusu olması nedeniyle, çalışmada parasal reformlar kapsamında yalnızca para reformlarına yer verilmektedir. Bu bölümde, para reformlarının kavramsal çerçevesi, tarihçesi, amaçları ve çeşitleri; daha sonra da para reformu kapsamında sıfır atma yönteminin çeşitli ülkelerdeki uygulamaları kısaca incelenmektedir.

10. Para Reformu Kavramı, Tarihçesi, Amaçları ve Çeşitleri

100. Para Reformu Kavramı

Reform sözcüğü Fransızca kökenli olup, daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik, iyileştirmek, düzeltmek anlamlarına gelmektedir (www.tdk.gov.tr, 11.11.2006).

Literatürde para reformu için standart bir tanıma rastlamak oldukça güçtür. Genellikle, para reformu (currency reform) kavramı, parasal reform (monetary reform) kavramı içinde değerlendirilmektedir. Yapılan uygulamalardan hareketle, para reformunun doğrudan para ile ilgili; parasal reformun ise daha çok parasal kurumlar ve kurallarla ilgili olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda, parasal reform denildiğinde bir ülkenin parasal sisteminin yeniden organizasyonu anlaşılmakta ve daha çok ulusal paranın değer saklama, hesap birimi, ödeme aracı olma gibi asli fonksiyonlarını kaybettiği ve satın alma gücünün azaldığı dönemlerde gündeme gelmektedir. Parasal reform kapsamında, ulusal paranın adında ve fiziksel özelliklerinde değişiklikler yapılabileceği gibi, parasal kurumların yapısında da

düzenlemeler yapılabilmektedir. Örneğin; merkez bankalarının bağımsızlığının artırılması ve bağımsızlığını yeni kazanmış Baltık ülkeleri gibi merkez bankalarının olmadığı ülkelerde merkez bankasının veya onun alternatifi olan para kurulunun oluşturulması bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca, parasal birliklerin kurulması, “Dünya Merkez Bankası”, “Dünya Parası” ve “Parasal Anayasa” gibi daha kapsamlı parasal reform fikirleri mevcuttur (AKYAZI, 2002, s.43). Parasal reform para birimlerindeki değişimin yanı sıra, kurumsal düzenlemelerdeki değişimi de kapsamaktadır (DORNBUSCH-SIMONSEN, 1987, s.25).

Para reformu ise, ortak değer ölçüsü kabul edilen para ile bir kaç ulusal paranın belirli bir dönüşüm oranı yardımıyla yer değiştirmesidir (GIOVANNINI, 1991, s.2). Bu çerçevede, ilk akla gelen paradan sıfır atılması yöntemidir. Ancak, paranın adının değiştirilmesi, mevcut paranın fiziksel özelliklerinin geliştirilmesi ve paranın satın alma gücünün artırılması gibi önlemler de gündeme gelebilir (KALAYCI, 1999, s.44). Bir başka tanıma göre para reformu, genellikle mevcut paranın nominal değer kaybını da içeren, yeni bir parayla değiştirilmesi olayıdır (<http://www.deutsche-bank.de>, 20.02.2007).

Genellikle enflasyon ve devalüasyon gibi, para birimlerinin değer saklama, değişim aracı ve hesap birimi olma fonksiyonlarını yerine getirememesine yol açan ekonomik gelişmeler ve çeşitli siyasal nedenlerle; ülkelerin paralarından sıfır atması, fiziksel özelliklerini ve adlarını değiştirmesi, ortak para kullanması ya da diğer ülkenin daha güçlü ve uluslararası kabul görmüş para birimini ülkenin resmi para birimi olarak benimsemesi gibi maddi anlamdaki para ile ilgili yapılan yenilikler birer para reformudur. Parasal reformlar ise para reformlarını da içeren, parasal kurumlarda ve politikalarda yapılan yenilikleri kapsayan daha geniş bir kavramdır.

101. Para Reformlarının Tarihçesi

Yapılan tanımlardan hareketle, para reformları kapsamında yapılan uygulamaların başlangıcını Milattan Önce (MÖ) 211 yılına dayandırmak mümkündür. Aşağıda, para reformlarının başlangıcı kabul edilebilecek örneklere ve sıfır atma yönteminin ilk uygulaması olan 1923 yılındaki Almanya para reformuna yer verilmektedir.

Romalılar MÖ 3.yy'da para olarak; yaklaşık 324 gr. ağırlığında bronzdan yapılmış As'i ve onun bozuklukları semis (1/2), triens (1/3), quadrans (1/4), sextans (1/6), uncia (1/12) ve semuncia'yı (1/24) kullanmışlardır. İkinci Punic Savaşı sırasında ortaya çıkan parasal karmaşa, savaşın finansmanı ve yaşanan enflasyon As'in hesap birimi olma fonksiyonunun kaybolmasına yol açmıştır. Ayrıca, askeri amaçla kullanılan bronz talebindeki artış bronzun fiyatını da önemli ölçüde artırmıştır. Sonuçta, bronz As'in ağırlığı 10 ounces'dan 3 ounces'a düşmüş ve bronz standardı yıkılmıştır. MÖ 211 yılında Roma'da para reformu yapılarak, yerel paralarla birlikte dolaşımdaki yabancı paralar aşamalı bir şekilde piyasadan kaldırılmıştır. Roma bimetalik gümüş-altın standardını kabul etmiş ve hızlı bir şekilde gümüş standardına dönmüştür. Yeni endeks para 4,5 gr. ağırlığında ve %98 saflık derecesinde gümüş Denarius olmuş ve 10 As'e eşitlenmiştir. Bununla birlikte, As'in günlük küçük işlemlerde kullanılmasına da devam edilmiştir (WEBER, 1999, s.9-11).

Tarihte para reformu adıyla yapılan ilk düzenlemelerin ise, Roma Kralı Diocletian tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Roma Kralı Aurelian, doğu seferleri sırasında kazandığı zaferlerden elde ettiği ganimetten sonra neredeyse saf altından yeni paralar üretmiştir. Ancak bir süre sonra enflasyonun önüne geçebilmek amacıyla bunların nominal değerlerini 2.5 katına çıkarmak zorunda kalmıştır. Daha sonra tahta çıkan Kral Diocletian enflasyonla ciddi biçimde mücadele etmiştir. Nitekim, parada istikrarı sağlamak ve vergi sistemini yeniden düzenlemek amacıyla 295 yılında "Currency Decrees" para kanununun yanı sıra, 301 yılında "Edict on Prices" fiyat fermanını çıkartmıştır. Bu kapsamda, dolaşımdaki küçük ve gümüş para olan Denarius (çoğulu: denarii) yerine, yine gümüş sistemine bağlı Argenteus ve onun bozuklukları piyasaya sürülmüştür. Yapılan düzenlemeye göre; 1 Argenteus=100 Denarii, gümüş kaplama 1 Nummus=25 Denarii, bronz 1 Radiate=4 veya 5 Denarii'dir. Ayrıca 833 Denarii'ye eşit altın Aureus, 1000 Denarii'ye eşit olan Solidus ile değiştirilmiştir (www.wikipedia.org, 18.11.2006; DAVIES, 2002, s.100-105).

Eski paralarla yenileri birlikte dolaşımda kalmış ve yeni para halkın güvenini kazanamadığı için reform başarılı olamamıştır. Gresham Kanunu¹ gereği eski para, yeni ve

¹ Gresham Kanunu; piyasaya paralık değerleri birbiriyle aynı, metal değerleri farklı iki ödeme aracı (altın ve gümüş) sürüldüğünde, kötü para (gümüş) iyi parayı (altın) piyasadan kovar.

değerli olan parayı tedavülden kaldırmıştır. Ayrıca, yeni paralar enflasyonu daha da arttırmıştır (DAVIES, 2002, s.100-105).

Para reformları kapsamında sıfır atma yönteminin modern anlamdaki ilk örneği ise, 1923 yılında Almanya’da yapılan uygulamadır. Almanya, Birinci Dünya Savaşı sonunda ağır tazminat yükümlülüğü altına girmiş ve enflasyon kısa dönemde bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Enflasyon, savaşın ortaya çıkardığı yükümlülüklerin halka dağıtılmasını gizlemiş ve para basılarak refahın finansmanı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde, kısa süreli ihracat canlanmaları gerçekleşmiş ve işsizlik aşamalı olarak düşürülmüştür. Ancak 1923 yılına gelindiğinde, enflasyonun olumsuz etkileri ile verimsiz endüstrilere verilen sübvansiyonların birleşmesiyle enflasyon sürdürülemez hale gelmiştir. Kasım 1923’te Reichsmark’tan (RM) 12 sıfır atılarak Rentenmark’a dönüştürülmüş ve bir süre sonra 1:1 oranından RM’ye geri dönülmüştür. 1924 yılında Amerika tarafından sunulan Dawes Planı; bağımsız olan Alman Merkez Bankasını uluslararası denetim altına girmesini ön görmüş ve yeni para savaş öncesi 4.2 RM=1 dolar üstünden altına sabitlenmiştir (RITSCHL, www2.hu-berlin.de, 20.02.2007). Almanya deneyimi, paradan sıfır atan ülkeler kapsamında 111. no’lu başlık altında ayrıca incelenecektir.

102. Para Reformlarının Amaçları

Enflasyon ve hiperenflasyon dönemlerinin ardından parasal büyüklüklerde meydana gelen nominal değer artışları her türlü işlemi yapmayı zorlaştırmaktadır. Paranın değerinin düşmesi ve itibarının azalması gibi nedenlerle, daha istikrarlı paraya kavuşmak ve bunun olumlu etkilerinden yararlanmak için para reformları yapılmaktadır. Ayrıca, iç savaş yaşayan bazı ülkelerde isyancıların satın alma güçlerinin engellenerek siyasal amaçlara ulaşmak amacıyla da para reformlarına başvurulduğu görülmektedir. Bu nedenle, para reformlarının amaçları ekonomik ve siyasal amaçlar şeklinde başlıca iki grupta incelenebilir.

1020. Ekonomik Amaçlar

Para reformlarının ekonomik amaçlarını, ekonomik faaliyetleri düzenleme, parasal servetlerin kamulaştırmasını sağlama ve enflasyonist baskıyı azaltma gibi üç başlık altında incelemek mümkündür.

10200. Ekonomik Faaliyetleri Düzenlemek

Güvenilir ve istikrarlı para, başarılı ekonomik performansın gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Nitekim, Mundell (2000, s.1) Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) süper güç olmasının temel nedenini, doların 20. yüzyılın en güçlü para birimi olmasına bağlamaktadır.

Güvenilir para, değer saklama, değişim aracı ve hesap birimi olma gibi fonksiyonlara sahiptir. Ancak, enflasyon nedeniyle paranın değeri değişken ve tahmin edilemez hale gelmekte; para, değer saklama fonksiyonunun yanı sıra diğer fonksiyonlarını da kaybetmektedir. Bunun sonucunda, insanlar birikimlerini para ve diğer finansal varlıklardan ziyade, özellikle dayanıklı malların stoklanmasına yönlendirmektedir. Bu hareket, iktisadi bireyler için rasyonel olsa da, kaynakların üretimden çekilmesi ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir (HANKE-SCHULER, 1993, s.687).

Yeni sermaye ihtiyacı, başta gelişen piyasa ekonomilerinde risk primi kavramını önemli hale getirmiştir. İstikrarlı ve güçlü para, istikrarsız paranın neden olduğu yatırımlar üzerindeki risk primini azaltarak; sermaye birikiminin hızlanmasına, işgücü ve sermayenin doğrudan üretime yönlendirilmesine, enflasyonist koşulların ortadan kaldırılmasına ve özel yatırımların cesaretlendirilerek ekonominin kötüye gidiş döngüsünün kırılmasına yardım etmektedir (ANGEL, 1993, s.677). Eğer, bir ülkenin kendi parasını basması nedeniyle ödemek zorunda kaldığı risk primi, elde ettiği senyorajdan çok daha fazla ise; bu durumda, kendi parasını basmasının hiç bir iktisadi mantığı yoktur. Milli duygular bir kenara bırakıldığında, giderek artan risk primi ödemek yerine ekonomik yapıyı risk primi en düşük paralardan biri üzerine kurmak, ülkelerin uzun dönemli refah seviyesini artırmanın en uygun yoludur (KUMCU, 1999). Bu nedenlerle, eski İngiliz kolonileri gibi bazı ülkeler, en azından isim olarak paralarında dolar kullanmayı tercih etmiş ve dünyadaki Amerikan

kredibilitesinden yararlanmayı hedeflemişlerdir (MAS, 1995, s.493). Örneğin, 1867 yılında İngiliz kolonilerinden Malaya ve Singapur'da resmi para birimi olan Hindistan Rupee'si halkın tercihleri de dikkate alınarak terkedilmiş ve dolar kabul edilmiştir (DAVIES, 2002, s.625).

Genellikle bağımsızlığını yeni kazanmış veya savaş ve çatışma yaşayan ülkelerde, para reformlarıyla ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Çünkü savaş ve kargaşa, ülkedeki yatırımlar için gerekli sermayeye ve finansal sisteme zarar vermektedir. Finansal sistemin yeniden yapılandırılması için yeni bir paranın yaratılması, merkez bankalarının ve bankacılık sisteminin yeniden kurulması veya düzenlenmesi gerekmektedir. Nitekim, 1994 yılında Rwanda'da yapılan soykırımın ardından gerçekleştirilen para reformunun amaçlarından biri de ekonomik faaliyetleri düzenlemektir (SANTOS, 2003, s.11-12).

10201. Parasal Servetlerin Kamulaştırılmasını Sağlamak

Senyoraj geliri elde etmenin en yaygın yöntemlerinden biri de parasal servetlerin kamulaştırılmasıdır. Para reformlarının ekonomik faaliyetleri düzenleme amacının yanı sıra, bireylerin parasal servetlerinin kamulaştırılması için de kullanılabilir. Parasal servetlerin kamulaştırılması, yasal arz edici durumundaki kurumların mevcut parayı aniden ortadan kaldırıp, yeni paraya dönüştürme için yeterli fırsatın verilmemesi sonucunda devletin yükümlülüklerinin azaltılmasıdır (MAS, 1995, s.493). Amacı tamamen aynı olmasa da, sonuç itibariyle benzer bir durum 1995'te Angola'da yapılan para reformunda yaşanmış; özellikle fakir halk, eski para cinsinden maddi birikimlerini öngörülen sürede yeni paraya dönüştürememiştir (ADDISON, 2002, s.2). Hükümetler, bu amacı yerine getirebilmek için aşağıdaki yöntemleri geliştirmişlerdir (MAS, 1995, s.493):

- Eski para ile yeni paranın değiştirilmesi için çok kısa bir zaman verilmesi,
- Değiştirilebilecek eski para miktarını kısıtlanması,
- Değişim yapabilecek kişilerin sınırlandırılması,
- Fiyatlar, ücretler ve tasarruflar vasıtasıyla para sahipleri aleyhinde farklı dönüşüm oranlarının uygulanması,

- Dönüşümlere engel olmak ya da dönüştürme işlemlerinin yapılacağı merkezleri sınırlı tutarak dönüştürme maliyetlerinin artırılması.

Tablo 1’de, çeşitli ülkelerde yapılan ve yukarıdaki yöntemlerin kullanıldığı para reformları gösterilmektedir. Örneğin, bazı ülkelerde eski paraları yeni paraya dönüştürmek için bir haftadan bile az zaman verilmiştir. Hatta, 1976 yılında Laos’ta yapılan para operasyonunda eski parayı yenisi ile değiştirmek için bir gün süre tanınmıştır. 1987 yılında Birmanya’da yapılan operasyonda, 25, 35 ve 75 Kyat’lık banknotlar yenisiyle değiştirilmeksizin tamamen tedavülden kaldırılmıştır. 1948 yılında Almanya’da yapılan para reformunda kişi başına dönüştürülebilecek en yüksek miktar 60 Deutsche Mark (DM) ile sınırlandırılmış ve normal dönüşüm oranı 1:1 iken, mevduatlara uygulanan dönüşüm oranı 10:1 olarak belirlenmiştir. 1967 yılında Nijerya’da yapılan para reformunda da, dönüşüme on iki eyaletten yalnızca dokuzunda izin verilmiştir (MAS, 1995, s.494).

Hükümetlerin parasal servetleri kamulaştırmasındaki amacı, halk arasında eşitliği sağlamak değildir. Buradaki amaç; spekülörlere, tefecilere, karaborsacılar karşı savaşmak, içsel ve dışsal güvenliğe yönelik tehditleri ortadan kaldırmaktır. Para reformu kapsamında piyasaya sürülen yeni banknotların eski banknotlarla değiştirilmesinin; özellikle en büyük banknotların dönüşümünün hedeflenmesinin temel nedeni, yasadışı birikimlerin kontrol altına alınarak, tefeciliğin ve karaborsacılığın engellemesi isteğidir. Bundan dolayı, para reformları için “karaborsanın kalbindeki savaşçı” nitelendirmesi yapılabilir. Basit kural; her şeyin sorumlusu olarak parayı göstermek, daha sonra da parayı piyasadan kaldırmaktır (MAS, 1995, s.495).

Özellikle, savaş sonrası yapılan para reformlarının amacı, insanları geçmiş birikimlerine değil bugünkü gelirlerine bağımlı hale getirerek çalışmaya zorlanması ve savaş sırasında karaborsadan elde edilen haksız kazançların kamulaştırılmasıdır. Bu nedenle, bazı ülkelerde savaş sırasında gelir vergisi kaçırarak elde edilen gizli zenginliği belirlemede; savaş sürecinde kaybolan, zarar gören ya da düşman güçlerinin eline geçen paranın miktarının öğrenilmesinde ve iptal edilmesinde para reformu bir araç olarak kullanılmıştır (KLOPSTOCK, 1946, s.578).

Tablo: 1
Bazı Ülkelerde Uygulanan Kamulaştırmacı Para Reformları

Ülke	Tarih	Tedavülden Kaldırılan Para	Dönüşüm Oranı	Mevduatta Dönüşüm Oranı	Kişi Başına Maksimum Nakit Değişirme Miktarı	Dönüşüm Dönemi	Ülke Sınırı Kapalı mı?
Birmanya	1964	100 ve 50 Kyat (En büyük)	1:1	-----	500 (=200\$)	7 gün	Hayır
Birmanya	1987	25, 35 ve 75 Kyat	0	-----	0	-----	Hayır
Almanya	1948	Hepsi	1:1	10:1	60 (=20\$), işverenler için çalıştırdıkları işçi başına 60 mark	-----	Hayır
Gana	1982	50 Cedi	1:1	-----	Sınırsız	2 hafta	Evet
Irak	1993	25 Dinar (En büyük)	1:1	-----	Sınırsız	6 gün	Hayır
Laos	1976	Hepsi	20:1	20:1	100.000, işletmeler için 1.000.000	1 gün	Evet
Mozambik	1980	Hepsi	1:1	1:1	işletmeler için 10.000	3 gün	Evet
Nikaragua	1988	Hepsi	1000:1	1000:1	10.000.000	3 gün	Hayır
Nijerya	1967	1959, 65 Banknotları	1:1	-----	Sınırsız	24 gün	Evet
Nijerya	1984	Hepsi	1:1	-----	5.000	10 gün	Evet

Kaynak: MAS, 1995, s.494

Hükümetler, yabancı yatırımcıların devlet yükümlülüklerini ellerinde tutma sebepleri konusunda şüphecidirler. Bu hareketin nedenini, spekülasyon yapma isteği olarak değerlendirirler. Nitekim, önemli malların spekülasyonu ve stokçuluk gibi sosyal olmayan davranışlara karşı, ekonomiye ve hükümete sıkıntı yaratacak miktardaki kayıt dışı paranın satın alma gücünün ortadan kaldırılması amacıyla, Birmanya Merkez Bankası 1964 yılında en büyük kupürlü iki banknotu dolaşımdan kaldırmıştır. Benzer bir şekilde, bazı yabancı ülkelerde devam ettiği bilinen Nijerya parasındaki yasadışı trafiği engellenmesi amacıyla, 1967 yılında Nijerya’da para reformu yapılmıştır. Yine bu ülkede, 1984 yılında yapılan para reformunda, yasadışı yollarla dışarıya çıkarılmış ve ona bağlı olarak yürütülen diğer yasa dışı hareketlerin engellenerek, Nijerya parası Nairu’ya değerinin geri verilmesi ve kayıt dışı yollarla elde edilen birikimlerin kamulaştırılması amaçlanmıştır (MAS, 1995, s.496).

10202. Enflasyonist Baskıyı Azaltmak

Enflasyonist veya hiperenflasyonist bir ortamda, bireylerin ulusal paraya olan talebi azalmakta ve para değer saklama, hesap birimi olma gibi asli fonksiyonlarını kaybetmektedir. Bu nedenle, hiperenflasyonu sona erdirmek için, ya bir reform ya da ulusal para veya mal paranın mevcut paranın yerini alması gerekmektedir (AKTAN-DİLEYİCİ, 2001, s.7).

Para reformları geçmişte, enflasyonist baskılar yaratan etkenlerin ortadan kaldırılması amacıyla dolaşımdaki para miktarının azaltılması veya karaborsanın engellenerek fiyat artışlarının önüne geçilebilmesi amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak, para reformları mevcut hiperenflasyonu durdurmaktan ziyade, genellikle fiyat artışlarının harekete geçmesini önleyerek enflasyonu engellemeye yardım etmektedir. Bu nedenle çoğu para reformu, enflasyon büyük oranlara ulaşmadan önce gerçekleştirilmiştir (KLOPSTOCK, 1946, s.579). Nitekim, Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan parasal genişleme nedeniyle ortaya çıkan enflasyon tehlikesinin ortadan kaldırılması amacıyla iki yöntem uygulanmıştır. Bunlardan birincisi; arzı çok fazla genişlemiş paranın tedavülden kaldırılması ve banka mevduatlarının bloke edilerek büyük miktarda likit fonların parasal otoritelerin kontrolü altına sokulmasıdır. İkincisi de, savaş gelirlerini vergilendirme, sermayeye el koyma ve değişimi yapılamayan tahvillerin basılması gibi

mali araçlar vasıtasıyla fonların bloke edilmesi ve sterilizasyondur (KLOPSTOCK, 1946, s.583).

Bu yöntemler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da da uygulanmıştır. Örneğin, 1948 yılında Almanya'da yapılan para reformunda üretim faktörleri fiyatları değişmeksizin, eski para yenisi ile 10:1 oranında değiştirilip, reel ankes miktarı büyük ölçüde azaltılmıştır (KALAYCI, 1999, s.47). 1945 yılında Polonya'da alınan kararlar, Rusya ve Alman destekli paralar yeni bir ulusal parayla değiştirilmiş ve bireylerin aşırı para tutması engellenmiştir. Yugoslavya'da, Federatif ve Demokratik Yugoslavya Dinarı olarak adlandırılan yeni paranın miktarı sınırlandırılmıştır. Hollanda'da, önce 100 Gulden'in yasal ödeme aracı olmasına son verilmiş; ardından da, piyasaya yeni sürülmüş ve küçük banknotlar hariç, bütün paralar ya piyasadan kaldırılmış ya da bloke edilmiştir (KLOPSTOCK, 1946, s.584). İsrail, Arjantin ve Brezilya'da uygulanan istikrar programlarının oldukça önemli bir parçası olan parasal reformlar, enflasyonist ekonomide yapılan sözleşmelerin sıfır enflasyon ortamına taşınması ve yeni bir para biriminin çıkarılması gibi başlıca iki unsuru vardır (DORNBUSCH-SIMONSEN, 1987, s.22).

Sıfır atılmasından ziyade, yeni bir para biriminin ortaya çıkarılmasının beklentileri güçlendireceği ve programa olan güveni artıracacağı düşünülmektedir. Ekonomik sistemi hem enflasyon hem de deflasyon-depresyona karşı korumak, özellikle beklentilerin etkilenmesi yoluyla sağlanmaktadır. Örneğin, hiperenflasyon ortamında parasal reform yapılacağı beklentisi, ekonomik aktörler üzerinde fiyatların artık çok hızlı bir şekilde artmaya devam etmeyeceği inancını güçlendirerek, onların ekonomik kararlarını etkilemektedir (FLOOD-GARBER, 1980, s.25). Bu nedenle para reformu, parasal ve mali politika da sağlam bir çatı oluşturarak ekonomik ve sosyal istikrara ulaşma görevini üstlenir (SAUCRMANN, 1950, s.180).

1021. Siyasal Amaçlar

Para reformlarının, ulusal güvenliğe yardımcı olmak ve ülkelerin bölünmesini veya birleşmesini tescillemek gibi siyasal amaçları yerine getirmek için de yapıldığı görülmektedir.

10210. Ulusal Güvenliğe Yardımcı Olmak

Para reformları, iç savaş ve ayaklanma yaşanan ülkelerde ulusal savunma amacıyla kullanılmıştır. Mevcut paralar tedavülden kaldırılıp, yeni paraya dönüştürme işlemi isyancı bölgeler için zorlaştırılmakta; böylelikle, isyancıların satın alma güçlerinin ellerinden alınması hedeflenmektedir.

Bu bağlamda, 1967 yılında Nijerya'da yapılan para reformu, Biafra Savaşı'nda isyancıların satın alma güçlerinin azaltılması ve isyancı bölgelere uygulanan ticaret ambargosunun başarıya ulaşması için kullanılmıştır. Reformun ilk zamanlarında değişim dokuz eyaletle sınırlı tutulmuş; ancak, isyancıların kendi paralarını basmaya başlaması üzerine değişim merkezleri on bir eyalete genişletilmek zorunda kalınmıştır. Benzer amaçlar, 1980 yılında Mozambik'te Güney Afrika tarafından finanse edildiği düşünülen direniş hareketlerine ve 1988 yılında Nikaragua'da kontra gerilla hareketlerine karşı yapılan para reformlarında da görülmektedir (MAS, 1995, s.497-499).

Konuyla ilgili diğer bir uygulama 2003 yılında Irak'ta yapılmıştır. Irak'ta 2003 yılı öncesinde eski Irak Dinarı ve Saddam Dinarı olmak üzere iki ayrı para birimi kullanılmaktadır. Genellikle, hükümetin tam olarak kontrol edemediği bölgelerde kullanılan eski Irak Dinarı 1, 5 ve 10 dinarlık banknotlardan, Saddam Dinarı ise 250 ve 10.000 dinarlık banknotlardan oluşmaktadır (www.arabicnews.com, 03.04.2007). Düşük güvenlik özelliklerinden dolayı 10.000 dinarlık banknotların sahteciliğe konu olması, bu banknotun piyasada nominal değerinin altında işlem görmesine yol açmıştır. Geçici koalisyon güçleri tarafından ülkenin parasal coğrafyasının birleştirilmesi ve Baathist Rejimin izlerinin silinmesi amacıyla Irak parasında bir operasyon yapılmış ve eski dinarlar kaldırılarak, yeni dinarlar piyasaya sürülmüştür. Bu operasyonun diğer amaçları ise, kayıtların yetersizliği ve kontrol mekanizmasının olmaması nedeniyle parasal otoriteler tarafından bilinmeyen piyasadaki para miktarının belirlenmesi ve direniş güçlerinin yeni paraya ulaşmasının engellenerek direnişin kırılmasına yardımcı olunmasıdır (HANKE-SEKERKE, 2004, s.40).

10211. Ülkenin Bölünmesini veya Birleşmesini Tescillemek

Para reformlarının diğer bir siyasal amacı ise, bir ülkenin ya da bölgenin fiilen bölünmesini veya birleşmesini tescillemektir. Bu amaçla, İkinci Dünya savaşı sonrasında Sovyetler Birliği tarafından yapılan para reformunun Berlin'in batı bölgelerine genişlemesini istemeyen İngiliz ve Amerikan işgal güçleri, 1948 yılında ABD'de basılan ve Almanlar tarafından "General Clay's Marks" olarak adlandırılan yeni paralar, uçakların bagajlarında gizlice Berlin'e getirilmiş ve piyasaya sürülmüşlerdir. Berlin'in Sovyet işgali altında olan bölgesinde eski paraları yeni paraya dönüştürmek için yaklaşık 1300 değişim noktası açılmıştır. İşgalci güçler, Berlin'in batısındaki yerleşik kişileri yeni parayı benimsemeye zorlamışlar ve Sovyet bölgesine geçerek eski paraların yeni paraya dönüştürmelerine engel olmuşlardır. Amacı; finansal ve ekonomik kaos yaratılması ve Berlin'in bölünmesi olan bu hareket başarılı olmuş; Almanya'da Sovyet işgal güçlerinin yeni parası ve General Clay's Marks'lar resmi para birimi kabul edilmiştir. Bu ayırmaçı para reformunun sonucunda küçük ve orta boy işletmeler iflas etmiş ya da büyük şirketlere satılmış; sermaye Amerikalılarla hareket eden büyük Alman monopolünün elinde toplanmıştır (www.cnn.com, 28.01.2007). Sonuçta, Almanya'nın en azından ekonomik açıdan bölünmesi tescillenmiştir.

Ortak para gibi, para reformları ülkelerin birleşerek tek devlete dönüşme yolunda önemli bir basamaktır. Nitekim, 1707 yılında kurulan İngiliz-İskoç para birliği iki ülkeyi siyasal birliğe götürmüştür (TÖRE, 1999, s.3). Diğer bir uygulama ise Avrupa Birliği'nde (AB) yaşanmıştır. 2002 yılında AB'ye üye ülkelerin çoğunda ulusal para birimlerinin terk edilerek birliğin ortak parası Euro'nun kabul edilmesi; uluslararası piyasalarda rezerv para olarak ABD Doları ile rekabet edilebilmesine ve uluslararası parasal müzakerelerde AB'nin pazarlık gücünün artırılmasına yardım etmiştir. Euro ile birlikte, ülkeler için ulusal sembol niteliğindeki para birimlerinin ortadan kalkmasına rağmen; Avrupa'da eninde sonunda meydana gelecek politik düzeyde bir birleşme için önemli bir sembol yaratılmıştır (DELLAS-TAVLAS, 2001, s.338). Bu durum, halklar arasında ortak bir Avrupa kimliği yaratmaktadır (WYNNE, 2002, s.5).

103. Para Reformlarının Çeşitleri

Bir çok ülkede, benzer amaçlara ulaşmak için farklı yöntemler kullanarak para reformları yapılmıştır. Bu yöntemler şunlardır (ADDISON ve diğerleri, 2001, s.2):

- Yeni bir devlet için yeni ulusal paranın kullanılması,
- Yeni parayla eski paranın yer değiştirmesi,
- Yabancı paraların, ulusal para ile birlikte yasal ödeme aracı olarak kabul edilmesi,
- Yabancı parayla ulusal paranın yer değiştirmesi.

Ülke uygulamaları dikkate alındığında, paradan sıfır atılması ve paranın adının değiştirilmesi yöntemlerinin de ulusal para başlığı altında incelenmesi mümkündür. Ayrıca AB’de olduğu gibi, ekonomik ve parasal birlik kapsamında bir çok ülkenin ulusal paralarını tedavülden kaldırılıp, yeni bir ortak para biriminin yaratılması da para reformları kapsamında değerlendirilebilir. Bu nedenlerle para reformları; yeni ulusal para, resmi dolarizasyon ve ortak para başlıkları altında incelenebilir.

1030. Yeni Ulusal Para

Ulusal paralar, bağımsızlığın bir sembolü olarak görülmekte ve başlıca ekonomik nedenlerle, ülkeler bağımsızlıklarını kazandıklarında ulusal paralarını piyasaya sürmektedirler. Ulusal paraların en büyük ekonomik yararı, para ve döviz kuru politikalarında bağımsızlığı sağlamasıdır (ABRAMS-DOUGLAS, 1993, s.1). Ayrıca, devlete önemli bir senyoraj sağlar. Bunların yanı sıra, sahteciliğe engel olunması ve paranın basım maliyetlerinin azaltılması gibi nedenlerle de yeni ulusal paralar piyasaya sürülmektedir (LOTZ-ROCHETEAU, 2000, s.563).

Bazen, politik ve ekonomik şartların oluşmaması gibi nedenlerle, yeni ulusal paranın yanı sıra eski paraların da yasal ödeme aracı olma özelliği korunurken; bazen de eski paralar aniden dolaşımdan kaldırılmakta ve yeni paraya dönüştürülmektedirler. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla kurulan ülkelerin bu konudaki deneyimleri incelendiğinde, yeni ulusal paranın piyasaya sürülmesinde iki yolun izlendiği görülmektedir (LOTZ-ROCHETEAU, 2000, s.564-582):

- Aşamalı değişim (Letonya, Litvanya ve Ukrayna'da olduğu gibi)
- Ani değişim (Estonya, Kırgızistan, Slovenya, Makedonya'da olduğu gibi)

1992 yılında Estonya hükümeti rublezişyon yaşanması korkusuyla ani bir para reformu gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, Sovyet Rublesi'nin yasal ödeme aracı olması kanunla yasaklanmış ve Kroon resmi para birimi kabul etmiştir. Letonya'da ise, 1992 yılında geçici para birimi Letonya Rublesi yasal ödeme aracı olarak kullanılmış ve yabancı paraların kullanımına ise herhangi bir yasak konulmamıştır. Bu nedenle, şirketlerin çoğu Rusya Rublesi'ni kullanmaya devam etmiş ve bütün işlemlerin yaklaşık yarısı yabancı paralarla yapılır hale gelmiştir. Letonya'da Mart 1993'te ulusal para Lats aşamalı olarak piyasaya sürülmüştür.

Para reformunun en basit şekli, tüm fiyat ve finansal aktiflere uygulanacak şekilde sıfırları atılmış yeni bir paranın piyasaya sürülmesidir. Bu yöntemde, eski para ile yeni para genellikle 1:1 oranında değiştirilmektedir. Bir çok ülkede uygulanan yöntem budur. Ancak, bazı ülkelerde farklı dönüşüm oranları da seçilebilir. Örneğin, Almanya'da 1948 yılında yapılan para reformunda 10:1 dönüşüm oranı kullanılmıştır.

1031. Resmi Dolarizasyon

Resmi dolarizasyon, bir ülkenin tek taraflı kararı ile başka bir ülkenin daha güçlü parasını resmi para birimi olarak kabul etmesidir (DELLAS-TAVLAS, 2001, s.338). Resmi dolarizasyonun; işlem maliyetlerinin azalması, daha düşük enflasyon ve faiz oranları, daha fazla açıklık, şeffaflık ve uluslararası finansal bütünleşme gibi faydaları; senyoraj kaybı, para ve kur politikalarının yürütülmesinde bağımsızlığın ve merkez bankasının son ödeme mercii özelliğinin kaybolması gibi maliyetleri söz konusudur (SALVATORE, 2001, s.347-355).

Eğer küçük ve dışa açık bir ülke, ABD gibi güçlü bir ekonomik ortağa veya komşuya sahipse, zayıf parasal performans geçmişi varsa ve bu nedenle ekonomi politikalarının güvenilirliği eksikse, resmi dolarizasyon kapsamında güçlü ticaret partnerinin para birimini benimsemesi uygun olacaktır. Nitekim Panama, Porto Rico ve Virgin Adaları'nda oldukça uzun zamandan beri; Ekvator'da 2000, El Salvador ve Guatemala'da ise 2001'den beri ABD Doları resmi para birimi olarak kullanılmaktadır (SALVATORE, 2001, s.352).

Bunun yanı sıra, 1990 yılında Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ile Almanya'da siyasal birlik kurulmuş ve Batı Alman Markı Doğu Almanya'da da kullanılmaya başlanmıştır (TÖRE, 2000, s.3). Dolayısıyla, Doğu Almanya için resmi dolarizasyon şeklinde bir para reformundan söz edilebilir.

Bazen ülkelerin dolaşımdaki ulusal paraları tamamen ortadan kaldırılmadan da yabancı bir parayı resmi ödeme aracı kabul ettiği görülmektedir. Nitekim, 1999 yılında Karadağ'da dolaşımdaki Yugoslav Dinarı'nın yanı sıra, Alman Markı yasal ödeme aracı kabul edilmiştir. Amaç, Sırbistan'da Miloseviç Rejimi'nin ekonomik kargaşasıyla birleşen hiperenflasyonun denge bozucu etkisini azaltılmasıdır. Ancak, para reformu Yugoslav Federasyonu tarafından ayrılıkçı bir hareket olarak görülmüş ve yasadışı olduğu ilan edilmiştir (ADDISON ve diğerleri, 2001, s.2).

1032. Ortak Para

Parasal birliğe üye ülkelerin, ulusal paralarını terk ederek tek bir parayı benimsemeleri şeklinde ifade edilen ortak veya tek para, genellikle parasal birlik altında değerlendirilmektedir. Parasal birlik süreci, döviz kuru birliğinden başlayarak tek paraya kadar uzanan tüm aşamaları kapsamaktadır (AKTAN-DİLEYİCİ, 2001, s.17). Nitekim, parasal birliğin son aşamasına ulaşabilmesi için aşağıdaki beş aşamadan geçmesi gerekir (UTKULU, 2005, s.110):

- Döviz kuru birliği,
- Ortak fon mekanizmasının oluşturulması,
- Ekonomi politikalarının koordinasyonu,
- Ortak rezerv yönetimi ve tek merkez bankası,
- Tek para.

Birlikteki üye ülkelerden her biri, ortak paranın kabul edilmesiyle beraber uluslararası paranın sahip olduğu prestije ortak olacaklardır. Örneğin Yunanistan ve İrlanda gibi ülkelerde, Euro'ya geçildikten sonra bile Avrupa Merkez Bankası ile paylaşılan düzenlemeler vasıtasıyla ulusal paranın sağladığı senyoraj geliri devam etmiştir. Hatta başlangıçta, uluslararası paraya sahip olmadan kaynaklanan daha fazla senyoraj elde

edilebilmiştir. Ortak parayı kabul etmenin başlıca politik maliyeti ise, ulusal kimliğin bir sembolü olan ulusal paranın ortadan kaybolmasıdır (DELLAS-TAVLAS, 2001, s.338-341).

Ortak para ile ilgili uygulamalar kapsamında, 1857 yılında Alman Para Birliği (Münzverein) kurulmuş ve bunun sonucu olarak 39 farklı eyalette 140 farklı para ortadan kaldırılmıştır. Mark, 1871’de İmparatorluğun resmi parası kabul edilmiştir (DAVIES, 1996). AB’de ise 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması çerçevesinde ekonomik ve parasal birliğe yönelik üç aşamanın uygulanması benimsenmiştir (AKTAN-DİLEYİCİ, 2001, s.19):

- 1) Ekonomi politikalarında işbirliğinin sağlanması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi,
- 2) Ortak para politikalarının uygulanması,
- 3) Avrupa Merkez Bankası’nın kurulması ve ortak para birimi Euro’ya geçilmesi.

Anlaşma kapsamında, 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren Euro piyasaya sürülmüştür. Almanya, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Portekiz, Slovenya ve Yunanistan belirli zaman dilimi içinde ulusal paralarını terk ederek Euro’ya geçmişlerdir.

11. Çeşitli Ülkelerdeki Sıfır Atma Uygulamaları

Para reformlarında en sık uygulanan yöntem, ulusal paradan sıfır atılmasıdır. Devletlerin senyoraj gelirlerini koruma arzusu bu yöntemi ön plana çıkarmaktadır. Bu yöntem, Türkiye dahil toplam 50 ülkede ve yaklaşık 80 kez uygulanmıştır. Tablo 2’de ulusal paralarından sıfır atan ülkeler ve uygulama tarihleri verilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde şu özellikler dikkati çekmektedir:

- Sıfır atma operasyonları genellikle 1970’lerden sonra uygulanmıştır. Bunun nedeni, yaşanan petrol krizine paralel olarak 1970’li yılların ortalarından itibaren dünya ekonomisinde ortaya çıkan enflasyon olgusudur.

- Uygulamaların, büyük çoğunluğunun eski Doğu Bloku ülkelerinde ve 1990-1995 alt döneminde gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla, Doğu Bloku'nun çökmesinin ardından bir çok demir perde ülkesinde para reformuna başvurulmuştur.

- Paradan sıfır atma operasyonu, Latin Amerika ülkelerinin çoğunda ve birden çok yapılmıştır. Nitekim, Brezilya'da altı kez, Arjantin'de dört kez, Peru ve Bolivya'da da ikişer kez sıfır atma operasyonu yapılmıştır.

Paradan sıfır atma operasyonu gerçekleştiren bütün ülkeleri ve her bir operasyonu incelemek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu nedenle konunun devamında, paradan sıfır atma uygulamasına ilk başvuran ülke olması nedeniyle ve Avrupa kıtasını temsilen öncelikle Almanya deneyimine yer verilmektedir. Ardından, bu yönetime en çok başvuran ülke olması nedeniyle ve Latin Amerika'yı temsilen Brezilya, eski Doğu Bloku ülkelerini temsilen Bulgaristan, Orta Doğu'yu temsilen İsrail ve Afrika kıtasını temsilen de Zaire örnekleri genel hatlarıyla değinilmektedir.

110. Almanya

Almanya'da biri 1923, diğeri ise 1948 yılında toplam iki kez sıfır atma operasyonu gerçekleştirilmiştir. Birincisinde, marktan 12 sıfır atılmış ve RM, Rentenmark'a dönüştürülmüştür. İkincisinde ise RM'den 1 sıfır atılmıştır.

Ekonomik kriz ve savaş dönemlerinde enflasyon üzerinde engellenemez bir baskı oluşmaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi, Almanya'da da Birinci Dünya Savaşı'nın finansmanı için yoğun şekilde borçlanma yoluna gidilmiştir. Alman Merkez Bankası Reichsbank, 1914 yılında markın altına karşılığı piyasaya sürülmesinden vazgeçmiş, para basımı konusunda tüm engelleri ortadan kaldırmıştır. Bu durum, enflasyon üzerindeki baskıyı daha da artırmıştır. Dolaşımdaki para miktarının yaklaşık dört kat artması ve savaşın kaybedilmesiyle ortaya çıkan savaş tazminatları, markın yabancı paralar karşısında değer yitirmesine yol açmıştır. Sosyalist liderlerin yönetime gelmesiyle sosyal harcamalar artarken, sınırlı üretim kapasitesi üstünde yoğun talep baskısı yaratılmıştır. 1923 yılı başından itibaren, Fransa'nın Almanya'nın endüstri bölgesi Ruhr'u işgal etmesi de yeni savunma maliyetleri ortaya çıkarmış ve bu nedenle para basımına devam edilmiştir.

Sonuçta, 1922 yılının ortalarında başlayan hiperenflasyon, Kasım 1923'te doruk noktasına ulaşmıştır (KOSARES, 2000, s.1-6).

Alman hiperenflasyonu ilginç sonuçları da beraberinde getirmiştir: Örneğin, fiyatlar bir gün içinde bile iki katına çıkmaya başlamış ve ekmeğin fiyatı 200 milyar marka ulaşmıştır. 1923 yılı ortalarında bir işçiye günde üç kez ödeme yapılır hale gelmiş ve değersiz paranın bir an önce elden çıkartılıp mala dönüştürülmesi amacıyla derhal alış veriş yapılmaya başlanmıştır. Orta sınıf insanlar, yiyecek alabilmek için giyim, ziynet ve ev eşyalarını satmaya başlamışlar; işçi grupları da ülkedeki çiftlikleri yağmalamak için harekete geçmişlerdir (KOSARES, 2000, s.2-4). Mark o kadar değersiz bir para olmuştur ki, Alman Markı'nı yakmak odun almaktan daha ucuz hale gelmiş ve ev kadınları markaları sobalarda yakmaya başlamışlardır (AKYAZI, 2002, s.53). Bir gazete alabilmek için bir tekerlekli araba dolusu para ile gitmek zorunda kalınmış; 1 dolar=1 trilyon RM olmuştur (GOODMAN, www.pbs.org, 05.03.3007).

Sonuçta, Almanya'da Kasım 1923'te para reformu gerçekleştirilmiş ve marktan 12 sıfır atılmıştır. Ayrıca, RM dolaşımından kaldırılarak Rentenmark piyasaya sürülmüştür. Yeni paranın, arazi ve endüstriyel üretim karşılığında piyasaya sürülen tahvillerle değiştirilmesine imkan tanınmasıyla, dolaylı biçimde bir karşılığı olmuştur. Ayrıca, yeni paraya güvenin sağlanabilmesi için üç önemli önlem alınmıştır (KOSARES, 2000, s.8):

- 1) Hükümet tarafından, yeni paranın istikrarlı olacağı garanti edilmiştir.
- 2) Yeni para birimi Rentenmark'ın emisyonu üstüne sıkı kısıtlamalar getirilmiştir.
- 3) Enflasyonun en önemli uyarıcılarından biri olan işletmelere kredi verilmesi Nisan 1924'ten itibaren durdurulmuştur.

Reform, Ağustos 1924'te Rentenmark'ın 1:1 oranından RM'ye geri dönülmesi ile tamamlanmıştır.

Almanya'da paradan sıfır atma operasyonu ikinci kez, Haziran 1948'de yapılmıştır. Almanya'da İkinci Dünya Savaşı'nın finansmanı nedeniyle yine emisyon seçeneğinin kullanılması, dolaşımdaki para miktarını yaklaşık 6.5 kat artırmıştır. 1945 yılında dolaşımdaki para miktarı 60 milyar RM, mevduat tutarı 180 ile 240 milyar RM, toplam

para arzı ise 240 milyar ile 300 milyar RM arasındadır. Üretimin toplam değeri ise yaklaşık 35 milyar RM'dir. Dolayısıyla para arzı, piyasadaki mevcut mal değerinden kat kat fazladır (SAUCRMANN, 1950, s.177). Bu nedenle halkın paraya olan güveni kaybolmuştur. Batılı işgal güçleri tarafından yapılan para operasyonu, mevcut paranın yeni bir parayla yer değiştirmesini ve parasal servetlerin sterilizasyonunu kapsamaktadır. Çıkarılan kanunla RM'den bir sıfır atılmış yeni para birimi DM'ye dönüştürülmüştür. Bu kapsamda, kişi başına 60 DM ve işverenler içinde çalıştırdıkları işçi başına 60 DM ile değişim sınırlandırılmıştır (TRIBE, 2001, s.3).

Benzer bir uygulama, Sovyet işgali altındaki Doğu Almanya'da da yapılmıştır. Bu operasyonda da yine bir sıfır atılmıştır. Nakit işlemlerde ilk 70 RM'ye kadar 1:1; mevduatlarda da ilk 100 RM için 1:1; 100-1.000 RM için 5:1 ve 1.000-5.000 RM için ise 10:1 oranından dönüşüme izin verilmiştir. Mevduatlar üzerinde değişik dönüşüm oranları uygulanmasının nedeni, önceden de bahsedildiği üzere savaş dönemlerinde karaborsadan veya diğer savaş karlarından elde edilen gelirlerin kamulaştırılmasıdır. Bu iki ayrı reformla, Almanya iki ekonomik bölgeye ayrılmış ve bunu iki ayrı hükümetin kurulması izlemiştir (TRIBE, 2001, s.8).

Para reformu sonucunda karaborsa ortadan kalkmış, fabrikalar çalışmaya başlamış, işyerleri yeniden açılmış ve bütün sektörlerde canlanma başlamıştır. Ancak Tribe (2001, s.2), bu olumlu gelişmelerin Marshall yardımları, Avrupa ekonomisinde genel olarak düzelme ve bu nedenle ortaya çıkan ihracat fırsatları, Kore Savaşı ve bol iş gücü arzı gibi nedenlerden dolayı ortaya çıktığını savunmaktadır.

111. Brezilya

Brezilya'da sırasıyla 1967, 1970, 1986, 1989, 1993 ve 1994 yıllarında altı kez paradan sıfır atılmıştır. Bu uygulamaların her birinde üç sıfır silinmiş ve paranın adı bir çok kez değiştirilmiştir. Brezilya'da para reformları, gerekli şartlar oluşmadan ve istikrar programlarının bir parçası olarak uygulanmıştır. Programların başarısızlığı ya da alınan önlemlerin gevşetilmesi nedenleriyle yeniden bol sıfırlı paralara dönülmek zorunda kalınmıştır. Aşağıda, yalnızca 1986, 1993 ve 1994 para reformlarına değinilmektedir.

Brezilya'da yüksek enflasyon, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren hükümetin endüstrileşme programını başlatması ve ağır kamu yatırımlarına girişmesiyle başlamıştır. 1959-1964 ve 1979-1985 dönemlerinde gözlenen önemli bütçe açıkları, arz şokları ve endekslemenin karşılıklı etkileşimleri enflasyonu hızlandırmıştır. 1960'lı yıllarda yüksek enflasyonu aşamalı bir biçimde düşürmeye yönelik uygulanan istikrar programlarından istenilen sonuçlar alınamamıştır. Bu nedenle, 1974 petrol krizinden itibaren büyümeye öncelik veren istikrar programları uygulanmıştır. Ancak büyüme sağlanamadığı gibi, enflasyon oranı da hızla artmış ve 1986 yılında %400 düzeyine yükseltmiştir. Enflasyonist ataletin kırılabilmesi ve ekonomide yeniden istikrarın sağlanabilmesi için, parasal bir reform niteliğinde ve heterodoks özelliklere sahip istikrar programı olan Cruzado Planı, 28 Şubat 1986 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır (YILDIRIM, 2003, s.60-61).

Bu planla, geriye dönük tüm endeksleme mekanizmalarının kırılarak enflasyonu durdurulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, tüm fiyatlar dondurulmuş ve döviz kuru 13.80 Cr/\$ paritesinden sabitlenmiştir. Hükümet sıfır enflasyona hedeflenmiş ve halkın kontrollere uyması sağlanmıştır. Planda para reformu ile ilgili olarak, Cruzeiro cinsinden banknotların ve vadesiz mevduatların derhal Cruzado'ya dönüştürülmesi ve paradan üç sıfır atılması kararlaştırılmıştır (DORNBUSCH-SIMONSEN, 1987, s.46).

Cruzado Planı iyi hazırlanmasına rağmen, tam uygulanamaması nedeniyle sonuçları bakımından anti enflasyonist bir program olma başarısını gösterememiştir. Yapılan reformlar sonucu enflasyon önce yavaşlamış, ardından bir miktar düşmüştür. Ancak bu gelişme, ücretlerde ve kamu harcamalarındaki olumlu gelişmelerle desteklenememiştir. Ekonomideki kamu açıkları para arzını önemli miktarda artırarak enflasyonu yeniden hızlandırmıştır (YILDIRIM, 2003, s.61).

Brezilya'da Temmuz 1993'de enflasyon oranı %1,581.7 düzeyinde gerçekleşmiş ve Ağustos 1993'te paradan üç sıfır atılmıştır (www.tcmb.gov.tr, 12.12.2006). Ancak istikrara ulaşmak için herhangi bir önlem alınmaması nedeniyle yapılan operasyonun hiç bir anlamı kalmamış, banknotlardaki sıfırlar tekrar yerini almıştır.

Diğer bir sıfır atma operasyonu da 1994 yılında yapılmıştır. Enflasyonun %2000'lerin üzerine çıktığı bir dönemde gerçekleştirilen operasyon ve ardından uygulanan sıkı para

politikasıyla enflasyon hızla düşmüş ve tek haneli rakamlara yakınsamıştır. Böylece, paradan sıfır atma uygulaması enflasyonla mücadele programının temel aracı haline getirilmiştir. Operasyonu takip eden aylarda ekonominin büyüme performansında küçük ölçekli gerilemeler ve cari işlemler hesabında da bir miktar bozulma gözlenmiştir (GÜR, 2004, s.27). Ancak, bahsedilen makroekonomik değişkenlerdeki gelişmeleri etkileyen bir çok faktör vardır. Bu nedenle, belirtilen etkilerin tamamıyla paradan sıfır atılmasına bağlanması mümkün değildir.

112. Bulgaristan

Bulgaristan'da iki kez paradan sıfır atma operasyonu gerçekleştirmiştir. Ocak 1962'de yapılan ilk operasyonda Leva'dan bir sıfır; Temmuz 1999'da yapılan ikinci operasyonda ise üç sıfır atılmış ve para birimi Yeni Lev olarak değiştirilmiştir.

Bulgaristan'da Ocak 1997'de enflasyon oranı %500 iken, Mart 1997'de %2019.5 olmuştur (www.tcmb.gov.tr, 12.12.2006). Yaşanan hiperenflasyonun arkasında, 1996 yılındaki bankacılık krizi nedeniyle zayıflayan bankacılık sistemini desteklemek için yapılan likidite enjeksiyonları, merkez bankasının bütçe açıklarını finanse etmeye devam etmesi, Bulgar Leva'sına olan güven eksikliği ve bunun para talebini sürekli biçimde azaltması yatmaktadır. Hükümete güvenin azalması ve uygulanan geleneksel istikrar programlarının başarısızlığı, para kurulu gibi kurala dayalı bir istikrar programı ihtiyacı doğurmuştur. Bu nedenle, 5 Haziran 1997 tarihinden itibaren para kurulu sistemi uygulanmaya başlanmış ve Leva; 1000 Leva=1 DM kuru üzerinden Alman Markı'na sabitlenmiştir (GULDE, 1999, s.2-10). Para kurulu uygulamasının ardından, enflasyon oranı 1998 yılı sonunda %12'ye, Haziran 1999'da %1.2'ye düşmüştür (www.tcmb.gov.tr, 12.12.2006). Enflasyonun tek haneli rakamlara düşmesinin ardından Temmuz 1999'da paradan üç sıfır atılmış ve para birimi Leva'dan Yeni Lev'e dönüşmüştür.

Bulgaristan'ın yeni paraya geçişinin ardından büyümede küçükte olsa olumlu gelişmeler, cari işlemlerde ise küçük çaplı bozulmalar gerçekleşmiştir. Cari işlemlerdeki bozulmanın arkasında döviz kurlarındaki gelişmelerin rolü bulunduğu düşünülebilir. Reel faizlerde ise önemli bir değişme olmamıştır. Makroekonomik etkilerinin sınırlılığının arkasında, enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesinin ardından bu operasyonun

gerçekleştirilmiş olması yatmaktadır (GÜR, 2004, s.42). Bulgaristan'ın AB adaylığı çerçevesinde, Maastricht Kriterleri'nde belirtilen hedeflere ulaşma yönündeki çabaları ve başarılı bir istikrar programı, para reformunun başarısını artıran öğelerdir.

113. İsrail

İsrail'de 1948, 1960, 1980 ve 1985 yıllarında sırasıyla 3; 2; 1 ve 3 sıfır olmak üzere toplam dört kez paradan sıfır atılmıştır. Son operasyon, Temmuz 1985'te uygulamaya konulan istikrar programı çerçevesinde yapılmış ve Eylül 1985'te 1.000 Sheqalim 1 Yeni Sheqel'e eşitlenerek üç sıfır atılmıştır.

İsrail'de enflasyon 1977 yılından itibaren, büyük bütçe açıkları ve hızlı parasal büyüme sonucunda ortaya çıkmıştır. Diğer önemli bir etken ise, 1977 yılındaki döviz kuru piyasasının serbestleştirilmesiyle birlikte dolarizasyon sürecinin başlamasıdır (RUGE-MURCIA, 1997, s.10). Kasım 1984'te %485.8 oranına yükselen enflasyonu kontrol altına almak için Temmuz 1985'ten itibaren başarılı bir istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır (www.tcmb.gov.tr, 12.12.2006). Heterodoks özellikler taşıyan bu istikrar programı kapsamında ücretler ve bazı malların fiyatları bir miktar artırıldıktan sonra dondurulmuş ve döviz kuru sabitlenmiştir. Programla birlikte, bütçe açıkları %12.1'den %5.7'ye düşürülebilmıştır (RUGE MURCIA, 1997, s.10-12). İsrail'de Ağustos 1985'te enflasyon oranı %386.4 olarak gerçekleşmiş ve Eylül 1985'ten itibaren paradan üç sıfır atılmıştır (www.tcmb.gov.tr, 12.12.2006).

İsrail deneyimi, paradan sıfır atılmasının zamanlaması bakımından, Brezilya deneyimi ile benzeşmektedir. Her ikisinde de uygulanan programın tamamen etkisini göstermediği ve enflasyonun ciddi bir şekilde düşürülemediği bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Aradaki iki temel fark şudur. Birincisi; İsrail'de bu para operasyonu ile birlikte sıkı para politikası uygulanmıştır. İkincisi ise, İsrail'de paradan sıfır atma operasyonunun programın başında değil, uygulanmaya başlanmasının ve enflasyonun düşüş eğilimine girmesinin ardından yapılmıştır.

Para reformunun ardından İsrail'in büyüme performansında önemli bir değişiklik olmazken, cari işlemler dengesinde bir bozulma gözlenmektedir. Cari işlemler

dengesindeki bu bozulma, ulusal paranın yabancı paralar karşısında değeriyle açıklanabilir. Süreç öncesinde yüksek olan reel faizlerde de düşüş olmuş ve dar bir bant içinde dalgalanmasını sürdürmüştür (GÜR, 2004, s.29). Ancak, daha önceden de belirtildiği üzere, meydana gelen bu etkileri yalnızca paradan sıfır atılmasına bağlamak mümkün değildir. Dolayısıyla, istikrar programı çerçevesinde bir değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır.

114. Zaire

30 Haziran 1960 tarihinde Belçika'dan bağımsızlığını kazanan Zaire, ekonomik ve siyasal açıdan tam bir istikrar yakalayamamış ve 1997 yılına kadar iç savaş yaşamıştır. Yaşanan süreçte çeşitli nedenlerle para reformlarına gidilmiş; 1967, 1993, 1998 yıllarında sırasıyla, paradan 3; 6 ve 5 sıfır atılmıştır.

Yaşanan iç savaşın etkisiyle, 1994 yılında kişi başı milli gelir 125 ABD Doları'na düşmüş ve halk 1964 yılına göre %63 fakirleşmiştir. Savaş ekonomisi olağan etkisini yüksek enflasyon, aşırı değerlenmiş döviz kurları, kırılmalı bankacılık sistemi ve güçsüz merkez bankası gibi konularda da göstermiştir. 1990-1995 döneminde, ülkede çok uzun bir hiperenflasyon dönemi yaşanmıştır. Hiperenflasyonun arkasındaki en büyük neden, aşırı para basılmasıdır. Fiyatlar yükseldikçe banknotlarda da sıfırlar artmaya başlamış; 1 Aralık 1992'de 5 milyonluk Zaire banknotu tedavüle sürülmüştür. 1993 yılında askerlerin maaşlarını bu paralarla ödenmesini kabul etmemesi ve Kinshasa kentine saldırılarına üzerine mevcut para dolaşımından kaldırılmıştır. 22 Ekim 1993 tarihinde Yeni Zaire piyasaya sürülmüştür. Her 3 milyon eski Zaire, 1 Yeni Zaire ile değiştirilmiş ve 3 NZ/\$ oranından sabitlenmiştir. Ancak, yeni banknotlar Kasai kenti yerlilerince kabul edilmemiş ve eski Zaire kullanılmaya devam edilmiştir. Bu kentte enflasyon oranını ihmal edilebilir bir düzeyde gerçekleştiği de dikkat çekmektedir. 1996 yılında 100.000 ve 500.000'lik Yeni Zaire banknotları basılmıştır. Bunlar, Mobutu Rejimi'nin çöküşüne yardımcı etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (HAUGHTON, 1998, s.17-18).

Diğer bir para reformu 1998 yılında uygulanmıştır. Mobutu Rejimi'nin ardından yönetime gelen Kabila Hükümeti, para arzının kısıtlanmasında oldukça başarılı olmuş ve 1994 yılında %23.770 olan enflasyon oranı, 1998 yılında %12.5'e düşürülmüştür. Merkez

bankasının kamu açıklarını para basarak finanse etmesi engellenmiştir. Düşük enflasyon, hükümete olan güveni arttırmış ve parada da bir istikrar sağlamıştır. Bu nedenle, hükümet paradan sıfır atılmasını uygun görmüştür. Nitekim, bağımsızlık günü olan 30 Haziran 1998 tarihinde paradan beş sıfır atılmış, yeni para birimi Congolose Franc piyasaya sürülmüştür (HAUGHTON, 1998, s.29). Görüldüğü gibi Zaire’de de, para reformunun enflasyonun tek hanelere yakınsadığı bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Ancak, istikrar önlemleri alınmadan uygulanan para reformu başarı getirmeyecek ve hiç bir anlam ifade etmeyecektir.

Bu bölüm genel olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılabılır:

1) Para reformu ile parasal reform, birbirleriyle yakından ilişkili olmalarına rağmen farklı kavramlardır. Para reformu, bir ülkenin tedavüldeki para birimiyle ilgili değişiklikleri kapsamaktadır. Para birimi reformu da denilebilir. Parasal reform ise, para reformlarını da kapsayan, parasal kurumlarda ve kurallarda yapılan değişikliklerle ilgilidir.

2) Para reformları kapsamında yapılan düzenlemelerin başlangıcını MÖ 211 yılına kadar götürmek mümkündür. Para reformu adıyla yapılan ilk düzenlemeler ise, 295 yılında Roma Kralı Diocletian tarafından gerçekleştirilmiştir.

3) Para reformları, parada istikrarı sağlamak, parasal servetlerin kamulaştırmasını sağlamak ve enflasyonist baskıyı azaltmak gibi ekonomik amaçlarla yapılmaktadır. Ayrıca, siyasal amaçlarla da para reformları kullanılmaktadır.

4) Para reformları kapsamında en sık başvurulan yöntem sıfırların silinmesidir. Sıfır atma yöntemi ilk kez, 1923 yılında Almanya’da yaşanan hiperenflasyon sonucunda uygulanmış ve paradan 12 sıfır atılmıştır. Ayrıca, ulusal paraların terk edilerek ortak para kullanması veya resmi dolarizasyon da birer para reformudur.

5) Sıfır atma uygulaması bu güne kadar 50 ülkede yaklaşık 80 kez kullanılmıştır. Gerekli şartları sağlanmadan ya da yeniden yüksek enflasyon süreci yaşayan ülkelerde tekrar paradan sıfır atma ihtiyacı doğmuştur.

6) Paradan sıfır atma uygulamaları dikkate alındığında, genellikle bir istikrar programı ile gündeme geldiği görülmektedir. Bazı ülkelerde programın başında ve enflasyon oranı yüksek iken, bazı ülkelerde de programın etkisinin ortaya çıktığı ve enflasyon oranının tek haneli rakamlara yakınsadığı bir dönemde paradan sıfır atılmıştır. Önerilen yöntem ikincisidir.

7) Parasal reformlar, reel amaçlar için yapılmamaktadır. Daha çok sadeleştirme işlemidir. Başarılı olmaması halinde reel sorunlar ortaya çıkabilir.

Tablo: 2
Paralarından Sıfır Atan Ülkeler

Ülke	Kaç Kez Sıfır Atıldığı	Tarih	Atılan Sıfır Sayısı	Para Birimi	
				Eski	Yeni
Afganistan	1	Ekim 2002	3	Afgani	Yeni Afgani
Almanya	2	Kısım 1923 Haziran 1948	12 1	Mark Reichsmark	Rentenmark Deutsche Mark
Angola	2	Temmuz 1995 Aralık 1999	3 6	Novas Kwanzas Kwanza Reajustrado	Kwanza Reajustrado Kwanza
Arjantin	4	Ocak 1970 Haziran 1983 Haziran 1985 Ocak 1992	2 4 3 4	Peso Moneda Nacional Peso Ley Peso Argentino Austral	Peso Ley Peso Argentino Austral Peso Convertible
Arnavutluk	1	Ağustos 1965	1	Lek	Yeni Lek
Azerbaycan	1	Aralık 1992	1	Soviet Ruble	Manat
Bahreyn	1	Ekim 1965	1	Gulf Rupee	Dinar
Beyaz Rusya	2	Mayıs 1992 Ocak 2000	1 3	Soviet Ruble Ruble	Ruble Yeni Ruble
Bolivya	2	Ocak 1963 Ocak 1987	3 6	Boliviano Peso Boliviano	Peso Boliviano Boliviano
Brezilya	6	Şubat 1967 Mayıs 1970 Şubat 1986 Ocak 1989 Mart 1990 Ağustos 1993 Temmuz 1994	3 3 3 3 0 3 3	Cruzeiro Yeni Cruzeiro Cruzeiro Cruzado Yeni Cruzado Cruzeiro Cruzeiro Real	Yeni Cruzeiro Cruzeiro Cruzado Yeni Cruzado Cruzeiro Cruzeiro Real Real
Bulgaristan	2	Ocak 1962 Temmuz 1999	1 3	Leva Leva	Yeni Lev Yeni Lev
Çin	1	Mart 1955	4	Yuan	Yeni Yuan
Estonya	1	Haziran 1992	1	Soviet Ruble	Kroon
Fas	1	Ekim 1959	2	Franc	Dirham
Finlandiya	1	1963	2	Markka	Yeni Markka
Fransa	1	1960 Mart 1960	2 0	Franc CFA Franc	Yeni Franc Franc
Gine	1	1971 1985	1 0	Franc Syli	Syli Franc Guineen
Gürcistan	1	Eylül 1995	6	Kuponi	Lari
Hırvatistan	1	Mayıs 1994	3	Croatian Dinar	Kuna
İsrail	4	Aralık 1948 Ocak 1960 Şubat 1980 Eylül 1985	3 2 1 3	Prutot Agorot Pound Sheqel	Pound Pound Sheqel Yeni Sheqel
İzlanda	1	Ocak 1981	2	Kronur	Krona
Kırgızistan	1	Mayıs 1993	2	Soviet Ruble	Som
K.Kore	1	Şubat 1959	2	Won	Yeni Won
G.Kore	1	1962	1	Hwan	Won
Laos	2	Haziran 1976 Aralık 1979	1 2	Kip Lao Liberation Kip	Lao Liberation Kip Yeni Kip
Letonya	1	Mart 1993	2	Rublu	Lats

Tablo 2'nin Devamı

Litvanya	1	Haziran 1993	2	Talonu	Litas
Macaristan	1	Ağustos 1946	5	Quadrillion Pengoe	Forint
Makedonya	1	Mayıs 1993	2	Denari	Yeni Denar
Meksika	1	Ocak 1993 Ocak 1996	3 0	Peso Yeni Peso	Yeni Peso Peso
Moldova	1	1993	3	Coupon	Lei
Nikaragua	1	Şubat 1988	3	Cordoba	Yeni Cordoba
Özbekistan	1	Temmuz 1994	3	Sum-coupon	Sum-note
Paraguay	1	Ekim 1943	2	Pesos Fuertes	Guarani
Peru	2	1985 Temmuz 1991	3 6	Sole Inti	Inti Yeni Sol
Polonya	1	Ocak 1995	4	Zlotych	Yeni Zloty
Romanya	1	Ağustos 1947	4	Lei	Yeni Leu
Rusya	3	Aralık 1947 Ocak 1961 Ocak 1998	1 1 3	Ruble Ruble Ruble	Yeni Ruble Yeni Ruble Yeni Ruble
Sudan	1	1992	1	Pound	Dinar
Şili	2	Ocak 1960 Eylül 1975	3 3	Peso Escudo	Escudo Peso
Tayvan	1	Haziran 1949	4	Taiwan Dollar	Yeni Taiwan Dolar
Tunus	1	Aralık 1958	3	Franc	Dinar
Türkiye	1	Ocak 2005	6	Türk Lirası	Yeni Türk Lirası
Uganda	1	1987	2	Shilling	Yeni Shilling
Vietnam	3	1959 1975 Eylül 1985	3 2 1	Dong Piastre Dong	Yeni Dong Yeni South Vietnam Dong Yeni Dong
Yugoslavya	6	Ocak 1966 Ocak 1990 1992 Ekim 1993 Ekim 1993 Ocak 1994	2 4 1 6 9 6	Dinar Dinar Dinar Dinar Ekim Dinar 1994 Dinar	Yeni Dinar Yeni Dinar Yeni Dinar Ekim Dinar 1994 Dinar Super Dinar
Yunanistan	1	Mayıs 1954	3	Drachma	Yeni Drachma
Zaire	3	1967 1993 1998	3 6 5	Congolese Francs Zaire Yeni Zaire	Zaire Yeni Zaire Franc Condolaise

Kaynak: www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/yenilira/para_reformu.pdf, 01.02.2007

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'Yİ PARA REFORMUNA GÖTÜREN SÜREÇ VE TÜRKİYE'DE PARA REFORMU

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'de para reformu kapsamında gerçekleştirilen paradan sıfır atma operasyonunun çeşitli yönleri ele alınmaktadır. Öncelikle, TL'de bir reform yapılmasını gerektiren sürecin nasıl geliştiği konusunda fikir edinebilmek amacıyla, 1970-2004 dönemi Türkiye ekonomisi genel hatlarıyla incelenmektedir. Çalışmanın devamında, Türkiye'de geçmişten günümüze ortaya konulan para reformu yapılmasına yönelik fikirlere, bu operasyonun gerekçelerine, başarı ve ön koşullarına, böyle bir operasyondan beklenen olası olumlu ve olumsuz etkilere yer verilmektedir.

20. 1970 Sonrası Türkiye Ekonomisine Genel Bakış

200. 1970 - 1979 Dönemi

1970'li yıllar hem siyasal istikrarsızlıkların hüküm sürdüğü, hem de enflasyon probleminin dünya ve Türkiye gündemine yerleştiği yıllardır. Ekonomi açısından değerlendirildiğinde; 1973 yılındaki dünya petrol şoku ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (Organization of the Petroleum Exporting Countries-OPEC) petrol ihraç fiyatlarını kısa sürede yaklaşık beş katına çıkarması, tüm petrol ithalatçısı ülkelerde girdi ve enerji maliyetlerini artırarak maliyet enflasyonu yaratmış, üretimi yavaşlatmış, işsizliği artırmış ve döviz sıkıntısı yaşanmasına yol açmıştır. Ancak, gelişmiş ülkelerin güçlü yapıya, teknolojik bilgiye ve sosyal disipline sahip olmaları, şokun atlatılmasına ve maliyet artışlarının ihraç malları fiyatlarına yansıtılarak başka ülkelere transfer edilebilmesine imkan sağlamıştır. Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) ise, hem petrol şoku hem de bu şokun dolaylı etkisi ile ortaya çıkan ithal mallarındaki fiyat artışı, yüksek enflasyonun ve istikrarsızlığın bir kaynağı haline gelmiştir (KILIÇBAY, 1991, s.153-154).

Türkiye’de ise, petrol şokunun etkisi, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle artan savunma harcamalarının finansmanı ve iç yapının enflasyon yaratma özelliği nedeniyle meydana gelen enflasyon ve döviz kıtlığı, sorunları daha da artırmıştır (KILIÇBAY, 1991, s.156). 1979 yılındaki ödemeler dengesi krizi ve hızlı enflasyon süreci büyük ölçüde, sürekli artan kamu kesimi açıklarının parasal genişleme ile finansmanından kaynaklanmıştır. Genişleyici para ve maliye politikalarının yanı sıra, uygulanan düşük faiz ve kur politikaları ekonominin iç ve dış kesimlerinde dengesizlikler yaratmıştır (KESRİYELİ, 1997, s.4). Ayrıca, bu dönemde siyasi istikrarsızlık yaşanmış ve bir tanesi askeri olmak üzere toplam 12 hükümet kurulmuştur.

201. 1980 - 1989 Dönemi

1980’li yıllar serbestleşme hareketlerinin ve nispeten siyasi istikrarın yaşandığı yıllardır. 1979 Bunalımı sonucunda, anti enflasyonist bir tutum içeren 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının uygulamaya konulmuştur. Ordunun 12 Eylül 1980’de yönetime el koyması da devlet otoritesini güçlendirmiş ve kararların belirli bir disiplin altında yürütülmesine yardım etmiştir. Programın amaçları şunlardır (ÖZYURT, 2006, s.308):

1) Programın kısa dönemli amacı, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve enflasyonun denetim altına alınması,

2) Programın uzun dönemli amacı ise; dış ticaretin serbestleştirilmesi, dışa dönük sanayileşme, esnek kur politikasına geçiş, dış yatırımların teşviki, faiz oranlarının serbest bırakılması ve böylece tasarrufların özendirilmesi, kısa dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri fiyatlarının serbest bırakılması ve uzun dönemde ise özelleştirilmesi.

Ancak, 1983 yılı sonrası iç ve dış finansman kaynaklı alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte TL reel anlamda değer kazanmaya başlamıştır. Kur değerli tutulduğundan, kısa vadeli sermaye hareketlerini yurt içine çekebilmek amacıyla faiz oranları yüksek tutulmuştur. 1984-1990 döneminde dış borç geri ödemelerinin yoğunlaşmasıyla birlikte iç borçlanmaya başvurulması, faiz oranlarını daha da yükseltmiştir. Bunun sonucunda kısa vadeli spekülatif sermaye hareketleri hızlanmıştır (GÜLOĞLU-ALTUNOĞLU, 2002, s.16).

202. 1990 – 1999 Dönemi

Yabancı spekülâtif sermaye giriş ve çıkışının önünde herhangi bir engelin bulunmaması ve yerli paranın yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmesi, ihraç mallarının fiyatlarını uluslararası fiyatlara göre yükseltmiş ve ithal mallarının fiyatlarını ise düşürmüştür. Bu durum, dışa açık sektörlerde rekabet gücünü ve dolayısıyla ihracat şansını azaltmıştır. Üstelik, yabancı sermaye girişinin ithalat önündeki döviz engelini kaldırması da cari açığın tehlikeli boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. TCMB, TL'nin aşırı değerlenmesini engellemek amacıyla uluslararası rezerv biriktirmeye başlamış ve 1990 yılından itibaren döviz rezervleri hızla artmıştır. Ancak, rezerv artışının parasal tabanı genişletmesi ve bunun enflasyonist etkisini ortadan kaldırılması amacıyla büyük ölçüde hazine kağıtlarının kullanılarak sterilizasyona gidilmesi, likiditenin kamu tarafından kullanılmasına yol açmıştır. Uygulanan yöntem hem faiz oranlarının yükseltmiş, hem de enflasyonist baskıyı sürdürmüştür (KEPENEK-YENTÜRK, 2000, s.216-219).

Genellikle, aşırı spekülâtif sermaye girişi sonucunda GOÜ'lerde kamu borçlanma oranı yükselmekte ve kamu gelirlerinin önemli bir kısmı borç ve faiz ödemelerine ayrılmak zorunda kalınmaktadır. Nitekim, Türkiye'de de 1990'lı yıllarda faiz ödemeleri kamu harcamaları içinde en önemli paya sahip olmaya başlamıştır. Aşırı borçlanma, giderek daha fazla faiz oranı ile borçlanma ve borç faiz ödemelerini gerçekleştirebilmek için yeniden dış borç kullanma gereğini beraberinde getirmiştir. Sonuçta, kamu dengesine ulaşmayı engelleyen bir kısır döngü ortaya çıkmıştır (KEPENEK-YENTÜRK, 2000, s.217).

Enflasyonun etkisiyle Döviz Tevdiat Hesapları'nın (DTH) toplam mevduat içindeki payının yaklaşık %55 oranına ulaşması, TCMB'nin bağımsız bir para politikası yürütme şansını da azaltmıştır. Cari açık ve kamu açığı nedeniyle ortaya çıkan devalüasyon beklentisi ve belirsizlik, sermaye kaçışına yol açmış ve yatırımlar olumsuz etkilenmiştir. Faiz ödemeleriyle birlikte finans kesime yapılan transferler, kamu için kullanılabilir kaynak yaratmadan yapılan reel ücret artışları ve sürdürülen popülist politikalar yaklaşan krizin birer habercisi olmuştur. Nitekim 1994 yılına gelindiğinde, Türkiye ağır bir kriz yaşamıştır. Krizle beraber yoğun spekülâtif sermaye çıkışları gözlenmiş, TL %169 oranında devalüe edilmiş ve enflasyon %106.3 oranına yükselmiştir. Bozulan dengeleri kısa sürede yerine getirecek bir istikrar programının uygulanması amacıyla 5 Nisan istikrar

paketi hazırlanmıştır. Bu istikrar paketi, kısa vadede enflasyonun düşürülüp, mali piyasalarda ve döviz kurlarında dengenin sağlanmasını; orta vadede mali piyasalardaki istikrarsızlığın temel nedeni olan yüksek kamu açıklarının ve dış açığa kalıcı ve köklü çözümlerin getirilmesini; uzun vadede ise sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması hedeflenmiştir (KESRİYELİ, 1997, s.25).

1995-1997 döneminde özel tüketim ve yatırımlardaki artışlara paralel gerçekleşen büyüme oranları; yüksek enflasyon ve kamu maliyesindeki bozulmayı önlemek için 1998 yılı başında uygulamaya konulan daraltıcı maliye ve gelirler politikasının etkisiyle bir miktar azalmıştır. 1997 Asya ve 1998 Rusya Krizleri, Türkiye'nin de içinde yer aldığı GOÜ'lerde hızlı sermaye çıkışlarına neden olmuştur. 1999 yılına gelindiğinde ise, Marmara Bölgesi'nde meydana gelen iki büyük deprem can ve mal kayıplarının yanı sıra büyümeyi de olumsuz etkilemiştir (TCMB, 1999, s.27-31).

203. 2000-2004 Dönemi

Kamu finansman dengesinin bozulması ve reel faizlerin yüksek seviyesini koruması nedeniyle borç stokunun artması, yüksek enflasyon ve ekonomik daralmanın sürmesi, 2000 yılında orta vadeli ve kapsamlı bir istikrar programının uygulanmasını gerektirmiştir. Nitekim, Türkiye ekonomisinde 2000 yılının temel belirleyicisi yılbaşında uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı olmuştur. Programın üç temel unsuru vardır (TCMB, 2000, s.13):

- 1) Sıkı maliye politikası uygulamalarıyla faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması;
- 2) Enflasyon hedefine uyumlu gelirler politikası;
- 3) Düşük enflasyon hedefine odaklanmış para ve kur politikaları.

Ancak hızla genişleyen cari işlemler açığı, yapısal reformların uygulanmasında meydana gelen gecikmeler ve özelleştirmede hedeflere ulaşılamaması gibi nedenlerle iç ve dış piyasalarda bir tedirginlik yaşanmıştır. Bu tedirginlik nedeniyle azalan sermaye girişi ve TCMB'nin dış sermaye girişine bağlı likidite yaratma politikası, para piyasalarındaki faiz oranlarının yükselmesine ve neticede mevduat-kredi vade uyumsuzluğu yaşayan bazı

bankaların mali yapılarının bozulmasına yol açmıştır. Ayrıca mevduatta %100 devlet garantisi uygulaması, hem mevduat yatırılan banka hem de kredi verilen kişi seçiminde ahlaki tehlike² ve ters seçim³ problemlerini ortaya çıkarmıştır. Geri dönmeyen krediler mali yapıyı daha da bozmuş ve bankacılık sisteminde bir güvensizlik sorunu baş göstermiştir. Nitekim, 2000 yılı Kasım ayında mali sistemin artan likidite ihtiyacı finansal krize dönüşmüş ve sorunu aşmak için TCMB'nin piyasaya fon sağlaması hedeflerden sapılmasına neden olmuştur (TCMB, 2001, s.13).

19 Şubat 2001 tarihinde, Hazine ihalesi öncesinde yaşanan siyasi gelişmeler mali piyasalarda yüksek miktarda döviz talebini ortaya çıkarmıştır. TCMB'nin likiditeyi kısarak döviz talebinin önlemeye çalışması, aşırı günlük likidite ihtiyacı içinde olan kamu bankaları nedeniyle, ödemeler sistemi kilitlenmiştir. Mevcut koşullar altında kur politikasının sürdürülmesinin imkansız hale geldiği belirtilerek 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından, GEGP uygulamaya konulmuştur. Programın temel amaçları şunlardır (TCMB, 2002a, s.13):

- 1) Bankacılık sektöründe gerekli tedbirlerin alınarak mali piyasalardaki belirsizliğin azaltılması;
- 2) Faiz oranları ve döviz kurlarında istikrarın sağlanması;
- 3) Yapısal reformların gerçekleştirilmesi;
- 4) Enflasyonla mücadele makroekonomik politikaların etkin biçimde uygulanması ve sürdürülebilir büyüme.

Bu çerçevede, kamu borç stokunun sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için sıkı maliye politikası uygulanmış ve para politikasında TCMB'nin kısa vadeli faiz oranları üzerindeki etkisi artırılmıştır.

² Ahlaki tehlike, mevduata %100 devlet garantisinden dolayı finansal kurumların "nasıl olsa kurtulacağım" inancından doğmaktadır. Finansal kesimdekiler, başlarına bir şey gelirse hükümetin kendilerini kurtarmak zorunda olduğunu bildiklerinden her türlü riskli pozisyonları almaya başlarlar. Böylece, açık pozisyonlar artarak yabancı yatırımcı için kriz beklentisinin doğmaya başlar. Ayrıca bu tehlike, tasarruf sahiplerinin bankaların devlet güvencesinde olduğu mantığı ile mevduatları izlememesi ve bu konuda tedirginlik duymaması ile de iyice artmaktadır. Böylece bankalar devlet güvencesi altında riskli projeleri destekleyerek ekonomiyi genel bir krize sokarlar (EREN-SÜSLÜ, 2001, s.666).

³ Ters seçim, bankacılık sektörünün iyi müşteri ile kötü müşteriyi birbirinden ayıramaması nedeniyle bütün müşterilerine yüksek faiz uygulamasından kaynaklanmaktadır. Kötü müşteriler bu yüksek faizi karşılamaya istekli olurlar ve iyi müşteriler piyasadan dışlanırlar. Böylece geri dönmeyen kredilerin oranı artar ve bankacılık sektörü bir krizle karşı karşıya kalır (EREN-SÜSLÜ, 2001, s.666).

1970 sonrası Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapısı değerlendirildiğinde iki önemli sorunun varlığı dikkat çekmektedir:

1) Kurulan hükümetler kısa ömürlü olmuştur. Nitekim, 1970-2002 döneminde toplam 27 hükümet kurulmuş ve ortalama olarak 1.18 yıl gibi çok kısa süre yönetimde kalmışlardır. Dolayısıyla, Türkiye'de çoğu zaman siyasi istikrarsızlık yaşanmıştır.

2) Çeşitli sebeplerle ortaya çıkan ve devam eden yüksek-kronik enflasyonun varlığı ve bunun olumsuz sonuçlarıdır.

Türkiye'de 2001 yılında uygulamaya konulan istikrar programının kararlılıkla sürdürülmesi ve 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra tek partili hükümetin iktidara gelmesiyle sağlanan siyasi istikrar, olumlu ekonomik göstergelerin ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Yıllar sonra enflasyonun makul düzeylere düşmesi ve diğer ekonomik göstergelerdeki olumlu gelişmeler, hemen her hükümet döneminde gündeme gelen paradan sıfır atma fikrini de yeniden alevlendirmiştir. Nitekim 2004 yılı başında hükümet bir kanun çıkararak 1 Ocak 2005 tarihinden geçerli olmak üzere, TL'den altı sıfır atılmasına ve para biriminin YTL olarak değiştirilmesine karar vermiştir.

21. Para Reformunun Gerekçeleri

Türkiye'de 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan ve 1980'li yıllarda hızlanarak devam eden enflasyonist süreç, etkisini dolaşımdaki banknot tutarı ve banknot büyüklüğü üstünde de hissettirmiştir. Artan dolaşım ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla, emisyon sürekli artırılmış ve 1981 yılından itibaren üst değerde banknotlar piyasaya sürülmüştür. Bu durum, bir çok sorunu beraberinde getirmiş ve sıfırların silinmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Kalaycı (1999, s.44-46), paradan sıfır atılmasının gerekçelerini; para da sıfırların artması, halkın psikolojisi ve para ikamesi, devalüasyona elverişli olması ve hesaplamalarda kolaylık sağlanacak olması şeklinde sıralamaktadır. Bu bağlamda, bol sıfırlı (nominal değeri yüksek) para, paradoksal olarak, düşük değerli (reel değeri düşük) bir para olup, yenilenme ihtiyacıdadır. TL'nin de sürekli olarak piyasa eliyle ya da TCMB'nin gerçekçi kur politikası çerçevesinde güçlü yabancı paralara karşı değerinin

düşürülmesi, yeni ve daha güçlü bir paranın yaratılmasını zorunlu hale getirmiştir. Paradan sıfır atılmasının gerekçeleri ekonomik-psikolojik, teknik ve siyasal gerekçeler olmak üzere başlıca üç grupta incelenebilir.

210. Ekonomik-Psikolojik Gerekçeler

Dünyadaki en büyük kupürlü banknotun Türkiye'ye ait olması, TL'nin itibarını ortadan kaldırmış ve halkın psikolojisini olumsuz yönde etkilemiştir (SERDENGECİ, 2004a, s.14). Ekonomik aktörlerin verdiği kararlarda psikolojik faktörlerin de etkili olduğu noktasından hareketle, parada bir reform hareketi gerçekleştirerek bireylerin paraya ve ekonomi politikalarına olan güveninin artırılması ve beklentilerinin olumlu yönde etkilenmesi amaçlanmaktadır. Böylece, halkın gözünde paranın itibarının ve değerinin arttığı yönünde olumlu psikolojik etki yaratılarak ters para ikamesinin yaşanmasına ve enflasyon beklentilerinin kırılmasına yardım edileceği düşünülmektedir.

Ekonomik ve psikolojik gerekçelerin birlikte ele alınmasının nedeni de birbirleriyle olan bu yakın ilişkiden kaynaklanmaktadır. Paraya sıfır eklenmesini gerektiren en önemli unsurun enflasyon olması nedeniyle, sıfır atılmasının da en önemli ekonomik gerekçesi enflasyonun yol açmış olduğu olumsuzluklardır. Bu nedenle, aşağıda enflasyon ve dolarizasyon olgularına yer verilmektedir.

2100. Enflasyon

Enflasyon bir ülkede, belirli bir dönemde, fiyatlar genel seviyesinin sürekli ve hissedilir derecede artma eğilimidir. Yüksek enflasyon dönemlerinde ulusal paralar büyük değer kaybetmekte ve bol sıfırlı rakamlara ulaşmaktadır. Bu durumda, yürütülen istikrar programları kapsamında yeni bir para birimi tedavüle sürülmekte veya paradan sıfır atılması uygulamalarına başvurulmaktadır. Böylece, istikrar açısından artan sıfırlar nedeniyle zorlaşan işlemler kolaylaştırılmakta ve psikolojik bir rahatlama sağlanmaktadır. Ancak bu durum, istikrarsızlığa yol açan unsurları ortadan kaldırmamaktadır (GÜRASLAN, 2005, s.22).

Yüksek enflasyon olgusu paranın değerini düşürdüğü gibi banknot talebini de düşürmekte, ekonomik birimlerin ellerinde banknot tutmak istememesine ve mevcut banknotların ekonomide daha hızlı dolaşmasına neden olmaktadır. Böylece, banknot devir sayısı (paranın gelir dolanım hızı) yükselmekte ve dolayısıyla daha çok vezne işlemi yapılmaktadır. Sonuçta daha yüksek üretim, dağıtım ve stoklama maliyeti, daha yüksek operasyon riski ve sürekli üst değerde yeni banknot gereksinimi ortaya çıkmaktadır (SERDENGECİ, 2004a, s.11-12).

Türkiye’de paranın gelir dolanım hızını gösteren Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)/M1 oranı 1981-1985; 1986-1990; 1991-1995 ve 1996-2001 dönemlerinde sırasıyla 9,27; 11,59; 11,72 ve 16,72 olarak gerçekleşmiştir. Paranın dolanım hızının sürekli artması, yüksek enflasyon nedeniyle insanların ellerine geçen ulusal paraların bir an önce ellerinden çıkarma gayretinden kaynaklanmaktadır. Bu orandaki artış, tıpkı para arzının artması gibi enflasyon oranını yükseltmektedir. Ancak, para arzının enflasyon oranından daha yavaş artmasına yol açtığı için de devlet senyoraj kaybına uğramaktadır (DEMİR-DURAN, 2006, s.69). Tablo 3’te aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 10 ülkenin emisyon, toplam işlem hacmi ve banknot devir sayısı değerleri verilmektedir. Görüldüğü üzere, banknot devir sayısı 12.6 ile en yüksek ülke Türkiye’dir.

Tablo: 3
2001 Yılında Bazı Ülkelerin Banknot Devir Sayıları

Ülke	Emisyon (1.000 \$) (A)	Toplam İşlem Hacmi (1.000 \$) (B)	Banknot Devir Sayısı (B/A)
Türkiye	3,645,134	45,994,752	12.6
Finlandiya	2,054,659	21,667,247	10.5
Hollanda	9,195,074	93,145,644	10.1
Fransa	27,924,175	222,209,728	8.0
Belçika	8,113,239	61,556,240	7.6
Norveç	4,743,187	21,364,197	6.8
Çek Cumhuriyeti	5,565,372	29,951,141	5.4
İsveç	9,593,558	44,552,386	4.6
Macaristan	3,962,889	12,136,077	3.1

Toplam İşlem Hacmi = Merkez Bankası Tahsilatı + Merkez Bankası Tediyesi

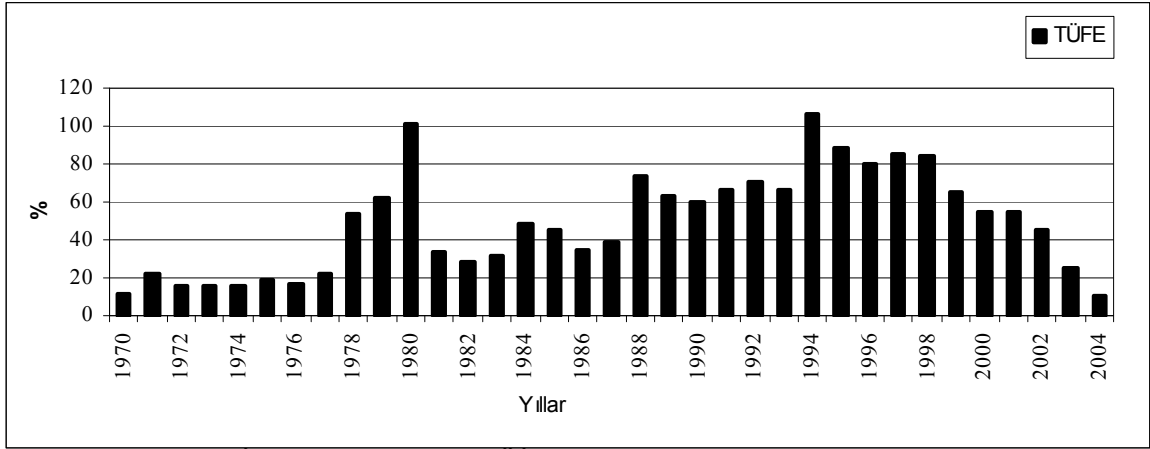
Kaynak: http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/yenilira/para_reformu.pdf, 01.02.2007

Türkiye’deki enflasyonist süreç incelendiğinde, üç önemli özelliğin varlığı dikkat çekmektedir (TCMB, 2002b, s.1):

1) Uluslararası ölçütler açısından hiperenflasyon olarak değerlendirilemese de Türkiye’de yüksek bir enflasyon hüküm sürmüştür. Daha da önemlisi, bu yüksek enflasyonist süreç çeyrek yüzyılı kapsamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de kronik-yüksek bir enflasyon yaşanmıştır.

Grafik 1’de, 1970-2004 dönemine ait Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) oranları gösterilmiştir. Grafığe göre, 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan enflasyondaki artış eğilimi 1980 yılında üç haneli rakamlara ulaşılmasıyla sonuçlanmıştır. Daha sonra enflasyon oranının %35’lere düşmesine rağmen, 1983 yılından itibaren dalgalanmalar göstererek sürekli bir artış eğiliminde olmuş ve 1994 yılında tekrar üç haneli rakamlara ulaşmıştır. Ancak, 2002 yılından itibaren enflasyon oranı düşme eğilimine girmiş ve 2004 yılı sonunda %10’un altına düşmüştür.

Grafik: 1
1970-2004 Dönemi Türkiye’de Enflasyon Oranları (TÜFE)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK, 2005, s.535

2) Türkiye’de enflasyon oranının belirli bir ortalama etrafında fazla dalgalanmadan oynadığı dönemler mevcuttur. Bu olgu, enflasyonda oldukça uzun süren bir ataletin oluşabildiği anlamına gelmektedir. 1989 başı ile 1993 sonu, 1995 ortası ile 1997 ortası ve 1999 başı ile 2000’nin beşinci ayı arasındaki dönemler örnek olarak gösterilebilir.

3) Söz konusu atalet aniden ortadan kalkabilmekte ve enflasyon oranında hem yukarıya hem de aşağıya doğru keskin hareketler oluşabilmektedir.

Bu üç temel özelliğin arkasındaki nedenlerin iyi tespit edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması enflasyonla mücadele açısından önemlidir. Türkiye’de enflasyonist süreç tek bir nedenden ziyade, birbirinden bağımsız düşünülemeyecek bir çok faktörün oluşturduğu makroekonomik bir yapının sonucunda ortaya çıkmıştır. Pongsaparn (2002, s.7) bu faktörleri; kamu sektörü, toplam para arzı, döviz kuru, enflasyonist atalet ve dışsal sektör, Kibritçioğlu-Rittenberg-Selçuk (2002, s.69); arz şokları, talep şokları, atalet faktörleri ve politik süreç, TCMB (2004a, s.11-12) ise döviz kuru, kamu kesiminin rolü ve genel fiyatlandırma davranışı olarak sınıflandırmaktadır. Bu çalışmada, enflasyon TCMB’nin yaptığı sınıflandırma çerçevesinde incelenmektedir.

21010. Döviz Kuru

Son yıllarda, ABD’de işsizlik oranı enflasyonist sonuçlar doğuracağı beklenen oranın altına düşmüştür. Buna rağmen enflasyon oranının halen düşmeye devam etmesi, işsizlik ile enflasyon arasında bir değiş-tokuşun varlığını savunan Phillips analizinin geçerliliğinin azalması yol açmıştır. Bu nedenle, enflasyonu açıklamak için alternatif hipotezler geliştirilmiş ve doların değer kazanması ile ithal malları fiyatlarındaki deflasyonist etkinin enflasyon üzerinde etkili olduğu şeklinde hipotezler ortaya atılmıştır. Dornbusch (1985, s.1) endüstriyel organizasyon modelinde, döviz kurlarındaki dalgalanmaların endüstri genelinde maliyet şokları vasıtasıyla fiyat ayarlamalarına neden olduğunu savunmaktadır. Bu etkinin boyutunu ise, piyasadaki yerli ve yabancı firmaların oranına, piyasa yapısına, malların homojenliğine ve ikame edilebilirliğine bağlamaktadır. Benzer bir şekilde Mc Carthy (1999), döviz kurundaki dalgalanmaların öncelikle ithal mallarının fiyatları üstünde, daha sonra maliyetler üzerinden Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) ve nihayet TÜFE üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye’de de enflasyonun nedenleri arasında gösterilen döviz kurunun, özellikle 1980’li yıllardan itibaren hızlı ve kontrolsüz bir liberalleşme dönemi sonrası enflasyon üzerinde etkili duruma geldiği gözlenmiştir. Türkiye’de ithal ve ithal ikamesi malların enflasyon sepeti içindeki ağırlıkları yüksektir. Ayrıca, toplam ithalatın büyük bir kısmı ara ve sermaye mallarından meydana gelmektedir. Bu durum, döviz kurunun fiyatlar üzerinde hem doğrudan, hem de maliyetler yoluyla dolaylı olarak belirleyici bir rol oynamaktadır (TCMB, 2004a, s.11).

Ancak, Arat (2003, s.81), TCMB (2004b, s.7-8) ve Kara ve diğ erleri (2005), 2001 yılında serbest dalgalanan kur rejimine geçildikten sonra döviz kurlarından fiyatlara geçiş etkisinin azaldığını belirtmektedir. Nitekim, dalgalı kur rejimiyle döviz kurunun suni yollarla öngörülebilir hale getirilmesi politikasından vazgeçilmiştir. Bu nedenle, kısa dönemde kurda hem yukarı, hem de aşağı yönlü hareketlerin gözlenmiş, döviz eskisi gibi garantili bir yatırım aracı olmaktan çıkmıştır. Sonuçta da mevcut endeksleme mekanizması değişmeye başlamıştır. Yapılan çalışmalarda, kurdan fiyatlara geçiş katsayılarının 2004 yılı itibari ile ÜFE için ortalama 0.50 seviyesinden 0.30 seviyesine, TÜFE için ortalama 0.30 seviyesinden 0.15 seviyesine düştüğü tespit edilmiştir (TCMB, 2004b, s.7).

Mevcut bulgular ışığında, 2001 yılı sonrası ortaya konulan para politikası stratejisinin kurdan fiyatlara geçiş ilişkisini zayıflatmakta başarılı olduğu söylenebilir. Eğer döviz kuru ile fiyatlar arasında yüksek geçişkenlik varsa, merkez bankasının nominal çapa olarak döviz kurlarını kullanması enflasyonist beklentilerin kırılması açısından yerinde bir tercihtir. Ancak merkez bankası enflasyon hedeflemesi uygulayacaksa, kurlardan fiyatlara geçiş etkisinin düşürülmesi gerekmektedir (ARAT, 2003, s.81).

21011. Kamu Kesimi

Neoklasik iktisatçılar enflasyonu açıklamak için $MV=PT$ denkliğiyle ifade edilen Miktar Teorisi'ni kullanmışlardır. Bu denklemde;

M: Para miktarını;

V: Paranın dolaşım hızını;

P: Alım satıma konu olan tüm mal ve hizmetlerin ortalama fiyatını;

T: Bir yıl içinde alım satıma konu olan işlem miktarını ifade etmektedir.

Bu teoriye göre, V ve T kısa dönemde sabit kabul edildiğinden para arzında herhangi bir artış sadece genel fiyat düzeyini artıracaktır. Milton Friedman, bir ekonomide para arzındaki artışın reel büyümedeki artıştan fazla ise enflasyonun meydana geleceğini, enflasyon her zaman ve her yerde, yalnızca parasal bir olgu olduğunu savunmaktadır. Para arzındaki büyüme ise, sürekli hale gelen kamu sektörü açıklarının merkez bankası kaynaklarından finanse edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Enflasyonist süreçle ilgili uzun süre geçerli olan görüşe göre, enflasyonun en önemli nedeni mali dengesizlikler ve para basımı yoluyla bütçe açıklarının finanse edilmesidir. 1980’li yılların ortalarından itibaren “kamu açığı parasal genişleme yolu ile finanse edilirse enflasyon hızla yükselir, borçlanarak finanse edilirse yükselmez” düşüncesi hakim olmaya başlamıştır (KİBRİTÇİOĞLU, 2002, s.53). Ancak, bütçe açıkları merkez bankaları tarafından parasallaştırılmadığında da daha büyük bütçe açığı politikaları, faiz yoluyla enflasyon üzerindeki etkisini sürdürür. Yüksek faiz oranlarının yeni ve daha likit finansal varlıkların ortaya çıkışını teşvik etmesi, devlet borcunun özel sektör tarafından parasallaştırılmasına ve enflasyonist etkilerin varlığını sürdürmesine yol açmaktadır (GÜNAYDIN, 2004, s.159).

Uygun (2001, s.10) sürekli kamu açıklarının hüküm sürdüğü bir ekonomide, açıkların ya borçlanarak ya da para basımı yoluyla finanse edileceğini; para politikası bu açıkların, dolayısıyla maliye politikasının baskısı altında olduğunu ifade etmektedir. Bütçe açıkları borçlanma yoluyla finanse edilirse para politikası enflasyon üzerinde etkilidir. Ancak, borçlanma tıkanırsa para politikası çöker, hem parasal genişleme hem de enflasyon patlama noktasına gelir. Nitekim, 1990 yılından itibaren “fiyat seviyesinin mali teorisi” (Fiscal Theory of Price Level-FTPL) kapsamında, uzun dönemde fiyat düzeyini ve enflasyonu belirleyen para miktarının değil, mali açıklar ve bu açıkların getirdiği kamu borç stoku olduğu tartışılmaktadır. Enflasyonun kontrol edilmesinde, mali denge bu bakımdan gerekli bir ön koşuldur.

Bu bağlamda, 1990’lı yıllardan itibaren birçok ülkede mali açıklar ve borçlanma üzerine sıkı kısıtlamalar getirilmiş ve şeffaflık ilkesi ön plana çıkarılmıştır. Nitekim, Euro bölgesinde 1992 Maastricht Kriterleri’ne göre, “Bütçe Açığı/Gayri Safi Yurt İçi Hasıla” (GSYİH) oranı %3, “Brüt Kamu Borç Stoku/GSYİH” oranı ise % 60 ile sınırlandırılmıştır. Bu kriterlerin yanında, Almanya’da cari bütçe dengesini normal ekonomik şartlara göre sınırlandıran Temel Yasa “Basic Law” vardır. Mali denge kapsamında, Kanada’da 1993 yılından beri bütçe dengesi hedeflenmektedir. İsviçre’de 1998 yılında, üç yıl içinde hükümetin bütçe dengesine ulaşması için kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. ABD’de 1985 yılında yürürlüğe giren ve bütçe açıklarına sınırlamalar getiren “Gramm-Rudman-Hollings Yasası” yeterli bulunmamış ve 1990 yılında daha sıkı kısıtlamalar içeren “Bütçe Uygulama Yasası” uygulamaya konulmuştur. Hollanda’da 1998 yılında koalisyon

hükümetince, 1999-2002 dönemine ilişkin bütçe görüşmelerinde merkezi hükümet harcamalarına üst sınırlar getirilmiştir. Brezilya’da 2000 yılında, kamunun finansal destekleme operasyonlarını yasaklayan ve personel harcamalarına sınırlar getiren “Mali Sorumluluk Yasası” kabul edilmiştir. Ayrıca, İngiltere’de kamu borçlanmasına ancak ekonomik ve sosyal amaçlara yönelik yatırım harcamaları için izin verilmektedir. Bu önlemler, dünya genelinde konuya verilen önemi göstermektedir (IMF, 2001, s.101-102).

21012. Genel Fiyatlama Davranışı

Enflasyonun en önemli nedenlerinden birisi de enflasyonist atalettir. Bu durum, mevcut enflasyonun aşağı yukarı geçmiş dönem enflasyonu tarafından belirlenmesi, geçmiş dönemin enflasyonuna eşit olması anlamına gelmektedir (DORNBUSCH-SIMONSEN, 1987, s.7). Uzun dönemler boyunca yüksek ve değişken enflasyonla karşı karşıya kalan ekonomilerde, enflasyon beklentileri büyük ölçüde geriye dönük belirlenmekte ve geçmiş enflasyon değerlerinden önemli ölçüde etkilenmektedir (TCMB, 2003a, s.11).

Ekonomide geriye yönelik endeksleme mekanizmasının çalışması ve ileriye dönük enflasyonist beklentiler nedeniyle bir önceki dönemin enflasyonu ileriye taşınmaktadır. Daha önceki istikrar girişimlerinin başarısızlığı ve alınan önlemlerin uzun dönemde sürdürülemeyeceği inancıyla ortaya çıkan güven eksikliği de enflasyonun düşmesini engellemektedir (BAHÇECİ, 1997, s.6). Böyle bir sürecin sonunda, geçmiş enflasyona bağlı maliyet artışları nedeniyle enflasyon çok fazla değişmemekte, dolayısıyla bir atalet kazanmaktadır.

Türkiye’de de yüksek-kronik enflasyonun varlığı, endeksleme mekanizmasının yerleşmesine yol açmıştır. Ayrıca TL’nin yabancı paralar karşısında değerinin düşmesi, yabancı para birimlerine endeksli fiyatlama, sözleşme imzalama, tasarruf yapma ve borç edinme gibi alışkanlıkların giderek yaygınlaştırmıştır. Böylelikle, döviz kuru artışı enflasyonun önemli belirleyicilerinden biri haline gelmiştir.

Türkiye’de yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından dalgalı kur rejimine geçilmesi, GEGP kapsamında sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, Merkez Bankası Kanunu’nda yapılan değişiklikle TCMB’nin bağımsızlığa kavuşarak aktif

anlamda enflasyonla mücadeleye geçmesi ve örtük enflasyon hedeflemesi gibi uygulamalar, ekonomide beklentileri olumlu yönde etkilemiştir. TCMB'nin yaptığı beklenti anketleri sonucunda, ekonomik birimlerin 12 ay sonrası enflasyon beklentilerini şekillendirirken, enflasyon hedeflerini yüksek ağırlıklı bir parametre olarak göz önüne almaya başladığı; ancak enflasyon beklentilerinde geçmiş dönem enflasyonunun anlamlı bir değişken olmaya devam ettiği görülmüştür (TCMB, 2003a, s.11-12).

2101. Dolarizasyon

Paradan sıfır atılmasını gerektiren ekonomik gerekçelerden bir diğeri, ulusal paranın fonksiyonlarını yitirmesini ifade eden dolarizasyondur. Bu olgu, tasarruf sahiplerinin mevduatlarının erime riskini azaltmak ve getirisini artırmak için önce tasarruf, daha sonra da gündelik işlemlerde kullanmak amacıyla, tasarruflarını daha az değer kaybedeceği beklenen para cinsinden tutmak istemeleri sonucunda, yerli paradan kaçarak yabancı paraya yönelmeleri şeklinde tanımlanabilir (ALTINKEMER, 1996, s.289).

Genellikle dolarizasyonun ilk aşamasının yabancı para cinsinden varlıkların değer biriktirme aracı olarak kullanılmaya başlanmasını ifade eden “varlık ikamesi” şeklinde geliştiği, yüksek enflasyonun kronik bir hal alması ile beraber de para ikamesine dönüştüğü görülmektedir. Bu kapsamda, dolarizasyon ya da zaman zaman aynı anlamda kullanılan para ikamesi, ödeme ve hesap birimi olarak işlemlerde yabancı para cinsinden varlıkların kullanılmasıdır (SERDENGECİ, 2005, s.3).

Dolarizasyon 1980'lerden sonra ekonomilerin dışa açılmasıyla başlamış ve bir çok GOÜ'ye özgü bir karakteristik olarak karşımıza çıkmıştır. Bu olgu, az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki enflasyon oranlarının farklılığı, yüksek ve değişken enflasyon, başarısız istikrar programları, finansal krizler, gelişmemiş sermaye piyasaları, artan siyasi ve politik belirsizlik ve paranın değer kaybedeceği yönündeki beklentilerle hızlanmıştır. Dolarizasyon'un olumsuz etkileri aşağıda özetlenmiştir (BAHMANI OSKOOEE-DOMAÇ, 2002, s.2):

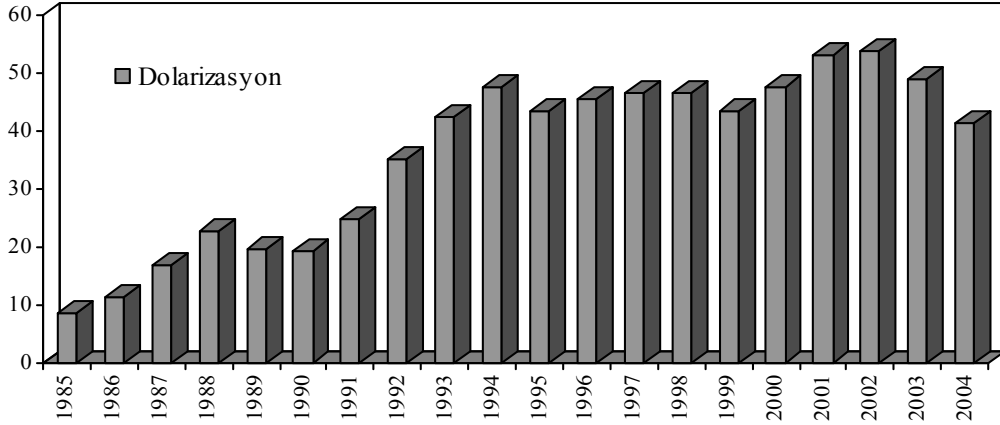
- Parasal otoritenin likidite üstündeki kontrol gücünü azaltır.
- Döviz kuru rejiminin seçimini etkiler.

- Bankacılık sisteminin karşılıksız yabancı yükümlülükleri üstünde ilave risklere maruz kalmasına neden olur.
- Belirli miktarda bütçe açığı altında enflasyon vergisinin gelirini azaltır ve daha yüksek ve değişken enflasyona yol açar.

Altinkemer (1996, s.291-292), dolarizasyon ve enflasyon vergisi arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında şu bulgulara ulaşmıştır. Dolarizasyonun %50, enflasyonun ise %80 olduğu mevcut durumda devletin enflasyon yaratarak kapatabileceği bütçe açığı, milli gelirin %3.4'ü kadardır. Paranın dövizle ikamesinin 0'a indirilmesi durumunda, yine aynı oranda enflasyon vergisi elde etmek için gereken enflasyon %80'den %55'e düşmektedir. Öte yandan, dolarizasyonun %50 olduğu mevcut durumda, enflasyonun %55'e düşmesi halinde, devletin enflasyondan sağlayacağı gelir, milli gelirin %2.45'i kadardır. Paranın dövizle ikamesinin artarak %50'den %75'e çıkması halinde ise, tekrar milli gelirin %3,4'ü oranında gelir elde edebilmek için enflasyonun %134'e çıkması gerekmektedir. Buna göre, enflasyonun düşürülememesi para ikamesini artırmakta, para ikamesi de enflasyon vergisinin tabanı olan rezerv parayı düşürerek bütçe açığının iç ve dış borç dışındaki diğer finansman kaynağı olan enflasyon vergisini düşürmektedir. Bu durumda gelir kaybını kapatmak için enflasyon oranının giderek artırılması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, enflasyon para ikamesine, o da daha yüksek bir enflasyona ve giderek hiperenflasyona yol açmaktadır.

Türkiye'deki dolarizasyon süreci, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri sonucu ortaya çıkan döviz sıkıntısını gidermek için Dövizle Çevrilebilir Mevduatlar ve Kredi Mektuplu DTH uygulamalarıyla başlamıştır. 1983 yılında yerleşiklerin döviz cinsinden mevduat sahibi olmaları ve 1989 yılındaki dış finansal serbestleşmeyle de devam etmiştir (METİN ÖZCAN-US, 2006, s.103). 1990 yılından itibaren yüksek enflasyon ve değişken döviz kuru karşısında satın alma gücünü korumak amacıyla, sürekli artan bir eğilimle dövize yönelme olmuştur. Grafik 2'de görüldüğü üzere dolarizasyon oranı, 1990 yılından itibaren sürekli artmış ve yaklaşık %55 oranına yükselmiştir. Yaşanan olumlu ekonomik ve siyasi gelişmeler paralelinde, 2003 yılından itibaren düşüş eğilimine girmiş ve 2004 yılında %41.5 oranına düşmüştür. Ancak, yüksek seviyesini korumaya devam etmektedir.

Grafik: 2
Türkiye’de Dolarizasyon Oranları (1985-2004 %)

Kaynak: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 02.02.2007

Akıncı-Barlas Özer-Usta (2005), 2001 krizi ardından uygulamaya konulan GEGP ve örtük enflasyon hedeflemesi sonucunda enflasyon değişkenliğinde meydana gelen düşüşün dolarizasyon sürecini tersine çevirdiğini vurgulamaktadır. Ancak, Metin Özcan-Us (2006) bu dönemde geniş para arzındaki (M2) meydana gelen artışın DTH’den daha hızlı artması nedeniyle gerçek anlamda ters dolarizasyon şeklinde bir değerlendirme yapmanın aşırı iyimserlik olacağını, kurlarda yeni bir yükseliş yaşanacağı beklentisiyle DTH’lerin kolay kolay YTL’ye dönüştürülmeyeceğini ve dolarizasyonun azalış eğilimine ihtiyatlı yaklaşılması gerekliliğini ifade etmektedir.

211. Teknik Gereçekler

Paradan sıfır atılmasındaki ekonomik ve psikolojik gerekçelerin yanı sıra, parasal değerlerin yazılmasından ve ifade edilmesinden kaynaklı teknik gerekçeleri de bulunmaktadır. Paraya ilave edilen her yeni sıfır; vezne işlemlerinde, muhasebe ve istatistik kayıtlarında, bilgi işlem programlarında, uluslararası ödeme sistemlerinde ve fiyat etiketlemelerinde olduğu gibi günlük hayatta da birçok alanda sorunlara neden olmaktadır. Örneğin, Uluslararası Elektronik Para Transferi Sistemi’nde (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication-SWIFT) en çok 14 haneli değerler üstünden işlem yapılabilmesi, 99 trilyon TL’nin üstünde işlem yapılmasını engellemektedir. Bu nedenle, paradan sıfır atılması operasyonu artık teknik bir zorunluluk halini almıştır (SERDENGECİTİ, 2004a, s.15). Bunların yanı sıra, başta büyük ticaret ve sanayi

işletmeleri olmak üzere, iş dünyası ve halk hesaplamalarını zaten üç sıfır atılmış şekilde yapmaktadır. Dolayısıyla bu operasyon, uygulama da var olanı kağıt üzerine geçirerek yasalastırmaktan başka bir şey değildir.

Enflasyon olumsuz etkisini, işsizlik ve büyüme gibi makroekonomik konuların yanı sıra emisyon hacmi, banknot büyüklükleri, banknot devir sayısı, banknot kalitesi gibi konularda da hissettirmiştir. Enflasyonist sürecin etkisiyle, 31.12.1980 tarihinde 278,6 milyar TL olan emisyon hacmi 49.815 kat artarak 30 Eylül 2004 tarihi itibarıyla yaklaşık 14 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. İktisadi bireylerin, enflasyon nedeniyle satın alma gücünün düşeceği beklenen TL'yi ellerinden çıkarma isteği de banknot devir sayısını yükseltmiş ve bu olay piyasadaki banknot kalitesinin düşürmüştür. Nitekim, 1981 yılından bu yana yılda ortalama 470 milyon adet banknot (üretim yaklaşık %90'ı) kirlilik nedeniyle imha edilmiştir. Bunun yıllık maliyeti yaklaşık 30 trilyon TL'dir (SERDENGEÇTİ, 2004a, s.10).

Tablo: 4
30.09.2004 Tarihi İtibarı İle Türkiye'deki Emisyon Yapısı

Kupür	Adet	%	Miktar (Trilyon TL)	%
20,000,000	582,256,156	42.96	11.645,11	83.91
10,000,000	140,152,507	10,34	1.401,53	10.10
5,000,000	100,621,371	7.42	503,11	3.63
1,000,000	255,218,837	18.83	255,22	1.84
500,000	115,295,251	8.51	57,65	0.42
250,000	34,451,192	2.54	8,61	0.06
Diğer	127,492,919	9.41	7,12	0.05
Toplam	1,355,488,232	100.0	13,878,35	100.0

Kaynak: SERDENGEÇTİ, 2004a, s.6

Türkiye'de 1981 yılından itibaren artan emisyon ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla ortalama iki yılda bir, toplam 11 yeni kupür dolaşıma çıkarılmıştır. Piyasaya 5 Aralık 1927 tarihinde sürülen 1, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1,000 TL'lik banknotlar, 1981 yılından başlayarak artan dolaşım ihtiyacını karşılanabilmesi amacıyla yavaş yavaş piyasadan çekilmiş ve yerlerini üst değerdeki banknotlara bırakmışlardır. En yüksek kupür değeri 1981 yılı sonunda 5,000 TL iken, 2001 yılı sonunda bu değer 20,000,000 TL'ye ulaşmıştır. Normalde, üst değerde yeni kupürlerin dolaşımdaki banknot sayısını azaltması beklenmektedir. Ancak Türkiye'de bu azaltıcı etki, 1995 yılının başında 1.000.000 TL'nin ve 1999 yılı sonunda 10.000.000 TL'nin dolaşıma çıkarılmasında olduğu gibi, ya hiç

hissedilmemiş ya da 2001 yılının sonunda 20.000.000 TL'nin dolaşıma çıkarılmasındaki gibi, kısa süreli bir azaltıcı etki yaşanmıştır (SERDENGEÇTİ, 2004a, s.9).

Tablo: 5
1981-2002 Döneminde Tedavüle Çıkan Banknotlar

Yeni Çıkan Kupür	Çıkarılma Tarihi	İki Dönem Arasında Geçen Süre	İki Dönem Arasındaki Enflasyon (TÜFE)	Yeni Çıkarılan Kupürün \$ Karşılığı
5,000	02.11.1981			38.7
10,000	25.10.1982	1 yıl	29.1	55.5
20,000	09.05.1988	5 yıl 6 ay	670.9	15.5
50,000	15.05.1989	1 yıl	60.2	24.3
100,000	11.11.1991	2 yıl 6 ay	235.9	20.2
250,000	02.10.1992	11 ay	57.3	34.2
500,000	18.03.1993	5 ay	32.9	52.7
1,000,000	16.01.1995	1 yıl 10 ay	251.8	25.0
5,000,0000	06.01.1997	2 yıl	195.6	46.2
10,000,000	05.11.1999	2 yıl 10 ay	416.7	20.6
20,000,000	05.11.2001	2 yıl	140.4	12.8
Ortalama		2 yıl	209.1	31.4

Kaynak: http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/yenilira/para_reformu.pdf, 01.02.2007

Sonuç itibariyle, TL'nin taşıdığı kupür değeri bakımından bugün dünyada rastlanmayan büyüklüklere ulaşması, bu büyüklüklerin ifade edilmesinde ve yazılmasında çeşitli zorluklar ortaya çıkarmıştır. Paradan sıfır atılması ise, ulusal ekonominin kapsamına giren parasal değer ve kayıtlarda genel bir sadeleştirme yapılması açısından pratik bir çözümdür (TCMB Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, 2004).

212. Siyasi Gerekçeler

Paradan sıfır atılmasının üçüncü ve son gerekçesi, siyasi kazanımlar elde etme isteğidir. Enflasyon ve itibarı düşük para hem hükümetlerin, hem de merkez bankasının güvenilirliğini kaybetmesine yol açmıştır. Bu nedenle, Türkiye'de 1983 yılından başlayarak enflasyonla mücadele çerçevesinde hemen her hükümet döneminde paradan sıfır atılması fikri gündeme getirilmiştir. Ancak siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar arasındaki kısır döngü, uygulanan ekonomik programlarının ömrünü kısaltmış ve paradan sıfır atılmasının ön koşulları bir türlü sağlanamamıştır.

Böyle bir ortamda, yıllardır gerçekleştirilemeyen bir operasyonu gerçekleştirmek artık hükümet ve Merkez Bankası için prestij meselesi haline gelmiştir. Hükümet ve Merkez Bankası güvenilirliklerini yükseltmek ve halkın gözünde prestij sağlamak amacıyla,

TL'den sıfır atılmasında önemli çaba sarf etmişlerdir (ŞEN-ELİTAŞ, 2005, s.8). Nitekim, hükümet yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda sık sık bu operasyona yer verilmesi yukarıdaki düşünceyi desteklemektedir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği çerçevesinde, ileriki dönemlerde Euro'ya geçilmesi de para reformudur. Ancak, kısa vadede AB'ye tam üyelik ihtimalinin olmaması, bir an önce paradan sıfır atılarak para reformu gerçekleştirilmesinin bir siyasi gereğesidir (ALTIOK, 2004, s.35).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, paradan sıfır atılmasının ekonomik ve psikolojik gerekçeleri; paraya duyulan güvenin artırılarak para ikamesinin önlenmesi; spekülasyon hareketlerin engellenmesi; beklenen enflasyonun etkilenerek, enflasyondan kaynaklı ve istikrar bozucu bazı döngülerden kurtulmaya ve makroekonomik istikrarın sağlanmasına yardım edilmesidir. Teknik gerekçeleri; bol sıfırlı paradan kaynaklanan parasal büyüklüklerin doğru algılanması, hesaplanması, kaydedilmesi, işlem maliyeti vb. teknik ve yönetsel sorunların aşılmasıdır. Siyasi gerekçeleri ise, hükümetin yıllardır yapılmaya çalışılan fakat bir türlü yapılamayan bir reformu yaparak siyasal prestij elde etme isteğidir.

22. Türkiye'de Para Reformu Tartışmaları

Paradan sıfır atılması operasyonu, yüksek enflasyonu engellemeye yönelik istikrar programları uygulayan bir çok gelişmiş ve GOÜ'de gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de de banknotlardaki sıfırların artmasıyla birlikte, dönem dönem TL'den üç, beş veya altı sıfır atılması veya TL'nin dolar, mark ve euro gibi güçlü paralara bağlanması gibi çeşitli reform fikirleri gündeme getirilmiştir. Ancak bu fikirler, uygulanan istikrar programlarının kararlılıkla sürdürülememesi, enflasyon oranlarının ve enflasyon beklentilerinin makul seviyelere indirilememesi, yapısal ekonomik sorunların çözümlenememesi ve siyasal istikrarın sağlanamaması gibi nedenlerle uygulanamamıştır.

TL'den sıfır atma fikri ilk kez, 1983 yılında 45. TC Hükümeti'nin Maliye Bakanı tarafından gündeme getirilmiş ve paradan üç sıfır atılması için gerekli hazırlıklar başlatılmıştır. Ancak o günün siyasal şartları ve 12 Eylül Askeri Yönetimi bu fikrin uygulanmasına izin vermemiş ve proje ertelenmiştir. Paradan sıfır atma fikri ikinci kez,

1990 yılı 47. TC hükümeti döneminde gündeme getirilmiştir. Ancak, hazırlanan yasa taslağı yürürlüğe konulamamıştır (ALAGÖZ, 2005, s.47).

1983 yılından itibaren, uygulanan istikrar ve yapısal uyum programları çerçevesinde, TL'nin Alman Markı gibi sağlam bir paraya bağlanarak TL'ye olan güvensizliğin yol açtığı istikrarsızlıkların giderilebileceği öngörülmüştür. Fakat bu uygulama, Türkiye ekonomisinin Alman ekonomi politikalarından doğrudan etkileneceği ve Alman ekonomisine bağımlılığının artacağı düşüncesiyle hayata geçirilmemiştir (BARIŞIK, 2003, s.1).

1994 yılında 51. TC Hükümeti tarafından paradan sıfır atılması fikri yeniden gündeme getirilmiş, dönemin TCMB Başkanı TL'den üç sıfır atmak için gerekli girişimlerin başlatıldığını, hatta buna ilişkin para kalıplarının bile basıldığını açıklamıştır. Ancak uygulama yine ertelenmiştir (ŞEN-KESKİN, 2004, s.2).

1996 yılında 54. TC Hükümeti'nin başbakanı tarafından yapılan "Herkes yeni lirayı yastık altına koyacak" beyanı ile TL'den sıfır atma tartışmaları tekrar gündeme getirilmiş ve hedef 1 ABD Doları=1 Yeni Lira şeklinde belirlenmiştir. Bu dönemde TL'den sıfır atmaya hazırlık amacıyla, 1996'da tedavüle sürülen 5 milyon TL'lik banknotlar üzerindeki son üç sıfır silik ve küçük ebatlı basılmıştır (ALAGÖZ, 2005, s.47).

1994 Krizi'nin ardından uygulanan 5 Nisan ekonomik kararlarından kısa bir süre sonra sıkı maliye politikası uygulamasından vazgeçilmiş ve popülist politikalara yeniden dönülmüştür. Yükselen enflasyon ve banknotlardaki artan sıfırlar nedeniyle, 1997 yılında YTL projesi gündeme getirilmiştir. Bu proje aşağıdaki önlemleri kapsamaktadır (BARIŞIK, 2003, s.21):

- YTL'nin dolar karşılığında piyasaya arz edilerek miktarının kontrol altına alınması;
- 1 YTL = 100,000 TL olarak sabit kurdan hesaplanması;
- YTL'ye olan güvenin artırılabilmesi için halkın elinde bulundurduğu tahmin edilen 20 milyar dolarlık döviz rezervinin bankacılık sistemine aktarılması;
- YTL'ye işlerlik kazandırmak amacıyla devlet iç borç ana para faizlerinin, devlet memur maaşlarının YTL ile ödenmesi, vergi ve harçların YTL ile tahsil edilmesi;

- TL emisyonunun durdurularak kamu finansman açıkları için YTL ile borç verilmesi, YTL emisyonu için dış kaynaklı borçlanma yapılması;
- Mevduat münzam karşılıklarının YTL ile yatırılması, piyasada TL ile YTL'nin rekabet ettirilerek, paranın YTL'ye dönüşümünün cazip hale getirilmesi;
- Tedavüldeki para miktarının monetarist bir yaklaşımla GSMH'nin artış oranına göre artırılması;
- Para otoritesinin iki bölüme ayrılarak para politikasının merkez bankası, para arzı işlemlerinin ise yeni bir kurum tarafından yürütülmesi.

Ancak, bu proje yeterli miktarda döviz rezervinin bulunmadığı, hükümetin senyoraç kaybına uğrayacağı, bankalar için son ödeme merciinin olmayacağı ve bankacılık sisteminin herhangi bir kriz durumunda gelecek endişesine kapılacağı, özelleştirmeden beklenen gelirlerin sağlanamayacağı, ekonomi politikalarının ABD ekonomi politikalarına bağımlı hale geleceği ve hükümet değişimi gibi nedenlerle hayata geçirilememiştir.

TL'den sıfır atma konusunda ilk somut öneri, 23.06.1998 tarihinde dönemin TCMB Başkanı tarafından dile getirilmiştir. TL'den beş sıfır atılması ile ilgili yedi maddelik bir kanun tasarısı hazırlandığı, yasalaşması halinde 1 Yeni Lira'nın 1 Euro'ya eşitleneceği ifade edilmiştir. Hazırlanan kanun tasarısı, 25 Aralık 1998 tarihinde Başbakanlık'a gönderilmiştir. Teknik hazırlıkların da başladığını belirten TCMB Başkanı, enflasyonun %20-30'lara düşmesiyle bu uygulamanın başlayabileceğini ve IMF ile yapılacak 18 aylık anlaşma sonunda enflasyonun %20'ye indirilmesinin mümkün olabileceğini ifade etmiştir. 1998 yılında IMF ile Yakın İzleme Anlaşması imzalanmasına rağmen, 1999 yılında yapılan seçim nedeniyle enflasyonu düşürülemediği. Paradan sıfır atma projesi, yıl sonunda %65 enflasyon ve %-6.1 büyüme oranı nedeniyle uygun ortamın oluşmadığı düşünüldükçe bir kez daha rafa kaldırılmıştır (GÜNAL, 2000, s.85).

1999 yılında 57. TC Hükümeti döneminde, yedi sıfırlı 10 milyonluk banknotların tedavüle sürülmesinin ardından yine TL'den sıfır atılması fikri gündeme getirilmiştir. Dönemin TCMB Başkanı, teknik çalışmalara başladığını ve 2001 yılı başında TL'den altı sıfır atılacağını beyan etmiştir. Bu sayede, yüksek enflasyonunun banknot büyüklükleri üzerindeki tahribatını ortadan kaldırılıp, ekonomi üzerindeki en büyük izlerinden birinin silinmesi hedeflenmiştir (ERÇEL, 2000, s.1). 26 Mayıs 2000 tarihinde TL'den altı sıfır

atmak için hazırlanan kanun tasarısı Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na gönderilmiştir. Nisan 2000'de "Beş yıl sonra 1 Lira 1 Dolara gelecektir" diyen TCMB Başkanı, Ağustos 2000'de TL'nin Euro'ya bağlanacağını, TL'den sıfır atma operasyonunun ise 2002'ye ertelendiğini ifade etmiştir (ŞEN-KESKİN, 2004, s.2). TL banknotlarındaki sıfır sayısı arttıkça, sıfırlar da atılmaya hazır şekilde dizayn edilmiştir. Nitekim, Kasım 2001'de piyasaya sürülen 20 milyon TL'lik banknotun son altı sıfırı farklı şekilde basılmıştır.

7 Aralık 2002 tarihinde 59. TC Hükümeti'nin Başbakan Yardımcısı tarafından yapılan açıklamada, mevcut ortamda TL'den sıfır atılmasının bir anlam ifade etmediği ve bunun için öngörülen sürenin iki yıl olduğu açıklanmıştır. Bu açıklama, 10 Mayıs 2003 tarihinde dönemin TCMB Başkanı'nın enflasyon oranının %12'lere inince sıfırları atılmış yeni lira için düğmeye basılacağı ifadesiyle de desteklenmiştir (ALAGÖZ, 2005, s.48).

TL'den sıfır atılması fikri en son 9 Eylül 2003 tarihinde gündeme getirilmiştir. Maliye Bakanlığı (MB) tarafından yapılan açıklamada, 2004 yılı sonunda TL'den altı sıfır atılacağı ve gerekli çalışmaların TCMB tarafından 15 ay önce başlatıldığı beyan edilmiştir. 28 Ocak 2004 tarihinde, hazırlanan kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren TL'den altı sıfır atılmasını ve para biriminin YTL olarak değiştirilmesini öngören 5083 no'lu TC Devleti'nin Para Birimi Hakkındaki Kanun, 31 Ocak 2004 tarih ve 25363 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tablo: 6
Türkiye’de Para Reformu Fikrinin Kronolojisi

Tarih	Açıklama
1983	TL’den üç sıfır atılması için hazırlıklar yapılmış, ancak 12 Eylül askeri yönetimi tarafından ertelenmiştir.
1990	47. TC Hükümeti döneminde, TL’den üç sıfır atılması için hazırlanan yasa taslağı yürürlüğe sokulamamıştır.
1994	Dönemin TCMB Başkanı’nın üç sıfır atılmış para kalıplarının bile hazırlandığını ifade etmesine karşın, uygulama yine ertelenmiştir.
1996	54. TC Hükümeti Başbakanı “Herkes yeni lirayı yastık altına koyacak” demiştir. Başbakanın hedefi; 1 dolar=1 yeni liradır.
1996	Sıfır atmaya hazırlık olarak, yeni çıkarılan 5 milyon TL’lik banknotun son üç sıfırı silik basılmıştır.
1997	TL’nin dolar karşılığında piyasaya arz edilerek 1 YTL=100.000 TL olmasını öngören YTL projesi, çeşitli nedenlerle uygulanma şansı bulamamıştır.
1998	Dönemin TCMB Başkanı, TL’den beş sıfır atılması ile ilgili yedi maddelik kanun tasarısı hazırlandığını ve yasalaşması halinde 1 Yeni Liranın 1 Euro’ya eşit olacağını ifade etmiştir.
1999	10 milyon TL’lik banknotun piyasaya sürülmesinin ardından, dönemin TCMB Başkanı 9 Aralık 1999 tarihinde paradan sıfır atılması çalışmalarına başladığını ifade etmiştir. 25 Nisan 2000 tarihinde, 2001 yılı başından itibaren TL’den sıfır atılacağını belirtmesine rağmen; Ağustos 2000’de TL’nin Euro’ya bağlanacağını, TL’den sıfır atma operasyonunun 2002’ye ertelendiğini beyan etmiştir.
2002	59.TC Hükümeti’nin Başbakan Yardımcısı 7 Aralık 2002 tarihinde yaptığı açıklamada, mevcut ortamda TL’den sıfır atmanın bir anlam ifade etmediğini ve bunun için öngörülen sürenin iki yıl olduğunu beyan etmiştir.
2003	10 Mayıs 2003 tarihinde TCMB Başkanı, enflasyon yüzde 12’lere inince sıfırları atılmış yeni lira için düğmeye basılacağını ifade etmiştir.
2003	9 Eylül 2003 tarihinde Maliye Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, 2004 yılı sonunda TL’den altı sıfır atılacağı ve bunun için gerekli çalışmalara TCMB tarafından 15 ay önce başlatıldığı beyan edilmiştir.

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

23. Para Reformunun Ön Koşulları

Para reformunun gerçekleştirilmesi ve istenilen sonuçlara ulaşılabilmesinin iki ön koşulu vardır. Birincisi, enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi ve bunun sürdürülebilirlik alt yapısının oluşturulması, yani tek haneli enflasyonda kalıcılığın sağlanmasıdır. İkincisi, döviz kurlarındaki oynaklığın ortadan kaldırılması, en azından minimize edilmesi ve güçlü para birimleri karşısında TL’nin istikrar bulmasıdır (ŞENKESKİN, 2004, s.5).

230. Fiyat İstikrarının Sağlanması

Fiyat istikrarı, ekonomik aktörlerin yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarında dikkate almaya gerek duymadıkları ölçüde düşük bir enflasyon oranını ifade etmektedir.

Yalnızca düşük enflasyon oranına ulaşmayı değil, aynı zamanda bu oranın sürdürülebilirliğini de kapsamaktadır. Örneğin, bir ülkede gelişmiş ülkeler için düşük enflasyon oranı olarak kabul edilen %1-3 arasındaki enflasyon oranına ulaşıp, ardından %10'un üzerindeki seviyelere çıkılması fiyat istikrarının sağlandığı anlamına gelmemektedir (SERDENGECİ, 2002, s.1).

Para reformu öncesi enflasyonun düşürülmesi gereken seviye konusunda, teoride ve uygulamada bir fikir birliğinden söz edilemez. TCMB eski başkanlarından Erçel'e göre, paradan sıfır atılması için enflasyon oranının %20-30 seviyelerine inmesi yeterliyken, yine TCMB eski başkanı Serdengeçti sıfır operasyonunun gerçekleştirilmesi için enflasyon oranının %12'ye inmesini gerekli görmüştür (GÜNAL, 2000, s.85). Barışık (2003), Altıok (2004) ve Şen-Elitaş (2005) ise tek haneli enflasyon oranının gerçekleştirilmesini ve bunun sürdürülebilirlik alt yapısının oluşturulmasını gerekli görmektedir.

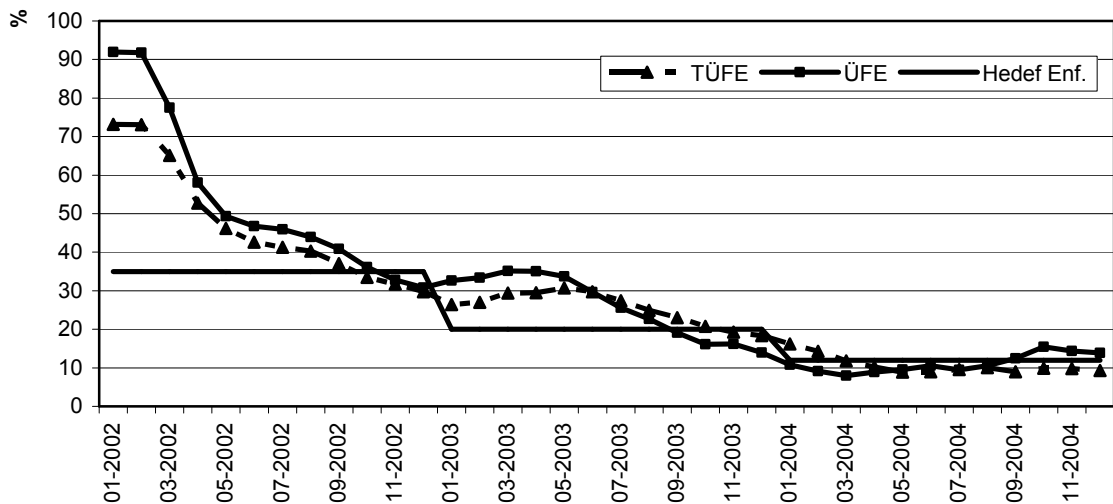
Ülke uygulamaları incelendiğinde, para reformunun genellikle bir istikrar programı ile gündeme geldiği ve farklı enflasyon oranlarında paradan sıfır atıldığı görülmektedir. Genellikle, Heterodoks istikrar programları uygulanan ülkelerde para reformunun önemli amacı, istikrar programlarının inandırıcılığının sağlanmasıdır. Nitekim, enflasyonun Brezilya'da yaklaşık olarak %2000'lerde, İsrail'de %260, İzlanda'da %50, gibi yüksek oranlarda iken paradan sıfır atılmıştır. Bazı ülkelerde ise, istikrar programlarının enflasyon üzerindeki etkileri ortaya çıktıktan sonra para reformları gerçekleştirilmiştir. Örneğin, enflasyon oranı Rusya'da %16, Polonya'da %29, Bulgaristan'da %1.2 düzeyinde iken paradan sıfır atılmıştır (GÜR, 2004, s.29-44). Ülke uygulamaları incelendiğinde, istikrar programının olumlu etkilerinin ortaya çıkmasının ardından yapılan para operasyonlarının daha başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. Türkiye'de de bu yol tercih edilmiştir.

Enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak kısa vadeli araçlarla mümkün değildir. Bu nedenle, yapısal reformların gerçekleştirilmesi, uygulanması, sonuçlarının beklenmesi ve ekonominin iç ve dış dinamiklerinden kaynaklanan duyarlılıkların azaltılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, para reformunun başarısı istikrar ve yapısal uyum programının başarısına bağlıdır. Brezilya'da olduğu gibi, enflasyon kontrol altına alınmadan ve daha da önemlisi enflasyona yol açan nedenler

ortadan kaldırılmadan uygulamaya konulan para reformlarıyla hedeflenen sonuçlara ulaşamadığı, yeniden enflasyonist ortamlara ve bol sıfırlı paralara dönüldüğü görülmektedir. Bu süreç sonunda ulusal paralar tekrar bol sıfırlı banknotlara dönüşmekte, para otoritelerinin inandırıcılığı ve saygınlığı zedelenmekte ve ortaya çıkan karışıklıklar ekonomi için daha önemli kalıcı problemlere yol açmaktadır (GÜR, 2004, s.7).

Grafik 3'te, 2002-2004 dönemine ait Türkiye'de TÜFE, ÜFE ve hedef enflasyon oranları verilmektedir. Görüldüğü gibi, enflasyon oranları 2002 yılından itibaren istikrarlı bir düşüş trendine girmiş ve 2004 yılında da hızlanarak devam etmiştir. 2004 yılı sonunda %9.32 oranında gerçekleşen enflasyon, %12'lik hedefin de altında kalmıştır. Bu düşüş eğiliminin altında enflasyonist ataletin azalması, merkez bankasının bağımsızlığının sağlanması ve dövizden enflasyona geçiş ilişkisinin zayıflaması yatmaktadır. Enflasyonist ataletin azalması, beklenen enflasyon ile hedef enflasyon arasındaki fark olarak ifade edilen güvenilirlik farkı yardımıyla açıklanabilir. Bu fark, 2002:13.3; 2003:4.9; 2004:1.1 ve Ekim 2004;-2.5 puandır. Merkez Bankası'nın şeffaflık, dürüstlük ve hesap verilebilirlik ilkeleri çerçevesinde, bilgi ve öngörülerini kamuoyu ile paylaşması, uygulanan politikaların sonucunun alınacağına ve hedeflenen enflasyonun tutturulacağına olan inancı artırmıştır. Sonuçta, bekleyişlerle hedefler birbirine yaklaşmaya ve geçmişe yönelik endeksleme mekanizması kırılmaya başlanmıştır (ÖZÇAY, 2004, s.20-23).

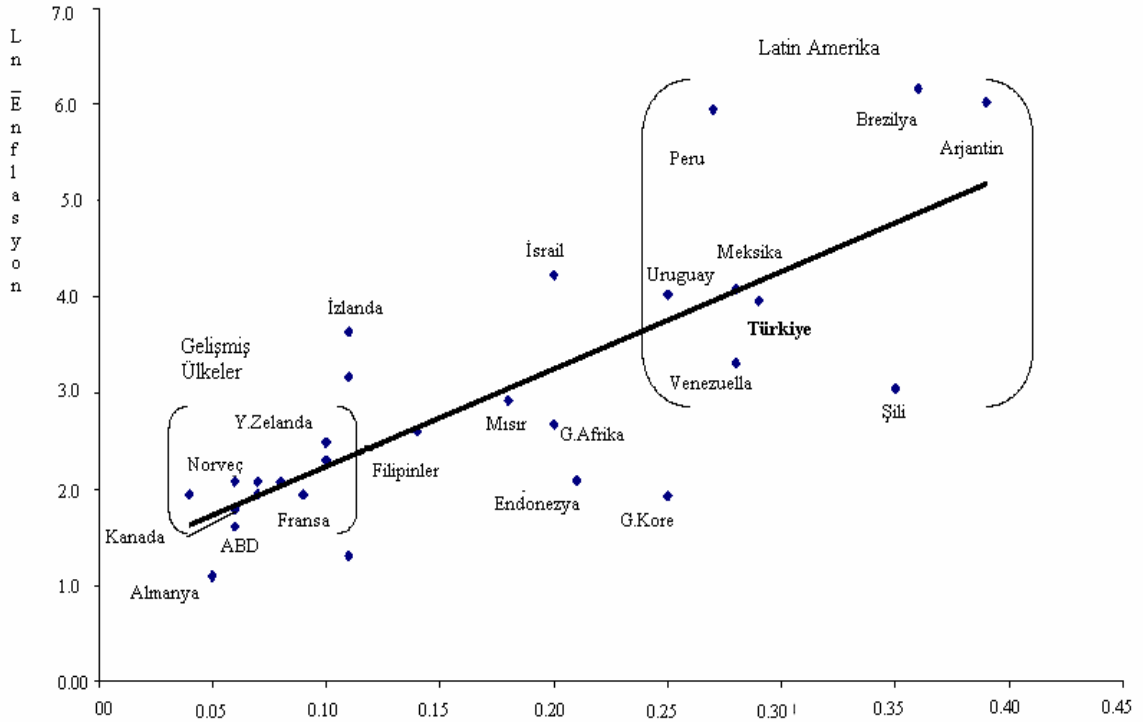
Grafik: 3
Türkiye'de TÜFE, ÜFE ve Hedef Enflasyon Oranları (2002-2004 Aylık % Değişim)

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/VII-Fiyatlar/VII_1_3.xls, 02.02.2007
http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/VII-Fiyatlar/VII_3_3.xls, 02.02.2007

Yapılan ampirik çalışmalarda, merkez bankaları bağımsızlığı ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, bir ülkede merkez bankası daha bağımsız ise o ülkede enflasyonun hem düzeyi hem de oynaklığı genellikle daha düşüktür (TCMB, 2001, s.112). Grafik 4'te dünyadaki ülkelerin merkez bankalarının bağımsızlığı ve ortalama enflasyon arasındaki ilişki gösterilmektedir. Grafikte sağa doğru gidildikçe merkez bankasının bağımsızlığı azalmakta, yukarı doğru gidildikçe ortalama enflasyon artmaktadır. Görüldüğü üzere, ABD, Almanya, Fransa ve Kanada gibi enflasyonu düşük ve merkez bankalarının bağımsızlığı yüksek olan gelişmiş ülkeler grafiğin sol alt köşesinde yer almaktadır. Enflasyon oranı yüksek ve merkez bankalarının bağımsızlığı düşük olan Arjantin, Meksika ve Brezilya gibi Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye grafiğin sağ üst köşesinde yer almaktadır. İkinci grupta yer alan bu ülkelerin genel özelliği, kamu açıklarının kapatılması için merkez bankası kaynaklarına sık sık başvurmalarıdır. Dolayısıyla, parasal genişleme enflasyonun düşmesini engellemektedir.

Grafik: 4
Dünyada Merkez Bankalarının Bağımsızlığı ve Enflasyon

Kaynak: SERDENGECİ, 2002, s.17

Ancak, Türkiye'de merkez bankacılığı alanında AB normları ve dünyadaki gelişmeler dikkate alınarak hazırlanan ve 5 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4651 sayılı kanunla,

1211 sayılı Kanun'un çeşitli maddelerinde düzenlemeler yapılmış ve Merkez Bankası'nın bağımsızlığı artırılmıştır. Kanunda belirtildiği üzere, bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, bu amaç doğrultusunda gerekli para politikasını seçme ve uygulamada tek yetkili ve sorumludur. Bağımsızlığın sağlanması kapsamında, Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına avans verilmesi ve bu kurum ve kuruluşların ihraç ettiği borçlanma araçlarının birincil piyasadan satın alınması yasaklanarak karşılıksız para basılması engellenmiştir (TCMB, 2004c, s.111-112).

2003 yılı Nisan-Mayıs döneminde yurt dışındaki konjoktüre bağlı olarak döviz kurunda hızlı bir yükseliş yaşanmasına karşın, söz konusu yükselişin özellikle TÜFE enflasyonu üzerindeki etkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Bunun nedeni, dalgalı kur rejimi sonucunda kurlarda görülen yukarı-aşağı yönlü hareketlerin kısa sürede kur-fiyat endekleme mekanizmasını zayıflatmasıdır. Ayrıca, üç yıldır sürdürülen parasal ve mali disiplin, düşen enflasyon ve artan rekabet ortamı, firmaların fiyatlama davranışlarını ve beklentilerini etkileyerek döviz kurlarının enflasyona geçiş etkisinin zayıflamasına katkıda bulunmuştur. Üstelik, ekonomideki canlanmanın sürmesine karşın 2003 yılında olduğu gibi, 2004 yılında da fiyatlar üzerinde talep yönlü belirgin bir baskı görülmemiştir. Bu durum, dışsal maliyet şoklarından daha fazla etkilenen ÜFE'deki görece yüksek artışların TÜFE'ye yansımalarını sınırlandırmıştır (TCMB, 2004c, s.63-64).

231. Döviz Kurlarındaki Oynaklığın Giderilmesi

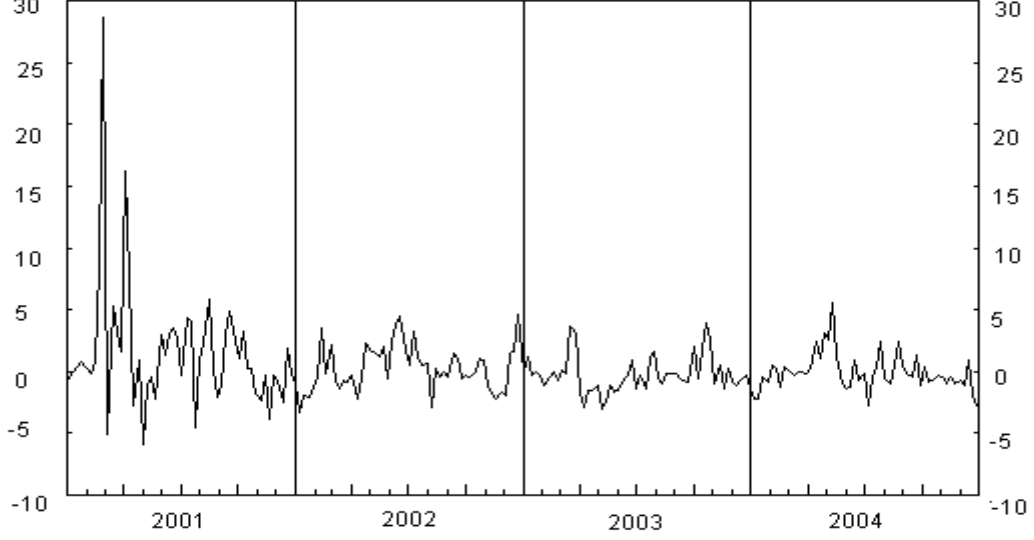
Paradan sıfır atılmasının ikinci ön koşulu, döviz kurlarındaki oynaklıkların giderilmesidir. Türkiye'de serbest dalgalanan kur rejimine geçilmesini takip eden aylarda döviz kurlarının reel değer kaybı %18'den fazladır ve Eylül 2001'e kadar da değer kaybetmeye devam etmiştir. Döviz kurları, piyasada oluşan doğal denge değerine ulaşana kadar her ülkedeki gibi, Türkiye'de de aşırı değer kaybetmiştir. Söz konusu durum, ekonomik birimlerin serbest dalgalanan kur rejimi altında nasıl davranmaları gerektiği konusundaki tecrübesizliğinden ve döviz piyasalarındaki işlem hacimlerinin azalmasından sonra küçük hacimli işlemlerin dahi döviz kurlarında yüksek dalgalanmalara yol açmasından kaynaklanmaktadır (ARAT, 2003, s.59).

Ayhan (2006), Türkiye için yaptığı 1980-2005 dönemini kapsayan çalışmasında, dalgalı kur, sürünen parite ve yönetimli dalgalanma kur rejimlerinin kur oynaklığı üzerinde etkisinin bulunmadığını ifade etmektedir. Ancak Arat (2003), serbest dalgalanan kur rejimine geçildikten hemen sonra kurlardaki dalgalanmanın giderek azaldığını belirtmektedir. Özellikle politik ve ekonomik belirsizliklerin arttığı dönemlerde dalgalanma da artma eğilimi göstermektedir.

Grafik 5'te, 2001-2004 döneminde Türkiye'de döviz kurlarındaki meydana gelen oynaklıklar gösterilmektedir. Şubat 2001 krizinde meydana gelen aşırı dalgalanmalar, Temmuz 2001'deki Telecom krizinin ve Eylül 2001'deki Amerika'ya karşı düzenlenen terörist saldırıların etkisiyle yıl sonuna kadar devam etmiştir. Ayrıca, iktidar ortağı partilerin birbirleriyle ihtilafa düştükleri Haziran 2002'de, Irak'la ilgili belirsizliklerin arttığı 2003'ün ilk aylarında ve Kıbrıs referandumu, Federal Reserve Bank'ın (FED) faiz oranlarını artırması ve AB üyeliğine dair belirsizlikler nedeniyle 2004 yılının ikinci çeyreğinde döviz kurlarında oynaklığın arttığı görülmektedir (ARAT, 2003, s.62).

Dalgalı kur rejimi uygulanmasına rağmen, TCMB döviz kurundaki aşırı oynaklığın fiyatlara yansımalarını önlemek amacıyla gerekli gördüğünde hem alım hem de satım yönünde işlem yapmaktadır. Bu durum, döviz kurlarında istikrarlı bir trend yakalanmasına ve oynaklıkların giderilmesine yardım etmiş ve dolayısıyla, para reformu öncesi belirtilen ön koşul büyük ölçüde yerine getirilmiştir.

Grafik: 5
TCMB Gösterge Niteliğindeki ABD Doları Efektif Alış Kurundaki Aylık Yüzde Değişim, Ocak 2001-Aralık 2004

Kaynak: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 02.02.2007

24. Para Reformunun Başarı Koşulları

Para reformunun başarısı ön koşullarla yakından ilişkilidir. Sıfırlar atıldıktan sonra oluşan olumlu ortam, düşük enflasyon süreciyle desteklenmediği takdirde atılan sıfırlar geri dönecektir. Bu bağlamda, başarılı bir para reformu için aşağıdaki koşullar yerine getirilmelidir (BARIŞIK, 2003, s.21):

- Yıllık enflasyon hızının tam olarak kontrol altına alınmış olması;
- Merkez Bankasına enflasyonun beklenen düzeyde gerçekleşmesi için gerekli yetki ve sorumluluk verilmeli;
- Kamu açıkları giderilmiş olmalı veya uygulamayı tehdit etmeyecek düzeye düşürülmeli;
- Yeni banknotlar halka tanıtılmalı, halkın kolayca ulaşımı ve değiştirebilmesi için gerekli teknik hazırlıklar ve çalışmalar yapılmalı;
- Kayıt dışılığın yol açtığı parasal kontrol gücü ve enflasyon dinamikleri azaltılmalı;
- Bankacılık sistemindeki kırılmalık azaltılmalı;
- Uygulanan politikalara kamuoyu inandırılmalı;

- Fiyat istikrarının kalıcı olabilmesi için sektörel rekabet sağlanmalı ve artan mal arzının emilebilmesi için dış ticaret özendirilmelidir.

Para reformunun başarı koşulları, siyasi kararlılık; kamuoyu desteği; ekonomik ve mali istikrarın sağlanması ve uygun zamanlama gibi başlıklar altında gruplandırılabilir.

240. Siyasi Kararlılık

Siyasi istikrar, yürütülen ekonomik programın kesintiye uğramayacağını bir göstergesi olarak piyasalara güven vermesi açısından gereklidir. Bu sayede, ekonomik ve siyasal kararlar hızlı bir şekilde alınabilir ve kararlılıkla sürdürülebilir (YILDIRIM, 2004, s.5).

Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren ilk kez 3 Kasım 2002 seçimleriyle tek partinin iktidara gelmesi, siyasi istikrar açısından olumlu bir gelişmedir. Bu dönemde, hükümetin 2002 yılında uygulamaya konulan GEGP’yi benimsemesi, yapısal reformlara devam edilmesi, konsolide bütçe faiz dışı fazla hedeflerinin yakalanması, yolsuzluk ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele, dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve özelleştirme konularındaki kararlı politikalar enflasyonla mücadeleyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca, hükümetin TL’den sıfır atma konusunda istekli ve kararlı tavrı operasyonun başarı şansını artıran etkenlerdir.

241. Kamuoyu Desteği

Ön koşulların gerçekleşmiş olması ve siyasal kararlılık operasyonun başarısını garanti etmemektedir. Her şeyden önce halkın ve işletmelerin bu operasyonun gerekliliğine ve başarılı olacağına inanması, iktisadi kararlarını ve davranışlarını bu yönde düzenlemeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda, halk tarafından yeni para birimi benimsenmeli ve her türlü ekonomik faaliyetlerde kullanılmalıdır. Ayrıca, enflasyonu artırıcı davranışlardan da kaçınılmalıdır (KALAYCI, 2000, s.10). Eğer halk para birimini benimser, fakat harcamak yerine tasarruf amaçlı kullanmaya başlarsa, bu durumda Gresham Kanunu devreye girecektir. Bu nedenle

halk çok iyi aydınlatılmalı ve onların da buna destek vermesi için gerekli çağrılar yapılmalıdır. İktisadi bireyler paradan sıfır atılmasıyla ortaya çıkabilecek fiyat yuvarlamalarından kaynaklı fiyat artışlarını da paniğe kapılmadan ve programa olan inancını yitirmeden karşılamalıdır (AKYAZI, 2002, s.50).

Paradan sıfır atılması sürecinde işletmelere de önemli görevler düşmektedir. İşletmeler ve şirketler, operasyon öncesinde kendi içinde organize olmalı, başta muhasebe sistemleri olmak üzere üretim, fiyatlandırma ve satış gibi konularda hazırlıklarını tamamlamalı ve bilgisayar kayıtlarını yeni paraya uyarlamalıdır (KALAYCI, 1999, s.10).

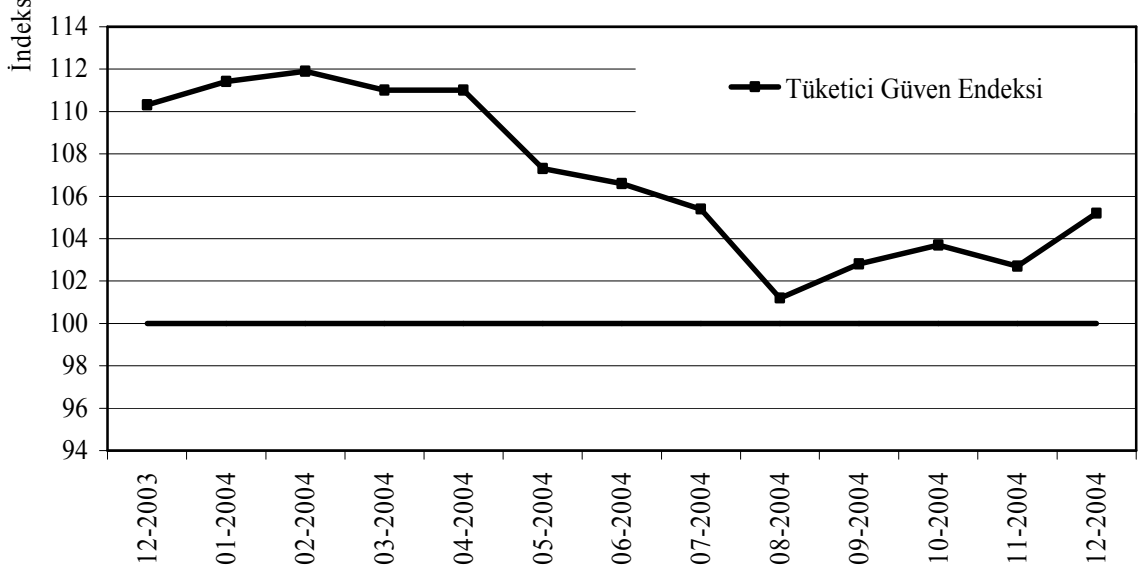
Türkiye’de paradan sıfır atma operasyonu öncesinde, iktisadi aktörlerin günlük hayatta üç veya altı sıfır atarak işlem yapmaları, banknotlarda sıfırların silik basılması, insanların bol sıfırlı miktarlar için “kaç kuruş, kaç para” veya bol sıfırları yazmak yerine bin, milyon, milyar gibi kısaltmaları kullanmaları, halkın psikolojik olarak bu operasyonu kabullenmeye hazır olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yapılan beklenti anketleri ve kamuoyu yoklamaları halkın ekonomik programa desteğinin sağlandığını ve paradan sıfır atılması operasyonunun desteklendiğini ortaya koymaktadır.

Nitekim, Ankara Ticaret Odası’nın (ATO) Ankara’da 2203 denek üzerinde yaptırdığı ve sonuçları 23 Aralık 2004’te açıklanan YTL’nin Nabzı Anketi’ne göre; katılımcıların %77’si bu operasyonu çok olumlu veya olumlu bir adım olarak görmektedir. Kalan %23’lük kesim ise, uygulamanın gereksiz olduğunu belirtmiş veya uygulamaya kayıtsız kalmıştır. Anketin diğer bir sonucu ise, halkın %32’lik oranla tasarruf aracı olarak ilk sırada YTL’yi tercih edeceğini göstermektedir (GÜR, 2004, s.4). Bir diğer anket, TCMB tarafından yaptırılmıştır. Türkiye’nin genelini temsil eden 12 ilde (İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Trabzon, Adana, Bursa, Erzurum, Diyarbakır, Malatya, Gaziantep, Kayseri) 2271 katılımcı üzerinde yapılan ve sonuçları 25 Aralık 2005’te açıklanan ankete göre ise, katılımcıların %66.5’i paradan sıfır atılmasını gerekli olduğunu, %64.4’ü YTL ile yatırım yapabileceğini ifade etmiştir (www.tcmb.gov.tr, 10.01.2007).

Grafik 6’da ve Grafik 7’de, Türkiye’de hükümete ve uygulanan politikalara güvenin bir göstergesi sayılan tüketici ve reel kesim güven endekslerinin operasyon öncesi seyri verilmektedir. Bu grafiklerde, 100 endeks seviyesi referans endekstir ve bu seviyenin

üstündeki değerler yüksek güveni ifade etmektedir. Grafik 6'da görüldüğü gibi, 2004 yılı boyunca tüketici güven endeksi 100 endeks değerinin üstünde seyretmiştir.

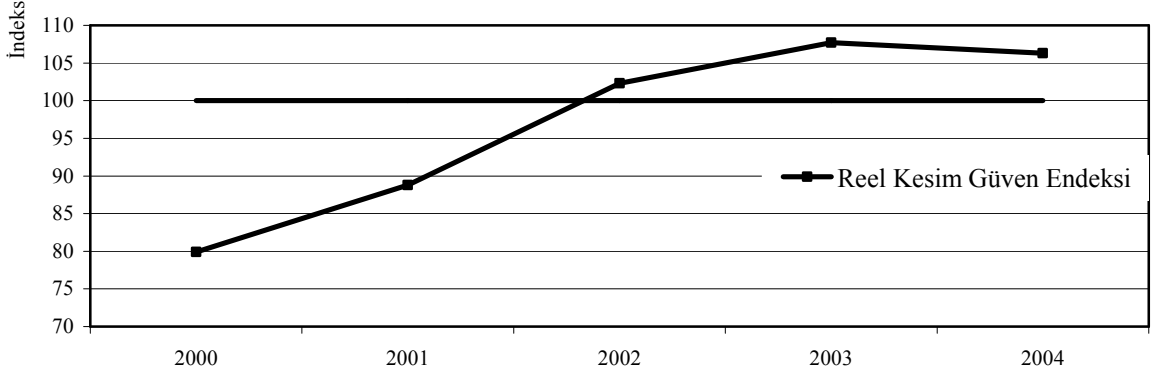
Grafik: 6
Tüketici Güven Endeksi (Aralık 2003- Aralık 2004)

Kaynak: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 03.02.2007

Reel kesim güven endeksi incelendiğinde ise, 2000 ve 2001 krizleriyle azalan güvenin, 2002 yılı ikinci çeyreğinden itibaren yeniden kazanılmaya başlandığı ve 2004 yılı sonuna kadar da 100 referans endeks değerinin üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Grafik: 7
Reel Kesim Güven Endeksi (2000-2004)

Kaynak: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 03.02.2007

Bu bulgulardan hareketle, para reformu öncesi tüketicilerin ve reel kesimin, mevcut ekonomik koşullar altında hükümete ve uygulanan politikalara güven duyduğu söylenebilir. Yapılan anketlerin sonuçları da, halkın büyük çoğunluğunun böyle bir uygulamayı desteklediğini göstermektedir. Dolayısıyla, para reformunun başarısı için gerekli kamuoyu desteğinin sağlandığını söylemek mümkündür.

242. Ekonomik ve Mali İstikrarın Sağlanması

Ekonomik ve mali istikrarın sağlanması, paradan sıfır atılmasında başarının sürdürülebilirliği için önemli bir diğer koşuldur. Aksi halde, parada reformu gerektiren ekonomik ve psikolojik gerekçeler etkisini yeniden hissettirmeye başlayacak ve harcanan tüm çabaların olumlu sonuçları ortadan kalkacaktır. Bu nedenle, sıkı maliye politikası, sürdürülebilir ihracat ve cari açık, üretim ve istihdam bağlamında gerekenler yapılmalıdır.

2420. Sıkı Maliye Politikası

2111 numaralı başlık altında incelendiği üzere, Türkiye’de enflasyonun en önemli sebeplerinden biri kamu sektörüdür. Parada artan sıfırların en büyük nedeni olan enflasyonun ve nedenlerinin ortadan kaldırılması, doğal olarak paradan sıfır atılmasının başarısını da artıracaktır. Bu nedenle yüksek-kronik bütçe açıkları, aşırı borç yükü, kamu kesimi fiyatlandırma politikaları ve seçim ekonomisi uygulamaları bağlamında sıkı maliye politikasının uygulanması gerekmektedir. Bazı analistlere göre, para reformu yapan ülkeler

arasında başarılı ve başarısız ülkeleri birbirinden ayıran en önemli fark bütçe performansıdır (YILDIRIM, 2004, s.6).

Tablo 7’de, Türkiye’nin para reformu öncesi son beş yıllık mali göstergeleri verilmektedir. Bu tabloya göre, Türkiye’de bütçe açığının ve borç yükünün yüksek düzeyi dikkati çekmektedir. “Bütçe Açığı/GSMH” oranı, özellikle 1995 yılından itibaren artmaya başlamış ve 2001 yılında %16.2 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. 2001 yılında uygulamaya konulan GEGP çerçevesinde sıkı maliye politikaları uygulanmasıyla, 2004 yılında %7.2’ye düşürülmüştür. Bu düşüşte, 2004 yılında faiz oranlarının 2003 yılına göre daha düşük düzeyde gerçekleşmesi ve sonuçta bütçedeki faiz yükünün azalması da etkilidir. 2003 yılında GSMH’nin %5.2’si kadar fazla veren faiz dışı bütçe dengesi, 2004 yılında %6.1 oranında fazla vermiştir. 2004 yılında uygulanmakta olan ekonomik program çerçevesinde hedeflenen mali disiplin sonucu, “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)/GSMH” oranı da yıl sonunda %4,3’e düşerek hedeflenen altında kalmıştır (TCMB, 2004c, s.34-38). Bunlara rağmen, Türkiye’nin AB adaylığı çerçevesinde Maastricht Kriterleri’nde belirtilen %3 “Bütçe Açığı/GSMH” oranıyla karşılaştırıldığında, bu oranın yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo: 7
Türkiye’de Kamu Kesimine Ait Seçilmiş Göstergeler (2000-2004 %)

	2000	2001	2002	2003	2004
Bütçe Gelirleri/GSMH	26.5	29.3	27.9	28.1	25.6
Bütçe Giderleri/GSMH	37.1	45.5	42.2	39.2	32.6
Bütçe Dengesi/GSMH	-10.6	-16.2	-14.2	-11.2	-7.07
Faiz Dışı Bütçe Dengesi/GSMH	5.7	7.1	4.7	5.3	6.1
KKBG/GSMH	11.8	16.4	12.7	8.7	4.3
Kamu Brüt İç Borç Stoku/GSMH	43.1	71.1	56.3	56.4	54.5
Kamu Brüt Dış Borç Stoku/GSMH	24.4	36.2	37.1	26.8	22.8
Kamu Toplam Brüt Borç Yükü	67.6	107.3	93.4	83.2	77.3
DİBS Faizi (Yıl ortalaması)	36.0	63.9	49.8	28.7	24.9
Dış Borç Servisi Oranı	37.1	43.9	48.2	37.8	32.2

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, 10.02.2007
<http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 10.02.2007

İç ve dış borçlar da Türkiye ekonomisi için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Yüksek oranlı iç ve dış borçlar, hem bütçe açıklarının nedeni hem de bütçe açıklarının sonucudur. Dolayısıyla, borçlar kontrol altına alınmadan ve kabul edilebilir bir düzeye çekilmeden yapılan para reformunun başarı şansı uzun dönemde düşük görülmektedir (ŞEN-ELİTAŞ, 2006, s.14).

Türkiye’de “Toplam Kamu Brüt Borç Stoku/GSMH” olarak ifade edilen kamu brüt toplam borç yükü, 2001 yılında %107.3’e çıkmış, 2002 yılından itibaren ise azalmaya başlayarak, 2004 yılı sonunda %77.3’e düşmüştür. Ancak, Maastricht Kriteri olan %60 oranıyla mukayese edildiğinde oldukça yüksek düzeydedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye’de 2000 ve 2001 krizlerinin ardından kötüleşen mali durumda para reformu öncesi bir düzelme görülmektedir. Ancak belirtilen kriterler göz önüne alındığında, henüz yeterli performans yakalanamamıştır. Bu nedenle, alınan önlemlerin kararlılıkla uygulanmaya devam edilmesi gerekmektedir. Aksi halde, enflasyon üzerinden dolayı bir etkiyle para reformunun başarısı da olumsuz etkilenecektir.

2421. Sürdürülebilir İhracat ve Cari Açık

Enflasyon kaynakları arasında yer alan döviz kuru, kamu kesiminin etkisi gibi para reformu başarısında enflasyon üzerinden dolayı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, dış ticaretteki gelişmelerin cari açık yoluyla reel kur, faiz ve enflasyon üçgenini harekete geçirme potansiyeli dikkat edilmesi gereken bir konudur (YILDIRIM, 2004, s.6). Cari açık ekonomik krizlerin temel göstergelerinden biridir ve bu, konunun önemini daha da artırmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, “Cari Açık/GSMH” oranı %4’ü bulması bir kriz sinyali olarak algılanabilir (DORNBUSCH, 2001, s.3).

Tablo 8’de, 2000-2004 dönemine ait Türkiye’deki dış ticaret göstergeleri verilmektedir. Bu tabloda, Türkiye’deki “Cari Açık/GSMH” oranının yüksekliği dikkati çekmektedir. 2001 yılında kriz nedeniyle ithalatın azalmasından kaynaklanan cari fazla, 2002 yılından itibaren tekrar açığa dönüşmüş ve 2004 yılı sonunda %5.2 gibi yüksek oranda gerçekleşmiştir. 2004 yılında iç tüketimdeki canlanma belirginleşmiş ve reel kurlardaki değerlenme eğilimi de devam etmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, özellikle yılın ilk yarısında ara ve sermaye mali ithalatının yanı sıra, tüketim mali ithalatında da yüksek oranlı artışlar gözlenmiştir. İhracat, 2004 yılı sonunda bir önceki yıla göre %33.7 oranında artarak 63,1 milyar ABD Doları’na, ithalat ise aynı dönemde %40.7 oranında artarak 97,5 milyar ABD Doları’na yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranının ideal

olan %100'e yakınlaşması arzu edilirken, 2004 yılı sonunda bu oran %68.1'den %64.8'ye düşmüştür (TÜİK, 2005, s.408-412).

Tablo: 8
Türkiye'nin Seçilmiş Dış Ticaret Göstergeleri (2000-2004 %)

	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat/GSMH	13.9	21.5	19.9	19.8	21.4
İthalat/GSMH	27.3	28.4	28.5	29.0	32.6
Cari İşlemler Dengesi/GSMH	-4.9	2.4	-1.0	-2.9	-5.2
İhracat/İthalat	51.0	75.7	69.9	68.1	64.8
İhracatArtış Oranı	4.5	12.8	15.1	31.0	33.7
İthalat Artış Oranı	34.0	-24.0	24.5	34.5	40.7
Tüketim Malları/İthalat	13.3	9.9	9.8	10.9	14.3

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/gosterge/baslica.xls>, 15.02.2007

<http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 15.02.2007

Para reformu öncesi Türkiye'nin dış ticaret göstergeleri değerlendirildiğinde, cari açığın yüksek bir düzeyde seyrettiği ve ithalatın ihracatı karşılama oranının ise sürekli düştüğü görülmektedir. İthalatın içinde tüketim malları payının artması da diğer bir olumsuz gelişmedir. Bunlar, Türkiye ekonomisinin geleceği için tehlike arz eden ve ekonomide kırılganlığı artıran unsurlardır. Hükümet yetkililerinin ithalat içinde ara ve sermaye malları ithalatının yüksek olduğu ve bunun ileride ihracatı artıracığı, dolayısıyla endişeye gerek olmadığı yönündeki beyanları; ithal edilen sermaye ve ara mallarının büyük bir kısmının iç pazara yönelik sektörlerde kullanıldığı yönünde eleştirilmektedir.

2422. Üretim ve İstihdam

Yüksek enflasyon oranları yatırımları olumsuz etkilemekte, faizleri artırmakta ve istikrarsız bir büyüme dinamiğine yol açmaktadır. TL'de sıfır atılmasının başarısı için, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hızının yakalanması da şarttır. Enflasyonu düşüren politikalar kısa vadede üretim ve istihdam üstünde baskı yaratsa da, sürdürülebilir bir büyüme hızının ancak fiyatlar genel düzeyindeki istikrar ile yakalanacağı bir gerçektir. Üretimin, en azından nüfus artış oranı kadar artmaması durumunda kişi başına düşen gelir, kamu gelirleri, ihracat gelirleri ve refah seviyesi düşecektir. Böylece, ekonomi daralırken kamuoyunun programa desteği azalacaktır (ŞEN-ELİTAŞ, 2006, s.16).

Tablo 9’da, 2000-2004 dönemine ait Türkiye’deki üretim ve istihdam rakamları verilmektedir. Bu dönemde, Türkiye ekonomisinin 2002 ve 2003 yıllarında girdiği büyüme süreci, 2004 yılında da hızlanarak devam etmiştir. Ekonomik programın kararlılıkla sürdürülmesi sonucunda iktisadi temeller daha da güçlenmiştir. Buna bağlı oluşan güven ortamında, TL’nin yabancı para birimleri karşısında güçlenmesi, faiz oranlarındaki gerileme ve makroekonomik hedeflere ulaşılacağına ilişkin olumlu beklentilerle yüksek oranlı büyüme sağlanmıştır (TCMB, 2004c, s.29).

Tablo: 9
Türkiye’nin Seçilmiş Üretim ve İstihdam Göstergeleri (2000-2004 %)

	2000	2001	2002	2003	2004
GSMH	6.3	-9.5	7.9	5.9	9.9
İşsizlik Oranı	6.6	8.4	10.3	10.5	10.3
Kapasite Kullanım Oranı	75.9	70.9	75.4	78.4	81.7

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/gosterge/baslica.xls>, 17.02.2007

Ekonomide gözlenen canlanmanın sınırlı bir şekilde iş gücü piyasasına yansımalarıyla toplam istihdam %5.1 oranında artmıştır. 2004 yılında işsizlik oranı bir önceki yıla göre 0.2 puan azalarak %10.3’ düşmüş ve kapasite kullanım oranı da %81.7’ye yükselmiştir. Türkiye’de para reformu öncesi üst üste üç yıl yüksek oranlı büyüme yaşanması olumlu bir gelişmedir. Fakat, bu büyümenin sürdürülebilir olduğu yönündeki şüpheler ve işsizlik oranının yüksekliği kaygıları artırmaktadır.

2423. Uygun Zamanlama ve Tanıtım Faaliyetleri

Reformların kağıt üstünde ve kanun maddesi şeklinde kalmaktan ziyade, beklenen etkiyi yaratması ve olumlu sonuçlar vermesinin diğer bir koşulu da uygun zamanlamasının seçilmesi ve halkın bilinçlendirilmesidir. Bu nedenle, Türkiye’de YTL’ye geçiş tarihinin 1 Ocak 2005 olarak belirlenmesi tesadüfen kararlaştırılmış bir tarih değildir. 2002 yılında yürürlüğe konulan ekonomik istikrar programının enflasyon üstündeki olumlu etkilerinin somut bir şekilde ortaya çıkması ve enflasyonda son yıllarda görülen hızlı düşüş trendi nedeniyle para reformu için en uygun tarih 2005 yılının başıdır. 2005 yılı, aynı zamanda tek haneli enflasyona geçiş sürecinde, ekonomide geleceğe ilişkin olumlu beklentilerin yönlendirilmesi bakımından da en uygun tarihtir (SERDENGECİ, 2004b, s.3).

Siyasal istikrarın ve kamuoyu desteğinin sağlandığı, IMF ile ilişkilerin ve AB ile tam üyelik sürecinin sağlıklı bir yolda ilerlediği, ekonomik ve mali göstergeler açısından da olumlu performansın yakalanmaya başlandığı bir dönemde böyle bir uygulamaya gidilmesi zamanlama açısından da uygundur. IMF ile ilişkilerin olumlu seyretmesi, uluslararası finans çevrelerinin Türkiye'ye duydukları güveni artırmış ve yabancı sermaye girişini olumlu yönde etkilemiştir (ÖZÇAY, 2004, s.25).

Ancak yurtiçi ve yurtdışında ortaya çıkabilecek olumsuz güçlü şoklar, uzun vadede paradan sıfır atılması operasyonunu olumsuz yönde etkileyebilir. Ayrıca doğal afetler, terör olayları, AB ile yürütülen tam üyelik sürecinin kesintiye uğraması, komşu ülkelerde yaşanan siyasal kargaşa ve Türkiye'nin ticari partnerlerinde ortaya çıkabilecek olası krizler operasyonun başarı şansını artıran uygun ortamın bozulmasına yol açabilir (DEMİR-DURAN, 2006, s.77).

Tanıtım faaliyetlerinin yerine getirilerek uygulamanın bilinebilirliğinin artırılması, halkın bilinçlendirilmesi ve reformun benimsenmesinin sağlanması başarıyı etkileyen diğer etkenlerdir. Bu nedenle TCMB tarafından, detayları üçüncü bölümde verilecek olan etkin bir tanıtım kampanyası yürütülmüş ve uygulamanın bilinirliği artırılmıştır. Nitekim, Aralık 2004'te yayınlanan ATO'nun yaptığı anket sonucuna göre; katılımcıların %61.9'u YTL hakkında tam bilgi sahibi olduğunu, %27.4'ünün ise kısmen bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir (www.atonet.org.tr, 11.01.2007). TCMB'nin 20-30 Ekim 2004 tarihleri arasında yaptığı anket sonucuna göre de, Ağustos ayında %80 olan uygulamanın bilinirlik oranının %93.6'ya yükselmiştir. Bu oran, ileri yaş gruplarında ve metropolden kırsala gidildikçe azalmaktadır (www.tcmb.gov.tr, 10.01.2007). Dolayısıyla, tanıtım faaliyetlerinin amacına ulaştığı, uygulamanın bilinme durumunu ve dolayısıyla başarı şansını artırdığı söylenebilir.

25. Para Reformunun Muhtemel Faydaları

Teknik bir zorunluluk haline gelen bu operasyon, teknik gerekçeleri ortadan kaldırmanın yanı sıra, bazı ekonomik ve psikolojik faydalar da ortaya çıkaracaktır. Teknik-operasyonel ve psikolojik-ekonomik faydalar olarak iki alt grupta toplanan bu faydaların sağlanması, ön koşullarının ve başarı unsurlarının ne ölçüde yerine getirildiğine bağlıdır.

250. Teknik-Operasyonel Faydalar

Merkez Bankası yetkililerine göre, paradan sıfır atılması teknik bir zorunluluktur. TL'den altı sıfır atılması, bu zorunluluğu ortadan kaldıracak, teknik ve operasyonel bazı faydaları da ortaya çıkaracaktır.

Serdengeçti (2004a, s.15) paradan sıfır atılmasının teknik faydalarını; muhasebe, istatistik, bilgi işlem programları ve ödeme sistemlerinde bol sıfırlı rakamlar nedeniyle yaşanan sorunların aşılabileceği olması, kayıt ve işlemlerde sadelik, parasal tutarların ifade edilmesinde kolaylık, Merkez Bankası ve bankacılık sisteminin nakit işlem yoğunluğunun ve maliyetinin azaltılması şeklinde sıralamaktadır. Bu operasyon, hem banknot üretiminin hem de üretim maliyetinin azalmasına katkı sağlayacaktır. Düşük enflasyon ortamında, iktisadi bireyler ellerindeki banknotları daha uzun süre tutacak ve böylece banknot devir sayısı düşecektir. Bu da, bir yandan dolaşımdaki banknotların kalitesinin düşmesini engelleyecek, öte yandan TCMB için daha az banknot üretim, dağıtım ve stoklama maliyetine neden olacaktır. Ayrıca, madeni para kullanma alışkanlığının artacağı beklenmekte ve böylelikle dolaşımdaki banknotların kalitesinin artmasına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

TL'den sıfır atılması, bol sıfırlar nedeniyle ortaya çıkan hesap ve kayıt hatalarının azaltılmasına imkan tanıyacağı gibi, kayıtlarda zaman tasarrufu da sağlayacaktır. Bu operasyon ayrıca, işlevlerini yerine getirmesinde sıkıntı yaşanan hesap makineleri, yazarkasalar, taksimetreler ve benzin pompaları vb. araçlarının fonksiyonlarını yerine getirmesine yardım edecektir.

251. Ekonomik ve Psikolojik Faydalar

Bireylerin psikolojik durumu, sosyal ve ekonomik davranışlarını etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. Bu nedenle reform fikrinin temelinde, bireylerin gözünde itibarı zayıflamış paraya, istikrar programı ve düşen enflasyon sürecinde yeniden itibar kazandırılarak fonksiyonlarının yerine getirilmesine katkıda bulunulması yatmaktadır. Amaç, teknik problemlerin aşılmasının yanı sıra, olumlu psikolojik ortam yaratılarak reel ekonomik çıkarımlar elde etmektir.

Merkez bankalarının fiyat istikrarını sağlama ve enflasyon ile mücadele ana hedefine ulaşma amacıyla kullanabileceği ara hedef ve politikalar içinde para reformu veya diğer bir ifadeyle para biriminin değiştirilmesi yer almaz. Para biriminin değiştirilmesi veya yüksek enflasyonun parada yarattığı şişkinliğin sıfır atma yoluyla alınması, para politikalarının uygulanması ve enflasyon ile mücadelede ancak yardımcı bir araçtır. Bu tür uygulamalarda, enflasyonist baskının ortaya çıkardığı olumsuz psikolojinin giderilmesi, dolayısıyla enflasyonla mücadele programına yardımcı olunması; paradan kaçışın durdurularak para talebini istikrarlı hale getirilmesi, tüketici harcamalarını disipline edilmesi; ekonomiye ve ulusal paraya uluslararası alanda saygınlık kazandırılması amaçlanmaktadır (GÜR, 2004, s.11). Paradan sıfır atılmasının enflasyonla mücadeleye olumlu psikolojik etkisi, enflasyonist beklentilerin kırılmasıyla mümkündür. Güçlü bir TL imajı ile paradan sıfır atılmasının enflasyon hedeflemesine geçiş için bir aşama olacağı vurgulanmaktadır (ALTIOK, 2004, s.39).

Bu operasyonla, iktisadi bireylerin TL'ye olan güveni yenilenecektir. Bu güvenle, istikrar programının devamı için sosyo-ekonomik iklim daha uygun hale getirilecektir (SERDENGECİ, 2004b, s.3). Ayrıca, TL'nin değişim, hesap birimi ve değer saklama fonksiyonlarına etkinlik kazandırılacaktır. İnsanların "güçlü paraya sahip olma" duygusu, onların ekonomi politikalarına ve kurumlarına duyduğu güveni artıracaktır. Böylece insanlar ileriye daha güvenle bakabilecekler, ekonomik faaliyetlerinde daha uzun vadeli ve güvenle hareket edebileceklerdir. Bunun en önemli sonucu ise, büyümenin artmasıdır (AKYAZI, 2002, s.51). Bunların yanı sıra, TL'nin YTL'ye dönüştürülmesiyle kayıt dışı ekonominin önemli bir kısmının kayıt altına alınması beklenmektedir (TBMM PBKR, 2004, s.3).

TL'den sıfır atılması, rakamların algılanmasını ve ticari işlemleri kolaylaştıracak; böylece, ticari faaliyetlerde canlanma yaşanacaktır. Örneğin sıfırların algılanma güçlüğü yaratması veya para yanılması, ülkemize gelen yabancıların bol sıfırlı TL'lerin alım gücü konusunda sıkıntı çekmelerine yol açabilir. İstikrar kazanmış para, turistlerin daha güvenle ve daha rahat harcama yapmalarına ve turizm gelirlerinin artmasına yol açacaktır (ŞENKESKİN, 2004, s.10).

Parasız (2004, s.2-3) paradan sıfır atılmasından beklenen makro ve mikro ekonomik faydaları şöyle sıralamaktadır:

- Enflasyonun düşürülmesi konusunda kararlılığın bir göstergesi olarak algılanması ve enflasyonist ataletin ortadan kaldırılarak, tek rakamlı enflasyona geçiş eşiğinin kırılmasına katkı yapması;

- Enflasyon beklentilerinde uyarlayıcı beklentilerden rasyonel beklentilere geçişi hızlandırması;

- Türk toplumunda TL'ye duyulan güvenin artması ve TL talebinin artmasına katkı yapması;

- Ters para ikamesinin başlamasına yardım etmesi;

- TL'nin istikrarı sonucu, başta Türk Cumhuriyetleri ve komşu ülkelerde TL'nin rezerv para olma ihtimali ve böylece Türkiye'nin senyoraaj geliri elde etme olasılığı,

- Ekonomik istikrarla birlikte yeni kupür basım ihtiyacının ortadan kalkması;

- Fiyat belirsizliklerin azalması;

- İşadamlarının, genel fiyat artışı ile nispi fiyat artışını karıştırmalarıyla meydana gelen konjonktürel dalgalanmaların azalması;

- Yabancı sermaye girişinin artması;

- Enflasyonun düşmesine bağlı olarak, ekonomik büyüme oranının artması;

- 2004 yılı ikinci yarısında yazılım sektöründe canlılık yaratması;

- Madeni paralara dayalı sektörlerde canlanma;

- Katalog maliyetlerine yol açan değişmelerin yavaşlaması ve fiyat yapışkanlıkları sürecinin uzaması;

- Doğru fiyatlara ulaşılmasına bağlı olarak, ekonomide uzmanlaşmanın hızlanması ve rekabet gücünün artması.

Williamson (2005, s.1-2), Türkiye'de uygulanan paradan sıfır atma yöntemini incelemiştir. Çalışmada, aynı işlemin FED tarafından da yapıldığını ve ABD Doları'ndan bir sıfır atıldığını varsaymıştır. FED'in para arzı davranışlarında herhangi bir değişiklik olmaması halinde; para stokunun, fiyatların ve ücretlerin 1:10 oranına düşeceğini; ancak, hiç bir reel ekonomik faaliyetlerde değişiklik meydana gelmeyeceğini ifade etmiştir. Açıkçası bu durumlarda para yansızdır. Yani, para birimini yeniden tanımlayarak para miktarını değiştirmenin hiçbir reel ekonomik etkisi yoktur.

Yeni bir paranın piyasaya sürülmesi, parasal reform için ne gerekli ne de yeterli bir koşuldur. Önemli olan, paranın renk ve adında meydana gelen değişimlerden ziyade halkın beklentilerinde meydana gelen olumlu değişikliklerdir (FLOOD-GARBER, 1980, s.25). Para reformu, istikrar programıyla beraber politika yöntemlerinde değişiklik yapılacağı yönünde izlenim oluşturulmasına yardım edebilir. Ancak, parasal kuralları değiştirmeksizin yalnızca hesap biriminin değiştirilmesi sorunu çözmeyecek, paranın değer saklama ve hesap birimi fonksiyonlarını iyileştirmeyecektir (MAS, 1995, 487).

TL'den sıfır atılmasının bekleyişleri olumlu yönde etkilemekten başka, döviz kurları veya faizlerin genel düzeyi üzerinde herhangi bir etkisi beklenmemektedir. Kurları ve faizlerin genel düzeyini belirleyen temel unsurlar ekonominin temelleri ve uygulanan istikrar programıdır (www.tcmb.gov.tr, 20.01.2007).

26. Para Reformunun Muhtemel Olumsuz Ekonomik ve Psikolojik Etkileri

Bu operasyonun olumlu ekonomik etkilerinin yanı sıra, muhtemel bazı olumsuz ekonomik ve psikolojik etkilerinin de ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu olumsuz ekonomik etkiler; fiyatların yukarıya doğru yuvarlanması ve zaman, menü ve operasyonel maliyetlerdir. Psikolojik etkileri ise, yoksullaşma duygusu ve para aldanımıdır.

260. Fiyatların Yukarıya Doğru Yuvarlanması

Türkiye'de, fiyat yuvarlamaları konusu operasyon öncesi en fazla tartışılan konulardan biridir. Bunun nedeni, AB'de para reformu kapsamında Euro'ya geçiş sürecinde 12 farklı dönüşüm kurunun kullanılmasının, günlük hayatta daha sık tüketilen mal ve hizmet fiyatlarındaki yuvarlama etkisini ön plana çıkarmasıdır.

Genel iktisat teorisine göre, bu tür bir para reformunun genel fiyat seviyesi üstünde yukarı veya aşağı yönlü önemli bir etkisi yoktur (WYNNE, 2002, s.4). Ülke deneyimleri incelendiğinde ise, reformun ilk aylarında fiyatlarda yuvarlamalar nedeniyle az da olsa bir artış olabildiği görülmektedir (BAYIR-GÜLSEREN, 2004, s.22). Ancak, bu etkinin bir defaya mahsus olması ve süreklilik arz etmemesi beklenmektedir. Dolayısıyla, fiyatlardaki bir kerelik artışları enflasyon şeklinde değerlendirilemez.

Yapılan incelemelerde, Euro'ya geçiş genel fiyat düzeyi üstünde hissedilir derecede artırıcı etki yapmamıştır. Tüketiciler, mevsimsel hareketleri ve Ocak ayındaki petrol fiyatı artışları gibi olağandışı ve dışsal faktörlerden kaynaklı fiyat artışlarını Euro ile ilişkilendirmişlerdir. Avrupa İstatistik Kurumu Eurostat tarafından yapılan açıklamalara göre; Euro'ya geçişin fiyat artışlarına etkisi 2002 yılının ilk altı ayında, ülkeden ülkeye %0 ile %0.16 arasında değişmekte olup, %0.2'yi geçmemiştir. Bununla birlikte, Euro bölgesinde 2002 yılı enflasyon oranı %2.2 olmuş; bu oran 2001 yılının enflasyon oranı olan %2.5'un altında gerçekleşmiştir. Üstelik, Euro'ya geçmeyen İngiltere'de enflasyon oranı Aralık ayında %0.9 iken Ocak ayında %1.6 olarak hissedilir derecede artmıştır. Euro'ya geçmeyen diğer bir ülke olan İsveç'te de enflasyon oranı %1.6 dan %2.9'a yükselmiştir (WYNNE, 2002, s.5).

AB örneği incelenerek Türkiye açısından varsayımlar elde etmek yanlıştır. Böyle bir karşılaştırma yapılırken şu dört unsur dikkate alınmalıdır (www.tcmb.gov.tr, 25.01.2007):

1)Türkiye'deki operasyon kusurlu dönüşüm kurlarından farklı olarak sadece sıfır atmaya yönelik daha basit bir operasyondur ve fiyat karşılaştırmaları daha kolay yapılabilmektedir. Bu nedenle, özellikle rekabet yoğun sektörlerde fiyat artışları beklenmemektedir.

2)Fiyat yuvarlamaları, yüksek enflasyon ortamında tedavülden kaldırılan kupürlerin ve madeni para kullanma alışkanlığının azalmasından dolayı Türkiye'de zaten mevcut bir etkidir.

3) Euro bölgesindeki gibi, operasyon sırasında başka ekonomik sebeplerle ortaya çıkabilecek fiyat artışlarının operasyona mal edilmemesi ve bu tür operasyonlarda bazı mal ve hizmet fiyatlarında ortaya çıkabilecek münferit artışların genel fiyat artışı olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir.

4)Kanun kapsamında, YTL'ye uyumu kolaylaştıracak çift etiket sistemi uygulanmaktadır. Fiyat etiketlerinin bir yıl süre ile TL ve YTL değerlerini birlikte düzenleme zorunluluğu, YTL'ye uyumu kolaylaştıracığı gibi, çıpa görevi üstlenerek yuvarlama etkisinin önüne geçecektir.

261. Zaman, Menü ve Operasyonel Maliyetler

Bu operasyonun üç tür maliyet unsuru vardır. Birincisi, operasyona uyum sürecinde yapılan işlem süresinde meydana gelen artışları ifade eden, daha çok halkın ve işletmelerin katlanmak zorunda olduğu “zaman maliyetleri”dir. İkincisi, sorunsuz bir geçiş süreci için kurumların ve firmaların her türlü fiyat ve ödeme sistemlerinde yapmaları gereken değişikliklerin maliyetini ifade eden “menü maliyetleri”dir. Üçüncüsü, TCMB’nin bu uygulamayı gerçekleştirebilmek için katlandığı “operasyonel maliyetler”dir.

a) Zaman Maliyetleri: Para reformunun gerçekleşmesiyle, başta yaşlı insanlar olmak üzere halkın yeni paraya uyum sağlaması zor olabilir. Dolayısıyla, dönüştürmeden kaynaklı hesap hataları ortaya çıkabilir ve gündelik hayatta işlem yapma süreleri daha da artabilir. AB’de Euro’ya geçiş sürecini inceleyen bazı araştırmalar, bir çok ülkede işlem zamanının arttığını ve bir zaman maliyeti unsuru ortaya çıktığını ifade etmektedir. AB’de, Euro’ya geçiş sonrası, 16.85 saniye olan ortalama işlem zamanı 18.2 saniye artmış ve 35.05 saniyeye yükselmiştir. Zaman kaybının yarattığı refah maliyeti de hesaplanmış ve işlem zamanının Euro kullanılmadan önceki ortalamalarına dönmesi için gereken zamanın 15 gün olduğu bulunmuştur. POPAI Europe Consumer Buying Habits Study çalışmasında; Euro’nun tedavüle girdiği 2002 yılının ilk çeyreğinde, bir perakendecide günlük ortalama zaman kaybı 15.6-20.8 dakika olarak hesaplanmıştır. Parasal rejim değişikliğinin önemi düşünüldüğünde, bu kayıp kabul edilebilir bir düzeydedir (GOODHART-PAPPA, 2003, s.87-88). Bu çalışmada ayrıca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1) Ortalama işlem zamanının uzamasına rağmen, hesaplanan kuyrukta bekleme süresi, önemli bir zaman maliyetini ortaya çıkarmamıştır. Ancak, kuyrukta bekleme zamanı açısından büyük firmaların gösterdiği başarıyı küçük perakendeciler gösterememiştir. Bunun nedeni, özellikle büyük firmalara verilen eğitimidir.

2) Yeni para biriminin tedavüle girmesiyle ortaya çıkacak zaman ve işlem maliyetleri, zamanla düşme ve yok olma eğilimindedir.

Dolayısıyla, Türkiye’de de ortaya çıkabilecek zaman maliyetini en az düzeyde tutmak için gerekli eğitim çalışmalarına yer verilmelidir.

b) Menü Maliyetleri: Firmaların, ürün kataloglarındaki ve menülerindeki fiyatlarını değiştirmek zorunda kalması sonucu ortaya çıkan maliyetlerdir. Fiyat listeleri ya da kataloglardaki fiyatların değiştirilmesinde kullanılan işgücü ve diğer girdiler, menü maliyeti kavramıyla ifade edilmektedir (ARTAN, 2004, s.17). Bu maliyetlere, özellikle kamu kesimi ve işletmeler katlanmak zorundadır. Ayrıca, tüm ödeme sistem ve araçlarının, elektronik işlemci ve yazılım programlarının yeniden ayarlanması, bilanço ve tüm istatistiklerin uyumu gibi işlemlerin maliyetini de bu maliyet grubunda gösterilmesi mümkündür. Bu operasyon için hesaplanan menü maliyetinin yaklaşık tutarı 500 milyon \$'dır (ADIYAMAN, 2004, s.109). Ancak, firmaların yaptığı harcamaların sunulan mal ve hizmet fiyatları üstünden halka yansıtma ihtimali, fiyat istikrarı açısından bir endişe kaynağıdır.

c) Operasyonel Maliyetler: Paradan sıfır atma operasyonu kapsamında TCMB'nin ve Hazine'nin katlandığı maliyetlerdir. Bir banknotun üretim maliyeti yaklaşık 4.5-5 centtir. Türkiye'de bu operasyon nedeniyle yaklaşık 400 milyon adet ilave banknot üretilmiştir. Bunun TCMB'ye maliyeti ise yaklaşık 20 milyon \$'dır. Madeni paraların Hazine'ye getirdiği ek maliyet ise yaklaşık 50 milyon \$'dır. YTL tanıtım kampanyasının TCMB'ye maliyeti ise 750 bin \$'dır (www.byegm.gov.tr, 20.11.2006).

Bu reform için fayda ve maliyet analizi yapıldığında, TCMB açısından operasyonun kısa sürede kendini finanse edeceği ve net ilave bir mali yük getirmeyeceği, toplam toplumsal maliyet için de geçerli olduğu düşünülmüştür (BAYIR-GÜLSEREN, 2004, s.28).

262. Yoksullaşma Duygusu ve Para Aldanımı

Bu operasyon psikolojik olarak kimi bireyleri olumlu, kimi bireyleri de olumsuz yönde etkileyebilir. Bu olumsuz etkilerin, yoksullaşma duygusu ve para aldanımı şeklinde incelenmesi mümkündür.

a) Yoksullaşma Duygusu: Paradan sıfır atılınca her türlü (ücret, faiz, vb) gelirlerinden de aynı miktarda sıfırların atıldığı gerçeğinden hareketle, daha önce sıradan milyarderler, paradan sıfır atılması sonrası toplumda sayılı milyonerler arasına girmekte

zorlanacaklardır. Bu etki, onlarda psikolojik olarak yoksullaşma hissi yaratabilir ve kendini fakirleşmiş hisseden zengin insanlar harcama eğilimlerini azaltabilirler (KALAYCI, 2000, s.11).

b) Para Aldanımı: Bireylerin, iktisadi kararlarını alırken reel parasal değerlerin yerine nominal değerleri göz önüne alarak değerlendirme yapmalarıdır. Paradan sıfır atılmasıyla paranın reel değerinde hiçbir değişiklik olmayacaktır. Ancak, iki yönlü psikolojik etkinin ortaya çıkması olasıdır. Birincisi; fiyat etiketlerinde meydana gelecek nominal azalmanın bazı tüketicilerin zihninde fiyatların ucuzladığı yönünde bir etki yaratmasıdır. Bu bireyler ilk etapta gelirlerindeki aynı nominal azalmayı fark edemeyecekler ve tüketimlerini artıracaklardır. Eğer bireyler aşırı talep fonksiyonlarını nispi fiyatlara ve reel servetlerine göre ayarlamazlarsa, para aldanımından dolayı zarar göreceklerdir (SHAFIR-DIAMOND-TVERSKY, 1997, s.342).

Amado ve diğerleri (2007), para aldanımı konusunda yaptıkları çalışmada Türkiye'deki paradan sıfır atma operasyonunun tüketicilerin fiyat tahminleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bu çalışmada, 202 öğrenciye orta sınıf bir arabanın TL, YTL ve Euro bazında, birbirine çok yakın ortalama bir fiyatı söylenmiştir. Böylece, öğrencilerin zihinlerinde sabit bir fiyat oluşturulmuştur. Daha sonra, öğrencilerden aynı tür arabanın TL, YTL ve Euro bazında fiyatının tahmin edilmesi istenmiştir. Sonuçta, TL ve Euro cinsinden yapılan tahminlerin TL'ye göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer çalışma, paradan sıfır atılmasından altı ay sonra yapılmıştır. 212 yetişkin tüketiciden, 13 adet ayrı ürünün TL, YTL ve Euro cinsinden fiyatlarının tahmin etmesi istenmiştir. Euro ile tahmin edilen beş ürünün fiyatının TL ve YTL ile tahmin edilen ürünlerin fiyatlarına göre önemli derecede yüksek tahmin edildiği; oysa ki, YTL ile TL tahminleri arasında önemli bir fark bulunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, ulusal paradan bir veya daha fazla sıfır atılmasıyla ortaya çıkan uyum problemi, AB'deki gibi tamamen yeni bir para birimine geçişle ortaya çıkan uyum probleminden daha azdır ve daha çabuk atlatılmaktadır. Paradan sıfır atılmasıyla, tüketiciler zihinlerinde tüm fiyatları yeniden ayarlarken; yabancı bir para birimine geçişte bütün fiyatlar yeniden öğrenilmektedir.

İkincisi; parasal ifadelerde kuruşların kullanılması, özellikle toplumun orta yaş ve üstü bireylerinde eski günlerdeki gibi TL'nin daha değerli hale geldiği psikolojisi yaratabilir.

Dolayısıyla, iktisadi bireyler daha değerli zannettiği YTL'yi harcamaktan ziyade, tasarruf amacıyla kullanabilir. Eğer böyle bir psikolojik etki ortaya çıkarsa, en azından alışılana kadar piyasada bir durgunluk yaşanabilir. Ancak bu operasyon eski kuruluş günlerine bir dönüş değil, yine bozuk parayı ifade etmek için kullanılan kuruluş kelimesinin bugüne gelişidir.

Bu bölümün genel değerlendirmesi şöyle özetlenebilir:

1) Enflasyon nedeniyle TL'nin yabancı paralara göre daha istikrarsız hale gelmesi, TL'nin parasal fonksiyonlarını kaybetmesine ve dolarizasyon olgusunun önemli boyutlara ulaşmasına yol açmıştır.

2) Türkiye'de yaşanan enflasyon sürecinde, paranın satın alma gücü sürekli düşmüş ve artan dolaşım ihtiyacını karşılamak amacıyla, 1981 yılından başlayarak üst değerde banknotlar piyasaya sürülmüştür.

3) Artan sıfırlar, hesaplama, kayıt ve ödeme sistemlerinde meydana gelen teknik sorunların yanında psikolojik, ekonomik ve siyasal olumsuzluklara da neden olmuştur.

4) TL'den sıfır atılması ve TL'nin daha istikrarlı bir yapıya kavuşturulması fikirleri, hemen her hükümet döneminde gündeme getirilmiştir. Ancak, siyasal ve ekonomik şartların yerine getirilememesi gibi nedenlerle uygulanma şansı bulamamıştır.

5) 2002 yılından itibaren siyasal ve ekonomik istikrarın sağlanmaya başlamasıyla birlikte, diğer gerekli koşulların ortaya çıkması ve zamanlamanın uygun hale gelmesi para reformu fikrini yeniden alevlendirmiş ve gerekli hazırlıklar tamamlanarak 1 Ocak 2005 itibaren YTL'ye geçilmiştir.

6) Bu operasyonun ön koşulları kabul edilen fiyat istikrarının sağlanması ve döviz kurlarındaki oynaklığın giderilmesi, büyük ölçüde yerine getirilmiştir.

7) Para reformu öncesi siyasi istikrar, kamuoyu desteği, uygun zamanlama ve tanıtım faaliyetleri gibi başarı kriterleri büyük ölçüde sağlanmıştır. Ancak aynı başarı, kamu kesimi ve dış ticaret göstergelerinde yakalanamamıştır.

8) Paradan sıfır atılmasının muhtemel olumlu sonuçları, gerekli koşulların hangi oranda yerine getirildiğine bağlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DEKİ PARA REFORMUNUN TEKNİK BOYUTLARI VE YAPILAN KURUMSAL DÜZENLEMELER

Para reformunun sorunsuz bir şekilde uygulanması, yetkili kurumların üzerine düşen görevleri eksiksiz şekilde yerine getirmesiyle mümkündür. Bu nedenle, tüm kurumların koordinasyon içinde, sorumluluk alanlarına giren konularda gerekli teknik düzenlemeleri yapması gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle paradan sıfır atılması ile ilgili teknik konular ele alınmakta; daha sonra, YTL'ye geçiş sürecinde kurumların yaptıkları düzenlemeler incelenmektedir.

30. Para Reformunun Teknik Boyutları

Türkiye'de 2005 yılı başında uygulamaya konulan para reformunun hukuki dayanağının yanı sıra, dönüşüm oranları, reformun aşamaları, niçin sıfır atma yönteminin seçildiği ve banknot ile madeni para kupür kompozisyonlarının nasıl belirlendiği gibi teknik konular da bulunmaktadır. İlk bakışta önemsiz gibi görünmekle birlikte, reform sürecinin sorunsuz ve etkili bir şekilde yürütülmesi, bu konularda iyi bir planlama ve uygulama yapılmasını gerektirmektedir.

300. YTL'nin Hukuki Dayanağı ve Dönüşüm Oranları

TL'den altı sıfır atılarak YTL'ye geçilmesi uygulamasının hukuki dayanağı, 28.1.2004 tarih ve 25363 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanan, 5083 sayılı TC Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun'dur. Kanun'un 1. maddesine göre; TC Devletinin para birimi YTL'dir. YTL'nin alt birimi Yeni Kuruş'tur (YKr). 1 YTL, 100 YKr'ye eşittir.

TL-YTL arasındaki dönüşüm oranları ve küsuratlı işlemler konusu, Kanun'un 2. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, TL değerleri YTL'ye dönüştürülürken, bir milyon TL (1.000.000 TL) eşittir bir YTL (1 YTL) değişim oranı esas alınmaktadır. YTL cinsinden

yapılan işlemlerde yarım YKr'nin üzerindeki değerler bir YKr'ye tamamlanmakta; yarım YKr ve altındaki değerler dikkate alınmamaktadır.

TL'ye yapılan atıflar konusu, Kanun'un 3. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, kanunlarda ve diğer mevzuatta, idari işlemlerde, yargı kararlarında, her türlü hukukî muamelelerde, kıymetli evrak ve hukuki sonuç doğuran diğer belgeler ile ödeme ve değişim araçlarında TL'ye veya liraya yapılan atıflar, 2. maddede belirtilen değişim oranında YTL'ye yapılmış sayılır. Kanun'un 5. maddesiyle de, 24.12.1937 tarih ve 3290 sayılı "Devlet Hesaplarında Liranın Esas İttihaz Edilmesi Hakkında Kanun" yürürlükten kaldırılmıştır.

301. Para Reformunun Aşamaları

Paradan sıfır atma yöntemi uygulayan bir çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de bu operasyon iki aşamadan oluşmaktadır (www.tcmb.gov.tr, 25.01.2007). Birinci aşama, tedavülde bulunan TL banknotlar ile madeni paraların 1.1.2005-31.12.2005 tarihleri arasında YTL banknotlarla ve yeni çıkarılan madeni paralarla birlikte tedavül etmesidir.

TL-YTL değişiminin büyük oranda bir yıl içinde, işlemlerin doğal akışı çerçevesinde gerçekleşeceği ön görülmüştür. Söz konusu banknotların birlikte tedavülü ve değiştirilmesine ilişkin esaslar TCMB tarafından, madeni paraların birlikte tedavülü ve değiştirilmesine ilişkin esaslar ise Hazine Müsteşarlığı (HM) tarafından belirlenmiştir. Bu kapsamda, bir yıllık sürede değişimi yapılmamış TL banknotların 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren 10 yıl, madeni paraların ise 1 yıl içinde TCMB ve TC Ziraat Bankası tarafından değiştirilmesine karar verilmiştir.

İkinci aşama ise, 2009 yılından itibaren Bakanlar Kurulu Kararı ile YTL'deki "Y" ibaresi kaldırılarak tekrar TL'ye dönülmesidir (TC Başbakanlık Türk Haber, 2006). Bu kararın, uygulamaya konulmadan üç yıl önce alınması banknot tasarımı, üretimi ve diğer gerekli işlemlerin yerine getirilebilmesi için ideal bir planlama yapılabilmesine imkan tanıyacaktır.

302. Sıfır Atma Yönteminin Seçilme Nedenleri

Çalışmanın birinci bölümünde ve 104 numaralı başlık altında da bahsedildiği üzere, para reformu gerçekleştirecek ülkelerin önünde bir çok seçenek vardır. Çoğu ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de yeni ulusal para kapsamında sıfır atma yöntemi uygulanmıştır. 2005 yılında yapılan para reformuyla TL’den altı sıfır atılıp, önüne “yeni” ibaresi konulmuştur. Böylece, geleneksel olarak kullanılan, Cumhuriyet döneminin tek para birimi ve uluslararası piyasalarda Türkiye ile özdeşleşmiş olan “TL” ibaresi muhafaza edilmiştir (www.tcmb.gov.tr, 25.01.2007).

Türkiye’de paradan sıfır atılması yönteminin seçilmesinin başlıca nedeni, uygulanmasındaki kolaylık ve geçmişte uygulandığı ülkelerde daha başarılı sonuçlar vermesidir. Ayrıca, ulusal duygularda incinme yaşanmaması ve uluslararası kayıt ve istatistiklerde en az karışıklık yaratacak olması nedeniyle de diğer seçeneklere göre daha üstündür. Üstelik, reformun son aşamasında “Y” ibaresinin kaldırılarak tekrar TL’ye döneceği garantisini veren TCMB; böylece TL dışında yeni bir para birimine ihtiyaç duyulmadığını ilan etmekte ve yeniden enflasyonist ortamlara dönülmeyeceğinin de güvencesini vermektedir. Diğer bir neden ise, fiyat etiketleri ve çeşitli kayıt işlemlerinde fiilen uygun oranda sıfırların atılarak gösterilmesi, halkın bu duruma yatkınlığı ve bu seçeneğin daha olumlu bakıyor olmasıdır (GÜR, 2004, s.15).

Türkiye’de yabancı bir paranın resmi para birimi kabul edilmemesinin iki nedeni vardır. Birincisi; devletin para basımı yoluyla elde ettiği senyorajın kaybedilmeme isteğidir. İkincisi ise, para biriminin ulusal bir sembol olması nedeniyle, böyle bir seçeneğin bazı siyasi ve sosyal çevrelerin yoğun eleştirilerine maruz kalması ihtimalidir.

303. YTL Banknot ve Madeni Paraların Kupür Kompozisyonları

Para reformu gerçekleştirilirken en uygun banknot ve madeni para kupür kompozisyonunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu belirlemede; günlük ücret, finansal gelişme seviyesi, çek ve kredi kartları gibi alternatif ödeme araçlarının kullanımı düzeyi gibi kriterler dikkate alınabilir. Ayrıca, bireyler dolaşımdaki banknot ve madeni para kompozisyonlarında altı ya da yediden fazla kupür kullanma eğiliminde değillerdir. Eğer

daha fazla kupür çıkarılırsa, bireyler bazı kupürleri kullanmakta isteksiz davranacak ve bunlar kendiliğinden piyasadan çekilecektir. En büyük madeni para belirlenirken, günlük ücretin 1/50'i; en küçük banknot belirlenirken ise günlük ücretin 1/20'ini dikkate almak genel kabul görmüş bir kuraldır (ABRAMS-DOUGLAS, 1993, s.18).

Türkiye'de de YTL banknot ve madeni paraların kupür kompozisyonları oluşturulurken diğer ülkelerdeki sistemler, geçmiş yıllardaki uygulamalar, perakende sektörünün fiyatlandırma politikaları, madeni para kullanım alışkanlığı ve enflasyonist sürecin etkisiyle bugüne kadar var olan yuvarlama etkisi dikkate alınmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucu, YTL banknot kompozisyonunun 1, 5, 10, 20, 50 ve 100 YTL'lik banknotlardan; madeni para kompozisyonunun ise 1, 5, 10, 25, 50 YKr ve 1 YTL'den oluşmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda, 2004 yılı sonunda, tedavüldeki banknotların tamamının değiştirilmesine imkan verecek şekilde, yaklaşık 15,7 katrilyon TL değerinde 601 milyon adet YTL banknot (www.tcmb.gov.tr, 25.01.2007) ve 489 trilyon TL değerinde 1.295 milyar adet madeni para basılmıştır (<http://www.darphane.gov.tr/dizayn-tedavul.htm>, 04.02.2007).

Para reformu ile birlikte oluşturulan kupür kompozisyonunda üç özellik dikkat çekmektedir. Aşağıda, bu özelliklere ve kupür kompozisyonu oluşturulurken dikkate alınan etkenlere yer verilmektedir.

- 1) TL kompozisyonunda olmayan 50 ve 100 YTL'lik banknotların basılması,
- 2) En büyük banknotun 100 YTL olarak belirlenmesi,
- 3) 1 YTL'nin hem madeni hem de banknot kompozisyonu içinde yer alması.

3030. 50 ve 100 YTL'lik Banknotları Basılmasının Nedenleri

Üst değerde banknot çıkarılmasının ekonomik gerekçesi dalgalı ve kronik enflasyon, teknik gerekçesi ise "Banknot Basım Yönetmeliği" hükümleridir. Yönetmelik gereğince, piyasada en yüksek değerli banknotun toplam nominal değerinin dolaşımdaki tüm banknotların %75'ini geçmesi halinde, en küçük değerli banknotun madeni paraya dönüştürülerek daha yüksek değerli yeni bir banknotun piyasaya sürülmesi gerekmektedir (AKYAZI, 2002, s.47). Tablo 4'te verilen Türkiye'nin 30.9.2004 tarihli

emisyona yapısı incelendiğinde, 20.000.000 TL’lik banknotun toplam nominal değerinin dolaşımdaki tüm banknotların nominal değerleri içindeki payının %83.91 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, para reformu yapılmasa bile üst değerde yeni bir banknotun piyasaya sürülmesi teknik açıdan zorunlu hale gelmiştir.

50 ve 100 YTL’lik banknotlar taşıma, sayma ve hesaplama işlemlerinin ve büyük ödemelerin kolaylaştırılması, tasarrufların ulusal parayla yapılmasının özendirilmesi, uzun süre büyük değerde yeni banknot üretiminin önlenmesi ve mali aktörlerin yüksek işlem hacmi nedeniyle maruz kaldığı stoklama ve işleme kapasitelerindeki sorunların aşılması amacıyla çıkarılmıştır. Böylece nakit işlemler kolaylaşmış; Merkez Bankası ve mali sektörün tahsilat ve tediye işlemleri rahatlamış; üretim, dağıtım ve stoklama maliyetlerinin azalması sağlanmıştır (DEMİR-DURAN, 2006, s.71).

3031. En Büyük Banknotun 100 YTL Olarak Belirlenme Nedenleri

Para reformu öncesi 200 ve 500 YTL’lik banknotların da piyasaya sürüleceği yönündeki söylentilere rağmen, en büyük banknot 100 YTL olarak belirlenmiştir. Bunun nedenleri şöyle sıralanmaktadır (ÖZÇAY, 2004, s.30; BARIŞ-GÜLSEREN, 2004, s.24):

- Yüksek değerdeki banknotlar sahteciliğin uluslararası boyut kazanma riskini artırmakta; hacimce daha az yer kaplaması, ülke sınırlarından dikkat çekmeden ve daha kolay geçmesi nedeniyle de kara para aklamaya yönelik suçların daha kolay işlenebilmesine imkan sağlamaktadır. Nitekim, FED tarafından piyasaya en büyük 100 dolarlık banknotun verilmesinin bir nedeni, kara para faaliyetlerinin engellenmesi çabasıdır. Bu nedenle, AB tarafından 200 ve 500 Euro’nun dolaşıma çıkarılması yoğun şekilde eleştirilmektedir.

- Türkiye’de asgari ücret tutarından bile daha yüksek değerde bir banknotun basılması, düşük gelir düzeyine sahip bireyler üzerinde olumsuz psikolojik etki yaratacaktır.

- 2006 yılından itibaren enflasyonun hedeflenen %5 düzeyinde seyretmesi halinde uzun süre 200 YTL’lik banknota ihtiyaç duyulmayacağı; Euro bölgesi standartlarındaki ekonomik istikrar ortamında ise 100 YTL’nin alım gücünün ancak 2059 yılında 20.000.000 TL’nin alım gücüne düşeceği hesaplanmıştır.

- Para reformu öncesi tedavülde bulunan en büyük kupürün 10 ve 25 katı büyüklüğünde çıkarılacak yeni kupürler, kamuoyunda “Merkez Bankası bir süre sonra piyasada bu kupürlere ihtiyaç duyulacağını öngörmekte, enflasyonun düşeceğine inanmamaktadır” izlenimi oluşturacaktır.

- Avrupa Birliği’nde olduğu gibi, Türkiye’de de çok yüksek değerdeki kupürlerin perakende sektöründe nadiren kullanılması beklenmektedir. İstikrar ortamında, 100 YTL’lik kupür para hareketlerinde ve nakit işlemlerinde yeterli kolaylığı sağlayacak, 200 ve 500 YTL’nin tedavül payları ve işlem kolaylığı açısından marjinal faydası düşük olacaktır.

Yukarıdaki açıklamalara rağmen, 2009 yılında 200 YTL’lik banknotun ve 2 YTL’lik madeni paranın piyasaya sürülmesine karar verilmesi (TC Başbakanlık Türk Haber, 2006), “Yeniden bol sıfırlı günlere mi dönüyoruz?” sorusunu akıllara getirmektedir.

3032. 1 YTL’nin Banknot ve Madeni Para Olarak Çıkarılma Nedenleri

Banknot ve madeni para kupür kompozisyonları belirlenirken, 1 YTL’lik kupüre her iki grup içinde yer verilmesinin nedenleri şunlardır (www.tcmb.gov.tr, 25.01.2007):

- Darphaneye ve Banknot Matbaası’na üretim esnekliği sağlanması;
- 1.000.000 TL’lik banknotların düşük satın alma gücüne sahip olması nedeniyle ortalama 13 ayda bir kez Merkez Bankası’ndan geçmesi; düşük devir sayısı sonucunda dolaşımdaki bu banknotun kalitesinin olumsuz yönde etkilenmesi;
- Yaklaşık %20’lik paya sahip olan bir banknotun madeni paraya dönüşmesiyle birlikte madeni para kullanma alışkanlığının artacak olması;
- Madeni paraların 20 yıldan daha fazla ve eritilerek tekrar kullanılabilmesi nedeniyle, banknot üretim maliyetinin madeni para üretim maliyetine göre daha yüksek olması; 1 YTL’nin hem madeni para hem de banknot olarak basılmasıyla toplam (banknot + madeni) para üretim maliyetinin azaltılması ve geçiş döneminde de dağıtım ve stoklama bakımından kolaylık sağlanması.

31. YTL Kapsamında Kurumlar Tarafından Yapılan Düzenlemeler

5083 sayılı Kanun'un geçici 1. maddesine göre, uygulamada karşılaşılan tereddütleri gidermeye ve gerekli düzenlemeleri yapmaya HM'nin bağlı olduğu Bakan; görev alanlarına giren konularda düzenleme yapmaya MB, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (STB), HM, TCMB, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu yetkilidir. Bu nedenle, YTL ilgili düzenlemelerin sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesi için, Şirketler Komisyonu, Muhasebe Standartları Komisyonu ve Bilgi İşlem Komisyonu olmak üzere üç alt komisyon ve bir üst komite kurulmuştur. Aşağıda, belirtilen kurumların yaptığı düzenlemelere genel hatlarıyla değinilmektedir.

310. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Şirketler Komisyonunun koordinasyonu STB tarafından sağlanmıştır. YTL'ye geçiş kapsamında, hisse senetlerinin itibari kıymetinin tespit edilen en az değeri ile ilgili kanun değişiklik çalışmaları ve fiyat etiketlerinin 2005 yılında TL ve YTL olacak şekilde çift etiket sistemi ile düzenlenmesindeki gerekli çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda;

- Anonim şirket hisse senetlerinin asgari itibari değerinin YTL'ye dönüştürülmesinde ve ortaklık haklarının kullanılmasında ortaya çıkabilecek tereddütlerin giderilebilmesi ve bu değerlerin yeni para birimine uygun hale getirilebilmesi amacıyla Türk Ticaret Kanunu (TTK) nın 399. Maddesinde değişiklik yapılmıştır. TTK'nın 399. maddesine göre, anonim şirketlerin payların nominal bedelleri en az 500- TL olabilir. Kanun tarafından belirlenen bu tutar ise, yeni para birimi olarak 0,05 kuruşa tekabül etmektedir. Bu durumun yol açabileceği sakıncaların giderilmesi amacıyla, TTK'nın 399. maddesinde 5274 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, anonim şirketlerin paylarının sahip olabileceği en az nominal bedel 1 YKr olarak belirlenmiştir (5274 Sayılı TTK'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, T.C. Resmi Gazete, 15.12.2004/25671).

- 4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'un 12. Maddesine istinaden, 1.1.2005-31.12.2005 tarihleri arasında bütün mal ve hizmet bedellerinin etiket ve tarife listelerinde TL ve YTL olarak ayrı ayrı gösterilmiştir. Aynı kanunun 25. Maddesine istinaden, bu kurala uymayanlar hakkında 142,89 YTL cezai işlem uygulanacağı, piyasaya

hizmet arz eden satıcı ve sağlayıcılara duyurulmak üzere Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüklerine genelge gönderilmiştir.

311. Maliye Bakanlığı Tarafından Yapılan Düzenlemeler

MB, Muhasebe Standartları Komisyonu'nun koordinatörlüğünü yürütmüştür. Bu kapsamda, yapılması gerekenlerle ilgili bir "Eylem Planı" hazırlanmıştır. Söz konusu plana göre, mevzuat düzenlemeleri, muhasebe, elektronik sistemler ve basılı ve değerli kağıtlar ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

3110. Mevzuat Düzenlemeleri

- Başbakanlık tarafından yapılan, 2005 yılı bütçesinin YTL ile yapılacak ilk bütçe olacağı şeklindeki kamuoyu duyurusu ve bütçe çağrısının yayımlanmasından sonra, Bütçe Hazırlama Rehberi YTL'ye göre hazırlanmıştır. Bu değişiklik kapsamında, kurumlardan bütçe teklifleri YTL'ye göre alınmış, bütçe çalışmaları ve bütçe kanununa ilişkin katsayılar YTL dikkate alınarak yapılmaya başlanmıştır.

- 5228 sayılı kanunun 13. maddesi uyarınca, 06.12.1984 tarih ve 3100 sayılı Katma Değer Vergisi Mükelleflerinin Ödeme Kaydedici Cihazları Kullanmaları Mecburiyeti Hakkında Kanun'un 7.maddesinde değişiklik yapılmıştır. Böylece, mükelleflere kullanmak üzere satın aldıkları ödeme kaydedici cihazlar için %100'e kadar amortisman oranı seçerek tamamının gider yazılabilmesi; yani, bu konuda yapılan masrafların ödenecek vergiden düşülebilmesi imkanı getirilmiştir (Bazı Kanunlarda ve 178 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, TC Resmi Gazete, 31.07.2004/25539).

- 5234 sayılı Kanunun 27 inci maddesiyle, 28.05.1970 tarih ve 1264 sayılı Kanunun 3, 4, ve 5 inci maddelerinde yer alan "mal sandıkları" ifadesi çıkarılmıştır (Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, TC Resmi Gazete, 21.09.2004/25592). Bu sayede, yeni basılan madeni paraların nakli kolaylaştırılmıştır.

3111. Muhasebe

- İdarelerin düzenleyecekleri belge ve cetvellerin YTL cinsinden düzenlenmesi veya belge ve cetvellerdeki TL değerlerin YTL dönüşüm işlemlerinde, yarım YKr ve üzerindeki değerlerin bir YKr'ye tamamlanması, yarım YKr'nin altındaki değerlerin ise dikkate alınmaması kararlaştırılmıştır. YKr'ye tamamlama işlemi birim fiyatlarda değil, işlem sonuçlarında ve ödeme aşamalarında gerçekleştirilmektedir.

- 1.1.2005 tarihinden itibaren tüm muhasebeleştirme belgeleri ve mali raporlar, YTL üzerinden düzenlenmektedir.

- Ekonomik ömrünü tamamladığı halde fiilen kullanılmasına devam edilen varlıklar ile gerçek değeri tespit edilemeyen veya edilmesi uygun görülmeyen, ancak muhasebe kayıtlarında izlenmesi gereken değerlerin, devlet hesaplarında yer verilen en alt tutarı 0,01 YTL olarak kullanılmaktadır.

- Yürürlükteki mevzuat gereği kullanılan mevcut defter, belge ve cetvellerde yer alan "Lira", "Türk Lirası" veya "TL" gibi ifadeler "YTL" ve "YKr" olarak düzeltilerek, son üç rakama (000) yer verilmeksizin; düzenlemeyi "1000 TL" ibaresi iptal edilmek suretiyle kullanılmasına devam edilmiştir.

- 31.12.2004 tarihine kadar tüm belgeler TL üzerinden düzenlenmiş ve muhasebe kayıtları TL üzerinden yapılmıştır. Muhasebe kayıtları 1.1.2005 tarihinde bir milyon TL (1.000.000 TL) eşittir bir YTL (1 YTL) değişim oranı esas alınarak YTL'ye dönüştürülmüş ve ilk kayıt maddesi olarak muhasebeleştirilmiştir.

3112. Elektronik Sistemler

- Ödeme kaydedici cihaz üretici veya ithalatçılarının, gerekli izni aldıktan sonra, daha önce onaylananlar da dahil olmak üzere tüm ödeme kaydedici cihazlarını YTL ve YKr' ye göre işlem yapacak tarzda düzenlemeleri zorunluluğu getirilmiştir.

- 1.1.2005 tarihinden (bu tarih dahil) sonra satılan bütün ödeme kaydedici cihazların, YTL ve YKr'ye göre işlem yapacak özellikte olması kararlaştırılmış ve bu özelliği taşımayan cihazların satışı yasaklanmıştır.

- Bütçe hazırlık ve uygulamalarının yapıldığı Bütçe Yönetim ve Enformasyon Sistemi (BYES), YTL ile uyumlaştırılmıştır.

3113. Basılı ve Değerli Kağıtlar

- Beyannameler YTL'ye göre düzenlenmiş ve kuruş sütunu açılacak şekilde dizayn edilmiştir.

- Vergi dairelerinde kullanılan defter, beyanname, bildirim, form, bordro, fiş, makbuz, tutanak ve diğer belgelerden TL ve Lira ibareleri içerenler tespit edilmiştir. Buna göre üzerinde TL ifadeleri bulunan belgelerin YTL'ye uyumlaştırma çalışmaları yapılmıştır.

312. TCMB Tarafından Yapılan Düzenlemeler

TCMB, Bilgi İşlem Komisyonu'nun koordinatörlüğünü yürütmüştür. YTL'ye geçiş sürecinde, TCMB tarafından yapılan düzenlemeler aşağıda sıralanmaktadır (www.tcmb.gov.tr, 20.01.2007).

- Kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla yayımlanan ve milyar TL bazında hazırlanan istatistiksel bilgilerin 2005 yılından itibaren Bin YTL üzerinden yayımlanmasına karar verilmiştir. İstatistiksel veriler TL ve YTL şeklinde gruplandırılmıştır.

- Elektronik Fon Transferi sisteminde, ödeme tutarları 15 hane YTL ve 2 hane YKr olarak belirlenmiştir.

- Vadesi 1.1.2005'ten sonra olan tüm işlemlerin YTL üzerinden gerçekleştirilmesine; vade tutarının, repo/ters repo karşılığı kıymetin nominal miktarından altı sıfır atılarak ve vade fiyatının 1000'e bölünerek hesaplanmasına karar verilmiştir.

- Açık piyasa repo/ters repo işlemlerinde, repo/ters repo karşılığı kıymet alım ve satım fiyatlarında noktadan sonra beş hane kullanılmasına devam edilmiştir.

- YTL'nin uluslararası ödeme sistemlerinde kullanılacak para birimi kodu için Uluslararası Standardizasyon Teşkilatı'nın sekreteryasını yürüten İngiliz Standartlar Enstitüsü'ne başvurulmuş ve para kodu TRY olarak tescillenmiştir.

- Yapılan çalışmalar hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi için “www.ytl.gen.tr” adresi ile ortak bir internet sitesi oluşturulmuştur.

- Sahtecilikle mücadele çerçevesinde kurumlar arası işbirliğinin ve sahte para takip sisteminin geliştirilmesi amacıyla, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı ile işbirliği yapılmıştır.

- YTL'ye göre düzenlenecek Kredi Limit ve Risk Bildirimi ile Protestolu Senet Bildirimi, Ağırlıklı Ortalama Mevduat ve Kredi Faiz Oranı Bilgileri ile Zorunlu Karşılığa Tabi Günlük Mevduat ve DTH Bilgileri Bildirimi, Repo ve Ters Repo İşlemlerinin Bildirimi, YTL'ye İlişkin Zorunlu Karşılık ve Disponibilite Uygulama hakkındaki talimatlar yayınlanmıştır.

- Banka nezdindeki tüm TL hesaplarının YTL'ye dönüşümü, hesaplarda ve programlarda kuruluş bazlı değişiklikler yapılmıştır.

- Tanıtım kampanyası için, uygulama öncesi yazılı ve görsel medya etkin biçimde kullanılmıştır. İlk olarak, 400 bin tanıtım kitabı ve 700 bin afiş hazırlanmıştır. İkinci olarak ise; 500 bin adet etiket, 5.7 milyon adet broşür, dört ayrı dilde (İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca) 50 bin adet tanıtım kitabı, 10 bin Türkçe-İngilizce afiş ve görme engelliler için 5 bin tanıtım kitabı basılmış, tüm televizyon kanallarında gösterilecek bir de tanıtım filmi çekilmiştir (SERDENGECİTİ, 2004a, s.34).

313. SPK Tarafından Yapılan Düzenlemeler

SPK tarafından, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), İstanbul Altın Borsası, Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği, Takasbank, Merkezi Kayıt Kuruluşu ve Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası gibi kurumlarla birlikte; aracı kuruluşlar, hisse senetleri İMKB’de işlem gören şirketler, yatırım fonları ve bağımsız denetim şirketleri tarafından yürütülen çalışmaların koordinasyonu ve bunlar arasında eşgüdüm sağlanmıştır. YTL’ye geçiş sürecinde, İMKB piyasalarında ortaya çıkabilecek sorunlar üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmış ve söz konusu düzenlemeler İMKB Genel Mektubu ile ilgililere duyurulmuştur.

Hisse senetleri piyasasında, fiyatların ilanı, miktarı ve emir tipi olmak üzere üç temel değişiklik söz konusudur. Artık, fiyat 1YTL nominal bazda ilan edilmiş, miktar 1 lot=1adet=1 YTL nominal olmuş ve küsurat emir tipi kaldırılmıştır (BOZKURT, 2004, s.14). Bu kapsamda;

- Öncelikle hisse senetleri fiyatlarının ilanı konusu çözülmüştür. Mevcut yapıda 1000 TL nominal değerli hisse senedi için gösterilen piyasa fiyatı, yeni yapıda 1 YTL nominal değerli hisse senedi için gösterilmektedir. Buna paralel olarak işlem birimi konusu da düzenlenmiş ve adet kavramı değiştirilmiştir. Mevcut yapıda “1.000.000 TL (nominal)= 1.000 adet=1 lot” eşitliğine göre var olan düzenlemeler, yeni yapıda 1 YTL=1 adet=1 lot eşitliğine uygun olarak belirlenmiştir. Mevcut yapıda 1 lot ve katlarından farklı miktarlar küsurat emri olarak işlem görmektedir. Artık, Hisse Senetleri Piyasası’nda 1YTL’den daha küçük miktarda hisse senetleri işleme konu olmamakta ve sadece borsa dışı lot altında işlem görebilmektedir.

- Yıl sonu işlemleri ile ilgili olarak takas sürecinde herhangi bir olumsuzluk yaşanmasını önlemek ve borsa üyelerinin geçiş sonrası test çalışmaları ile birlikte yıl sonu işlemlerini sağlıklı bir şekilde yürütmelerine imkan tanımak amacıyla, 2004 yılının son iki işlem günü olan 30 ve 31 Aralık 2004 tarihlerinde İMKB Hisse Senetleri Piyasasında işlem yapılmamıştır. Böylece, yeni yıla sarkan TL bazlı takas işlemi kalmaması sağlanmıştır. Tahvil ve Bono piyasasında ise işlemlerinin takasının aynı gün içerisinde sonuçlandırılması

sebebiyle, piyasanın 30-31 Aralık tarihlerinde de açık olmuş ve likiditenin sağlanmasına devam edilmiştir.

314. Diğer Kuruluşların Yaptığı Düzenlemeler

YTL'ye hazırlık kapsamında HM, yeni madeni para üretiminin, tanıtımının ve diğer gerekli hazırlıkların yapılması, kamu bankalarının yazılım ve sistem uyumları dahil, YTL'ye geçiş için gerekli çalışmaların tamamlanması ve görev alanına giren diğer konularda gerekli düzenlemeleri yapmıştır.

Bankalar ve Özel Finans Kurumları ise, bilgisayar programlarında, ATM'lerde, POS cihazlarında, banknot işleme sistemlerinde ve diğer bilgi işlem programlarında gerekli uyum çalışmaları, TL cinsinden tutulan tüm hesapların YTL'ye dönüştürülmesi ve 2005 yılı boyunca ödemeler mümkün olduğunca YTL ile yapılabilmesi amacıyla gerekli önlemleri almışlardır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; böylesi bir operasyon sonrası bazı aksaklıkların yaşanması oldukça doğaldır. Yaşanan yerel ve küçük sorunlara rağmen, sistemik bir sorun haline gelmeden kısa sürede çözümlenmiş ve tüm transfer ve ödeme sistemleri sorunsuz olarak devreye girmiştir. Bu başarılı geçişte, diğer ülke uygulamaları dikkate alınarak tüm muhtemel sorunların iyi analiz edilmesi ve çözümlerin önceden ortaya konulması; kurumların yetki ve sorumluluklarının iyi belirlenmesi ve birbirleriyle koordinasyon içinde hareket etmeleri en önemli etkenlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE'DEKİ PARADAN SIFIR ATILMASI OPERASYONUNA KARŞI TÜKETİCİLERİN TUTUM VE DAVRANIŞLARINI BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'de 1 Ocak 2005 tarihinde uygulamaya konulan TL'den altı sıfır atılması operasyonunun gerekliliği, alışılma durumu, ekonomik, teknik ve psikolojik etkileri ve başarısının sürdürülebilirliği araştırılmaktadır. Bunun için bir anket çalışması düzenlenmiş ve bulgular Türkiye ekonomisinde meydana gelen ekonomik gelişmeler de dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

40. Araştırmanın Planı

TL'den sıfır atılması operasyonunu çeşitli yönleriyle inceleyen bu araştırma, belli bir plan dahilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın planı şöyledir:

1. Araştırmanın konusu
2. Araştırmanın amacı ve alt amaçları
3. Araştırmanın Metodolojisi
30. Örnek Seçimi
31. Araştırmanın Yöntemi
32. Araştırmanın Hipotezleri
4. Bulgular
5. Tartışma ve Sonuç
6. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği
7. Araştırmanın Zaman Planı ve Maliyeti

400. Araştırmanın Konusu

Türkiye ekonomisinde 1970’li yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan enflasyon, olumsuz etkisini makroekonomik değişkenlerin yanı sıra, TL banknotlarında da hissettirmiştir. Yüksek ve kronik enflasyon bir yandan dolaşım ihtiyacını karşılayabilmek için sürekli üst değerde banknot basılmasına neden olurken, diğer yandan mevcut banknotların piyasada hızlı dolaşmasına ve dolayısıyla banknot kalitesinin düşmesine yol açmıştır. Ancak, Türkiye’de 2001 yılında uygulamaya konulan GEGP’nin meydana getirdiği olumlu ekonomik gelişmeler ve 2002 yılında sağlanan siyasi istikrar enflasyon probleminin aşılabilmesi olasılığını gündeme getirmiştir.

Paradan sıfır atılarak yeni para birimine geçilmesi enflasyon ile mücadele politikaları arasında yer almamaktadır. Ancak, istikrar programı uygulayan ülkelerde olumlu psikolojik etki yaratarak enflasyonla mücadeleye yardımcı olunması amacıyla bu uygulamaya sık sık başvurulmaktadır. Nitekim, Türkiye’de de istikrar programının olumlu sonuçları ortaya çıktıktan sonra TL’den altı sıfır atılmıştır. Dolayısıyla, araştırmanın konusunu sözü edilen paradan sıfır atılması operasyonu oluşturmaktadır.

401. Araştırmanın Amacı ve Alt Amaçları

Banknotlardaki sıfırların artması bir yandan halkın psikolojisini olumsuz etkilerken, diğer taraftan hükümetin, paranın ve dolayısıyla Merkez Bankası’nın itibarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, TL’den sıfır atılması fikri 1983 yılından itibaren hemen her hükümet döneminde gündeme getirilmiş, fakat uygulanma şansını bulamamıştır. Bu operasyonla birlikte bir çok olumlu ekonomik ve psikolojik beklenti de gündeme getirilmiştir. Nitekim, hükümet yetkililerinin beyanlarında sık sık bu operasyona ve sonuçlarına yer vermeleri, operasyonun ayrıntılarıyla incelenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu açıklamalardan hareketle araştırmanın amacı, beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin ve operasyonun alışıla durumunun test edilmesidir.

Türkiye’de sıfır atılması operasyonunu çeşitli yönleriyle inceleyen çalışmanın alt amaçları şunlardır.

- 1) TL'den sıfır atılması operasyonu konusunda literatüre katkı sağlanması,
- 2) Demografik değişkenlerin operasyonun alışılma durumu ve psikolojik sonuçlarına ilişkin etkilerinin araştırılması,
- 3) Halkın veya diğer ilgililerin bu konu üstündeki değerlendirmelerine ışık tutulması.

402. Araştırmanın Metodolojisi

4020. Örnek Seçimi

Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden gayeli (keyfi) örnekleme metodu kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırma bulguları sadece araştırma kapsamındaki bireyler için geçerlidir ve genellenemez. Ana kütle Trabzon'da yaşayan, 17 yaşını doldurmuş örneklem birimindeki bireylerdir. Araştırma anketi, 214'ü yüz yüze ve 103'ü e-posta yoluyla anket yöntemleriyle toplam 317 kişiye uygulanmıştır.

4021. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri ve bilgilere ulaşmada yüz yüze ve e-posta anket yöntemleri kullanılmış, araştırma anketi 15.02.2007 ve 15.03.2007 tarihleri arasında uygulanmıştır.

Anket formunun ilk bölümünde araştırmanın amacı ve kapsamı ile ilgili bilgilere, ikinci bölümünde ise ileri sürülen teorik yapıyı ölçecek 22 soruya yer verilmiştir. Ankette 5'li Likert ölçeği (5; Kesinlikle katılıyorum,.....,1; Kesinlikle katılmıyorum) kullanılmış ve cevaplayıcılardan sorulan her bir ifadeye ne derecede katılıp/katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir.

Ölçeklerde yer alan ifadeler konuyla ilgili literatür incelenerek ve bazı öğretim üyelerinin görüşü alınarak hazırlanmıştır. Ankette yer alan ifadelerin anlaşılabilirliği, kapsamı, uzunluğu, akıcılığı gibi özellikler örneklemdaki bireylerden rasgele belirlenen 20 kişiye yüz yüze anket yöntemiyle ön test yapılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre anket formunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

4022. Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Katılımcıların eğitim düzeyleri ile YTL'ye uyum sağlamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Katılımcıların yaşları ile YTL'ye uyum sağlamaları ile arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Katılımcıların cinsiyetleri düzeyleri ile YTL'ye uyum sağlamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₄: Katılımcıların medeni durumları ile YTL'ye uyum sağlamaları ile arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₅: Katılımcıların gelir düzeyleri ile YTL'ye uyum sağlamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₆: Katılımcıların meslekleri ile YTL'ye uyum sağlamaları ile arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₇: Katılımcıların eğitim düzeyleri ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₈: Katılımcıların yaşları ile YTL'ye uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₉: Katılımcıların cinsiyetleri düzeyleri ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₁₀: Katılımcıların medeni durumları ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₁₁: Katılımcıların gelir düzeyleri ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₁₂: Katılımcıların meslekleri ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

403. Bulgular

4030. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Araştırmaya katılan bireylerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerine ait frekans ve yüzdelik dağılımları Tablo 10'da gösterilmiştir. Araştırmaya katılan 317 kişinin

%44.2'si (140) kadın, %55.8'i (177) erkektir. Ayrıca, katılımcıların %47.6'sı (151) bekar, %52.4'si (166) ise evlidir.

Tablo: 10
Araştırmaya Katılanların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklere Göre Dağılımı

Demografik Değişkenler		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	140	44.2
	Erkek	177	55.8
	Toplam	317	100
Medeni Durum	Bekar	151	47.6
	Evli	166	52.4
	Toplam	317	100
Yaş	17-30 arası	163	51.4
	31-40 arası	74	23.3
	41-50 arası	53	16.7
	51 ve üzeri	27	8.5
	Toplam	317	100
Aylık Gelir Düzeyi	0-450 YTL	63	19.9
	451-700 YTL	48	15.1
	701-1000 YTL	54	17.0
	1001-1300 YTL	81	25.6
	1301-1600 YTL	29	9.1
	1601 YTL ve üzeri	42	13.2
	Toplam	317	100
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	35	11.0
	Lise	67	21.1
	Üniversite	122	38.5
	Lisansüstü	93	29.3
	Toplam	317	100
Meslek	Öğrenci	40	12.8
	Memur	122	38.5
	İşçi	35	11.0
	Emekli	18	5.7
	Serbest Meslek	54	17.0
	Ev Hanımı	20	6.3
	Diğer	28	8.8
	Toplam	317	100

Ankete katılan 317 kişinin %51.4'ü (163) 17-30 arası, %23.3'ü (74) 31-40 arası, %16.7'si (53) 41-50 arası ve %8.5'i (27) de 51 ve üzeri yaş grubundandır.

Katılımcıların gelir düzeylerine göre dağılımı şu şekildedir. 317 kişinin %19.9'u (63) 450 YTL ve altında, %15.1'i (48) 451-700 YTL arası, %17'si (54) 701-1000 YTL arası, %25.6'sı (81) 1001-1300 YTL arası, %9.1'i (29) 1301-1600 YTL ve %13.2'si (42) de 1601 YTL ve üzerinde aylık net gelire sahiptir. Bu gruplandırma Türkiye'deki asgari ücret, emekli ve memurların aylık ortalama gelirleri dikkate alınarak yapılmıştır.

Ankete katılan 317 kişinin %11'i (35) ilköğretim, %21.1'i (67) lise, %38.5'i (122) üniversite ve %29.3'ü (93) de lisansüstü düzeyinde eğitim görmüştür. Üniversite ve lisansüstü eğitimi düzeyindeki katılımcıların oranının yüksek olması başlıca iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi; veri toplama yöntemidir. Çalışma kapsamında, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin web sayfasında bir anket linki oluşturulmuştur. Belirtilen siteyi ziyaret edenlerin daha çok üniversite öğrencisi ve akademisyen olması üniversite ve lisansüstü eğitimi seviyesindeki katılımcıların sayısını artırmıştır. İkincisi ise, ildeki üniversite nedeniyle üniversite öğrencilerinin sayısının fazlalığıdır.

Ankete katılan 317 kişinin %12.8'i (40) öğrenci, %38.5'i (122) memur, %11'i (35) işçi, %5.7'si (18) emekli, %17'si (54) serbest meslek sahibi, %6.3'ü (20) ev hanımıdır. Katılımcıların %8.8'i (28) ise diğer meslek gruplarındandır.

Ankette katılımcılara sıfır atılmasının gerekliliğine, alışılma düzeyine, psikolojik ve ekonomik etkilerine ve uygulamanın başarısının sürdürülebilirliğine yönelik yargılar yöneltilmiş ve bu yargılara hangi ölçüde katıldıkları sorulmuştur. Böylece, belirtilen konulardaki genel düşünceler belirlenmeye çalışılmıştır

4031. TL'den Sıfır Atılması Operasyonunun Çeşitli Yönlerine İlişkin Bulgular

40310. TL'den Sıfır Atılmasının Gerekliliği

Araştırmaya katılan bireylere, TL'den sıfır atılmasının gerekliliğine yönelik üç yargı yöneltilmiştir. Birincisi, “İşlemlerin ve Kayıtların Zorlaşması Bu Uygulamayı Zorunlu Hale Getirmiştir” yargısıdır. Katılımcıların %83.6'sı bu yargıya katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Beklenildiği gibi, bol sıfırlı rakamların işlem ve kayıtları zorlaştırdığı ve bu uygulamanın bir zorunluluk haline geldiği görüşü katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından paylaşılmaktadır.

Türkiye'de paradan sıfır atılması operasyonunun arkasında siyasi gerekçelerin de olduğu düşünülmektedir. Katılımcılara, gereklilikle ilgili ikinci olarak “Hükümetin Siyasi İtibar Kazanma İsteği Uygulamanın Gerekçelerindedir” yargısı yöneltilmiş ve konu

hakkındaki genel fikirleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların %56.5'i bu yargıya katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir.

Tablo: 11
Operasyonun Gerekliliğine Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu

		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Ortalama
G1	İşlemlerin ve kayıtların zorlaşması bu uygulamayı zorunlu hale getirmiştir	42.9	40.7	5.40	7.60	3.50	4.12
G2	Hükümetin siyasi itibar kazanma isteği bu uygulamanın gerekçelerindedir	16.1	40.4	13.9	21.8	7.90	3.35
G3	Geçen süreçte bu uygulamanın gerçekten gerekli olduğunu düşünüyorum.	24.6	45.1	17.7	8.80	3.80	3.78

Şüphesiz ki, paradan sıfır atılması operasyonunun bir faydası bir de maliyeti vardır. Bu fayda-maliyet analizi çerçevesinde, katılımcılara “Geçen Süreçte Bu Uygulamanın Gerçekten Gerekli Olduğunu Düşünüyorum” yargısı yöneltilerek uygulamanın gerekliliğine ilişkin düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların %69.7'si bu yargıya katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir.

40311. Uygulamanın Alışılma Durumu

TL'den altı sıfır atılıp yeni para birimine geçilmesi kısa veya uzun bir uyum sürecini gerektirmiştir. Bu sürecin uzunluğunun, toplumun eğitim düzeyi ve yaş yapısı gibi demografik değişkenlerle yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ankette, uygulamanın uyum süreci hakkında fikir edinebilmek amacıyla katılımcılara dört yargı yöneltilmiştir.

“Alışverişlerimde TL-YTL Dönüşümünde Problem Yaşadım” yargısına, katılımcıların %65'i katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir.

Uygulamanın mevcut uyum durumu hakkında fikir edinebilmek amacıyla, katılımcılara “Alışverişlerimde TL-YTL Dönüşümünde Problem Yaşıyorum” yargısı yöneltilmiştir. Katılımcıların %80.1'i bu yargıya katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Dolayısıyla, bir önceki yargıya verilen yanıtlarla da tutarlı olarak uyum probleminin büyük ölçüde aşıldığı söylenilebilir.

Tablo: 12
YTL'ye Uyum Durumuna Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ortalama
U1	Alışverişlerimde TL-YTL dönüşümünde problem yaşadım.	10.7	21.1	3.20	36.3	28.7	2.49
U2	Alışverişlerimde TL-YTL dönüşümünde problem yaşıyorum.	6.30	11.7	1.90	39.1	41.0	2.03
U3	YTL banknotların eskileriyle aynı fiziksel özelliklerde basılması uyumu kolaylaştırmıştır.	40.6	46.1	7.6	4.7	1.3	4.19
U4	YTL'ye uyum toplum tarafından kolay olmuştur.	11.4	36.9	20.5	25.6	5.70	3.23

Uygulamanın mevcut uyum durumu hakkında fikir edinebilmek amacıyla, katılımcılara “Alışverişlerimde TL-YTL Dönüşümünde Problem Yaşıyorum” yargısı yöneltilmiştir. Katılımcıların %80.1'i bu yargıya katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Dolayısıyla, bir önceki yargıya verilen yanıtlarla da tutarlı olarak uyum probleminin büyük ölçüde aşıldığı söylenilebilir.

YTL'ye uyumu kolaylaştıran etkenler incelendiğinde, YTL banknotların eski TL banknotlarla aynı fiziksel özelliklerde basmasının önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, katılımcılara “YTL Banknotların Eskileriyle Aynı Renk ve Özelliklerde Basılması Uyumu Kolaylaştırmıştır” yargısı yöneltilerek, belirtilen uygulamanın YTL'ye alışılmasına etkisi araştırılmıştır. Bu yargıya, katılımcıların %86.7'si katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Beklenildiği gibi, yeni banknotların eskileriyle aynı fiziksel özelliklerde basılması YTL'ye uyumu kolaylaştıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplum tarafından YTL'ye uyum sağlanmasının kolay olup olmadığının araştırılması amacıyla katılımcılara “Toplum Tarafından YTL'ye Alışılması Kolay Olmuştur” yargısı yöneltilmiş ve bu konudaki genel düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu yargıya, katılımcıların %31.3'ü kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum, %20.5'i kararsızım, %48.3'ü katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir.

Bu verilere göre, katılımcıların %31.8'i uygulamanın başlangıcında YTL'ye uyum problemi yaşamıştır. Ancak, bu oranın çok yüksek olmamasının nedeni uygulama öncesi yapılan tanıtım faaliyetleri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu oran geçen süreçte %18'e kadar düşmüştür. Uyum probleminin aşılmasında YTL banknotların eskileriyle aynı fiziksel özelliklerde basılmasının, zamanla kazanılan deneyimin, bireylerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin önemli bir rolü bulunmaktadır.

40312. Paradan Sıfır Atılmasının Etkileri

Paradan sıfır atılmasıyla birlikte kayıt ve işlemlerde yaşanan rahatlamanın yanı sıra, olumlu veya olumsuz psikolojik ve ekonomik etkilerinin de ortaya çıkması beklenmektedir. Bu nedenle ankette, beklenen psikolojik ve ekonomik etkilerin araştırılmasına yönelik yargılara yer verilmiş ve katılımcıların bu konudaki genel düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Aşağıda psikolojik, ekonomik ve diğer etkilere yer verilmiş ve anket sonuçlarıyla Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler karşılaştırılmıştır.

403120. Psikolojik Etkiler

Paradan sıfır atılmasıyla, operasyonun beklenen olumlu psikolojik etkilerinin ortaya çıkıp çıkmadığının araştırılması amacıyla katılımcılara dört yargı yöneltilmiş ve bu yargılara hangi ölçüde katıldıkları sorulmuştur.

“Bu Uygulamayla TL'nin İtibarı Artmıştır” yargısına, katılımcıların %39.1'i katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %15.1'i kararsızım ve %45.7'si katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir.

“Bu Uygulamayla TL'ye Olan Güvenim Artmıştır” yargısına, katılımcıların %38.8'i katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %20.5'i kararsızım ve %40.7'si katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir.

“Bu Uygulamayla Ekonomi Kurumlarına ve Politikalarına Olan Güvenim Artmıştır” yargısına, katılımcıların %45.8'i katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %28.1'i kararsızım ve %26.1'i katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Bu

nedenle, katılımcıların paradan sıfır atılmasının ekonomi politikalarına ve kurumlarına olan güvenlerinde herhangi bir artışa yol açmadığı söylenebilir.

Tablo: 13
Operasyonun Psikolojik Etkilerine Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu

		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Ortalama
P1	Bu uygulamayla TL'nin itibarı artmıştır.	16.4	29.3	15.1	29.0	10.1	3.13
P2	Bu uygulamayla TL'ye olan güvenim artmıştır.	15.1	25.6	20.5	26.8	12.0	3.05
P3	Bu uygulamayla ekonomi politikalarına ve kurumlarına olan güvenim artmıştır.	5.0	21.1	28.1	30.3	15.5	2.70
P4	Bu uygulamayla enflasyon beklentilerimi azaltmıştır.	6.3	24.0	24.9	34.1	10.7	2.81
P5	50 ve 100 YTL'lik yeni banknotlar, bende paranın değerinin düştüğü hissi yaratmıştır	14.2	24.6	8.5	36.3	16.4	2.84
P6	Bu uygulama bende fiyatların düştüğü hissi yaratmıştır.	1.9	17.0	9.8	42.9	28.4	2.21
P7	Bu uygulama bende fiyatların düştüğü hissi yaratmıştır.	5.4	20.8	9.5	44.8	19.6	2.48

“Bu Uygulamayla TL'ye Olan Güvenim Artmıştır” yargısına, katılımcıların %38.8'i katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %20.5'i kararsızım ve %40.7'si katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir.

“Bu Uygulamayla Ekonomi Kurumlarına ve Politikalarına Olan Güvenim Artmıştır” yargısına, katılımcıların %45.8'i katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %28.1'i kararsızım ve %26.1'i katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Bu nedenle, katılımcıların paradan sıfır atılmasının ekonomi politikalarına ve kurumlarına olan güvenlerinde herhangi bir artışa yol açmadığı söylenebilir.

“Bu Uygulama Enflasyon Beklentilerimi Azaltmıştır” yargısına, katılımcıların %44.8'i katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %24.9'u da kararsızım ve %30.3'ü katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Bu nedenle, bir önceki yargının sonucuyla da tutarlı olarak paradan sıfır atılmasının katılımcıların enflasyon beklentilerinde herhangi bir azalmaya yol açmadığı söylenebilir.

Uygulamanın olumsuz etkilerinin araştırılmasına yönelik katılımcılara üç yargı yöneltilmiştir. Birincisi; YTL'ye geçişle birlikte iki yeni banknotun piyasaya sürülmesinin olumsuz psikolojik etkisiyle ilgilidir. “50 ve 100 YTL'lik Banknotların Piyasaya Sürülmesi, Bende Paranın Değerinin Düştüğü Hissi Yaratmıştır” yargısına, katılımcıların %52.7'si katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir.

Bu operasyonun beklenen ikinci olumsuz etkisi tüketiciler üzerinde fiyatların düştüğü hissini oluşması ve böylelikle harcamalarının artmasıdır. Katılımcılara “Bu Uygulama Bende Fiyatların Düştüğü Hissi Yaratmıştır” yargısı yöneltilerek bu psikolojik etkinin meydana gelip gelmediği araştırılmıştır. Katılımcıların %71.3'ü bu yargıya katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir.

Bu operasyonun beklenen üçüncü olumsuz etkisi iktisadi aktörler üzerinde gelirlerinin azaldığı hissi yaratarak harcamalarının azalmasına neden olmasıdır. Katılımcılara “Bu Uygulama Gelirim Düştüğü Hissi Yaratmıştır” yargısı yöneltilerek bu psikolojik etkinin meydana gelip gelmediği araştırılmıştır. Katılımcıların %64.4'ü bu yargıya katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir.

Yukarıdaki bulgulardan hareketle, paradan sıfır atılmasının katılımcıların TL'ye olan güvenlerinin ve TL'nin itibarının artmasına yardımcı olduğu, ancak diğer beklenen olumlu veya olumsuz psikolojik sonuçların ortaya çıkmasında etkili olmadığı sonucuna varılabilir.

403121. Ekonomik Etkiler

Paradan sıfır atılması operasyonu öncesi, meydana gelecek olumlu psikolojik etkilerle de bağlantılı olarak bir dizi olumlu ekonomik etkinin ortaya çıkacağı düşünülmüştür. Ancak, yukarıda bu operasyonun tek başına önemli bir olumlu psikolojik etki yaratamadığı görülmüştür. Dolayısıyla, çok fazla olumlu ekonomik etkinin ortaya çıkması beklenmemelidir. Ankette olumlu ekonomik etkilerin araştırılmasına yönelik katılımcılara dört yargı yöneltilmiştir.

Türkiye'de para reformu öncesinde, YTL'ye geçişin paraya olan güveni artıracığı ve ters dolarizasyon sürecinin yaşanacağı beklenilmiştir. Bu konuda fikir edinebilmek amacıyla, katılımcılara “Tasarruflarımı Artık YTL Olarak Yapıyorum” yargısı

yöneltilmiştir. Bu yargıya, katılımcıların %38.2'si katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %20.5'i kararsızım ve %41.3'ü katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Kararsızların oranının bu kadar yüksek olmasının nedeninin düşük gelir gruplarına sahip katılımcıların tasarruf yapamamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yüzdeler dağılımlar göz önüne alındığında, katılımcıların tasarruflarını artık YTL ile yaptıkları söylenemez.

Ekonomik etkileri araştıran diğer bir yargı, “Bu Uygulama Türk Lirasının Değerini Artırmıştır” yargısıdır. Bu yargıya, katılımcıların %49.6'sı katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %18.3'ü kararsızım ve %32.2'si katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir.

“Paradan sıfır Atılması Makroekonomik Konulara Olumlu Katkı Yapmıştır” yargısına, katılımcıların %39.4'ü kararsız kalmıştır. Yukarıdaki yargı ankette farklı bir yolla, daha değişik bir şekilde de sorulmuştur. Böylece, bir yandan anketin güvenilirliği artırılırken, diğer yandan da kararsızların cevap üstündeki etkisi azaltılmaya ve böylelikle daha net bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo: 14
Operasyonun Ekonomik Etkilerine Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Ortalama
E1	Tasarruflarımı artık YTL olarak yapıyorum.	10.7	30.6	20.5	30.6	7.6	3.06
E2	Bu uygulama TL'nin değerini artırmıştır.	10.4	21.8	18.3	36.0	13.6	2.79
E3	Paradan sıfır atılması makroekonomik konulara olumlu katkı yapmıştır.	6.3	25.6	39.4	19.9	8.8	3.01
E4	Yalnızca olumlu psikolojik etkisi olmuştur, Makroekonomik konularda etkisi olmamıştır.	24.0	31.9	17.7	18.9	7.6	3.46
E5	Fiyat yuvarlamaları nedeniyle fiyatlar artmıştır.	14.8	36.0	21.5	16.1	11.7	3.26
E6	Madeni para kullanma alışkanlığım artmıştır.	13.9	41.3	10.1	26.2	8.5	3.26

“Yalnızca Olumlu Psikolojik Etkisi Olmuştur, Makroekonomik Konularda Etkisi Olmamıştır” yargısına, katılımcıların %55.9'u katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum

yanıtını vermiştir. Böylece, katılımcılara göre paradan sıfır atılmasının sadece olumlu psikolojik etkisi olduğu fakat makroekonomik konularda herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Operasyonun olumsuz ekonomik etkilerinden fiyat yuvarlamaları konusu, Türkiye’de en fazla tartışılan konulardan biridir. Bu nedenle ankette “Fiyat Yuvarlaması Nedeniyle Fiyatlar Artmıştır” yargısına yer verilerek katılımcıların bu konudaki genel düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların %50.8’i bu yargıya katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Paradan sıfır atılmasıyla birlikte kuruluşların daha değerli hale geleceği ve böylece madeni para kullanma alışkanlığının artacağı düşünülmektedir. Ankette katılımcılara “Madeni Para Kullanma Alışkanlığım Artmıştır” yargısı yöneltilerek bu olumlu etkinin ortaya çıkıp çıkmadığı araştırılmıştır. Katılımcıların %55.2’si bu yargıya katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtı vermiştir. Dolayısıyla, bu operasyonun madeni para kullanma alışkanlığının artmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

40313. Para Reformunun Başarısının Sürdürülebilirliği

Ankette de başarının sürdürülebilirliğine yönelik iki yargı verilmiş ve katılımcıların bu konulardaki düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. “YTL Yerine Daha Güçlü Paraların Resmi Para Birimi Olarak Kabul Edilmesi Gerekir” yargısına, katılımcıların %89’u katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Dolayısıyla, ilk bakışta YTL’nin benimsenme sorununun aşıldığı söylenilebilir. Ancak, iktisadi bireylerin bu düşünceyi ekonomik davranışlarıyla da desteklemesi gerekmektedir.

Paradan sıfır atılması operasyonunda sağlanan başarının en önemli sürdürülebilirlik göstergesi enflasyonun kalıcı olarak düşürülmesidir. Bu nedenle, ankette katılımcılara “Enflasyonun Kalıcı Olarak Düşürülemediğini ve Yeniden Bol Sıfırlı Günlere Dönüleceğini Düşünüyorum” yargısı yöneltilerek bu konudaki düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların %37.5’i bu yargıya katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %25.6’sı kararsızım ve %36.9’u katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Yanıtların dengeli dağılması ve kararsızların oranının yüksek olması

genel bir yargıya varmayı güçleştirmektedir. Ancak, bu konudaki belirsizlik ve şüphe sürdürülebilirlik açısından olumsuz bir gelişmedir.

Tablo: 15
Operasyonun Başarısının Sürdürülebilirliğine Yönelik Yargılara Verilen Yanıtlara Ait Frekans Tablosu

		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Ortalama
S1	YTL yerine daha güçlü paraların resmi para birimi olarak kabul edilmesi gerekir.	2.2	4.1	4.7	20.2	68.8	1.51
S2	Enflasyonun kalıcı olarak düşürülemediğini ve yeniden sıfırlı günlere döneceğini düşünüyorum.	10.1	26.8	25.6	20.5	17.0	2.92

Paradan sıfır atılması operasyonunda sağlanan başarının en önemli sürdürülebilirlik göstergesi enflasyonun kalıcı olarak düşürülmesidir. Bu nedenle, ankette katılımcılara “Enflasyonun Kalıcı Olarak Düşürülemediğini ve Yeniden Bol Sıfırlı Günlere Döneceğini Düşünüyorum” yargısı yöneltilerek bu konudaki düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların %37.5’i bu yargıya katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum, %25.6’sı kararsızım ve %36.9’u katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Yanıtların dengeli dağılması ve kararsızların oranının yüksek olması genel bir yargıya varmayı güçleştirmektedir. Ancak, bu konudaki belirsizlik ve şüphe sürdürülebilirlik açısından olumsuz bir gelişmedir.

4032. Hipotezlerin Test Edilmesi

Demografik faktörlerden yaşın ve eğitim düzeyi farklılığının paradan sıfır atılması operasyonun alışılmasında ve olumsuz psikolojik etkilerinin ortaya çıkması üzerinde bir farklılığa neden olup olmadığı araştırılmıştır. Tablo 33’te belirtilen konulardaki her bir yargıya ilişkin sıra ortalamaları yer almaktadır.

Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde Kruskal Wallis H testinden faydalanılmıştır. Kruskal Wallis tekniği, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalamasının birbirlerinden anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmektedir (BÜYÜKÖZTÜRK, 2003, s.152).

40320. YTL'ye Uyum Durumunun Demografik ve Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Hipotezlerin Test Edilmesi

H₁: Katılımcıların eğitim düzeyleri ile YTL'ye uyum sağlamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Katılımcıların yaşları ile YTL'ye uyum sağlamaları ile arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Katılımcıların cinsiyetleri düzeyleri ile YTL'ye uyum sağlamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₄: Katılımcıların medeni durumları ile YTL'ye uyum sağlamaları ile arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₅: Katılımcıların gelir düzeyleri ile YTL'ye uyum sağlamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₆: Katılımcıların meslekleri ile YTL'ye uyum sağlamaları ile arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Bu hipotezlerin test edilmesi amacıyla, katılımcıların demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin YTL'ye uyum durumunu ölçen A4 ve A5 yargıları üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla, belirtilen yargılarının aritmetik ortalamaları ile eğitim düzeyi arasındaki farklılık Kruskal Wallis H testi ile sınanmıştır.

YTL'ye uyum durumları ile katılımcıların demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri arasındaki farklılığı araştıran Kruskal Wallis Testi sonuçları Tablo 16'da verilmiştir. Analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların eğitim düzeyleri ile YTL'ye uyum durumları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. [$\chi^2(2)=15.559$, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların eğitim düzeyleri YTL'ye uyum durumu üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır. Sıra ortalamaları, ilk öğretimden yüksek öğretime gidildikçe düşmektedir. Yani katılımcıların eğitim düzeyi arttıkça YTL'ye uyum sağlamaları kolaylaşmaktadır.

Tablo: 16
YTL'ye Uyum Durumunun Demografik ve Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması, Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Soru	Demografik Faktörler	Örneklem	Sıra Ortalaması	χ^2 Değeri	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi	
U1 U2	Cinsiyet	Kadın	140	164.09	0.805	1	.370
		Erkek	177	154.97			
		Toplam	317				
	Eğitim Düzeyi	İlköğretim	35	209.40	15.559	2	.000
		Ortaöğretim	67	169.89			
		Yüksek Öğretim	215	147.40			
		Toplam	317				
	Yaş	17-30	163	151.27	10.182	3	.017
		31-40	74	153.96			
		41-50	53	163.99			
		51 ve üzeri	27	209.69			
		Toplam	317				
	Medeni Durum	Bekar	151	144.97	7.022	1	.008
		Evlü	166	171.76			
		Toplam	317				
	Meslek	Öğrenci	40	150.08	21.100	6	.002
		Memur	122	144.33			
		İşçi	35	165.49			
		Emekli	18	206.72			
		Serbest Meslek	54	185.53			
Ev Hanımı		20	192.30				
Diğer		28	121.93				
Toplam		317					
Gelir Düzeyi	0-450 YTL	63	168.61	11.790	5	.038	
	451-700 YTL	48	193.94				
	701-1000 YTL	54	151.29				
	1001-1301 YTL	81	151.22				
	1301-1600 YTL	29	146.67				
	1601- ve üstü	42	138.08				
	Toplam	317					

Analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların cinsiyetleri ile YTL'ye uyum durumları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. [$\chi^2 (1)=0.805$, $p>0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların eğitim düzeyleri YTL'ye uyum durumu üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır.

Tablo 16'daki analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların yaşlarının YTL'ye uyum durumları üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğunu göstermektedir. [$\chi^2 (3)=10.182$, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların yaşları YTL'ye alışma durumlarını üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmaktadır. Sıra ortalamaları, yaş arttıkça artmaktadır. Yani katılımcıların yaşları arttıkça YTL'ye uyum sağlamaları zorlaşmaktadır.

Analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların medeni durumları ile YTL'ye uyum durumları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. [$\chi^2(1)=7.022$, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların medeni durumları YTL'ye uyum durumu üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır. Sıra ortalamaları, bekarların evlilere göre YTL'ye daha kolay uyum sağladıklarını göstermektedir.

Tablo 16'daki analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların meslekleri ile YTL'ye uyum durumları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. [$\chi^2(6)=21.100$, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların meslekleri YTL'ye uyum durumu üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır. Sıra ortalamalarının en düşük olduğu meslekler memurlar, öğrenciler ve diğer meslek grubundaki katılımcılardır. Sıra ortalamalarının en yüksek meslek grupları ise emekliler ve ev hanımlarıdır. Dolayısıyla, YTL'ye en zor alışanların emekliler ve ev hanımları olduğu düşünülmektedir.

Tablo 16'daki analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların gelir düzeyleri ile YTL'ye uyum durumları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. [$\chi^2(5)=11.790$, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların gelir düzeyleri YTL'ye uyum durumu üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır. 0-450 YTL gelir grubu hariç, gelir arttıkça sıra ortalamaları düşmektedir. Dolayısıyla, yüksek gelir grubundaki bireylerin YTL'ye daha kolay uyum sağladığı düşünülmektedir. Bu gelişmenin arkasında eğitim düzeyi etkili olabilir. Çünkü 0-450YTL gelir grubundaki katılımcıların çoğunluğunu öğrenciler meydana getirmektedir. Ayrıca, yüksek eğitime sahip bireyler daha yüksek gelir getiren işlerde çalışmaktadır.

40321. Operasyonun Olumsuz Psikolojik Etkilerinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Hipotezlerin Test Edilmesi

H₇: Katılımcıların eğitim düzeyleri ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₈: Katılımcıların yaşları ile YTL'ye uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₉: Katılımcıların cinsiyetleri düzeyleri ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₁₀: Katılımcıların medeni durumları ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₁₁: Katılımcıların gelir düzeyleri ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₁₂: Katılımcıların meslekleri ile uygulamanın olumsuz psikolojik etkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Bu hipotezlerin test edilmesi amacıyla, katılımcıların demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin operasyonun olumsuz psikolojik etkilerini ölçen P5, P6 ve P7 yargıları üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla, belirtilen yargılarının aritmetik ortalamaları ile eğitim düzeyi arasındaki farklılık Kruskal Wallis H testi ile sınanmıştır.

Operasyonun olumsuz psikolojik etkileri ile katılımcıların demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerine göre aradaki farklılığı araştıran Kruskal Wallis Testi sonuçları Tablo 17’de verilmiştir. Tablo 17’deki analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların eğitim düzeylerinin paradan sıfır atılması operasyonunun olumsuz psikolojik etkileri üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğunu göstermektedir. [$\chi^2(2)=12.551$, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların eğitim düzeyleri paradan sıfır atılması operasyonu ile ortaya çıkabilecek olumsuz psikolojik etkiler üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmaktadır. En düşük sıra ortalaması yüksek öğretimdedir. Dolayısıyla, operasyonun olumsuz psikolojik etkisine en az maruz kalanlar yüksek öğretim düzeyinde eğitime sahip katılımcılardır.

Analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların cinsiyetleri ile YTL’ye uyum durumları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. [$\chi^2(1)=0.010$, $p>0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların eğitim düzeyleri operasyonun olumsuz psikolojik etkileri üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır.

Tablo: 17
Operasyonun Olumsuz Psikolojik Etkilerinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması, Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Soru	Demografik Faktörler	Örneklem	Sıra Ortalaması	χ^2 Değeri	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi	
P5	Cinsiyet	Kadın	140	158.41	0.010	1	.919
		Erkek	177	159.46			
		Toplam	317				
	Eğitim Düzeyi	İlköğretim	35	180.87	12.551	2	.002
		Ortaöğretim	67	187.37			
		Yüksek Öğretim	215	146.60			
		Toplam	317				
	Yaş	17-30	163	143.33	13.401	3	.004
		31-40	74	171.22			
		41-50	53	166.84			
		51 ve üzeri	27	204.70			
		Toplam	317				
	P6	Medeni Hal	Bekar	151	156.15	0.284	1
Evlü			166	161.60			
Toplam			317				
P7	Meslek	Öğrenci	40	141.30	12.724	6	.048
		Memur	122	148.45			
		İşçi	35	178.74			
		Emekli	18	195.22			
		Serbest Meslek	54	165.90			
		Ev Hanımı	20	197.93			
		Diğer	28	141.16			
		Toplam	317				
Gelir Düzeyi	0-450 YTL	63	173.03	14.307	5	.014	
	451-700 YTL	48	176.50				
	701-1000 YTL	54	163.82				
	1001-1301 YTL	81	137.64				
	1301-1600 YTL	29	122.86				
	1601- ve üstü	42	177.90				
	Toplam	317					

Tablo 17'deki analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların yaşlarının YTL'ye uyum durumları üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğunu göstermektedir. [χ^2 (3)=13.401, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların yaşları operasyonun olumsuz psikolojik etkileri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmaktadır. En yüksek sıra ortalamasının 51 yaş ve üstü bireylerde, en düşük sıra ortalamasının ise 17-30 yaş arası bireylerde olduğu dikkat çekmektedir. Bu sonuç, yaşlıların gençlerden daha fazla olumsuz psikolojik etkiye maruz kaldığını göstermektedir.

Analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların medeni durumları ile operasyonun olumsuz psikolojik sonuçları arasında anlamlı bir fark olmadığını

göstermektedir. [$\chi^2(1)=0.284$, $p>0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların medeni durumları operasyonun olumsuz psikolojik etkileri üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır.

Tablo 17'deki analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların meslekleri ile YTL'ye uyum durumları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. [$\chi^2(6)=12.724$, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların meslekleri YTL'ye uyum durumu üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır. Sıra ortalamalarının en düşük olduğu meslekler memurlar, öğrenciler ve diğer meslek grubundaki katılımcılardır. Sıra ortalamalarının en yüksek meslek grupları ise emekliler ve ev hanımlarıdır. Dolayısıyla, operasyonun olumsuz psikolojik etkilerine maruz kalanların daha çok emekliler ve ev hanımları olduğu düşünülmektedir.

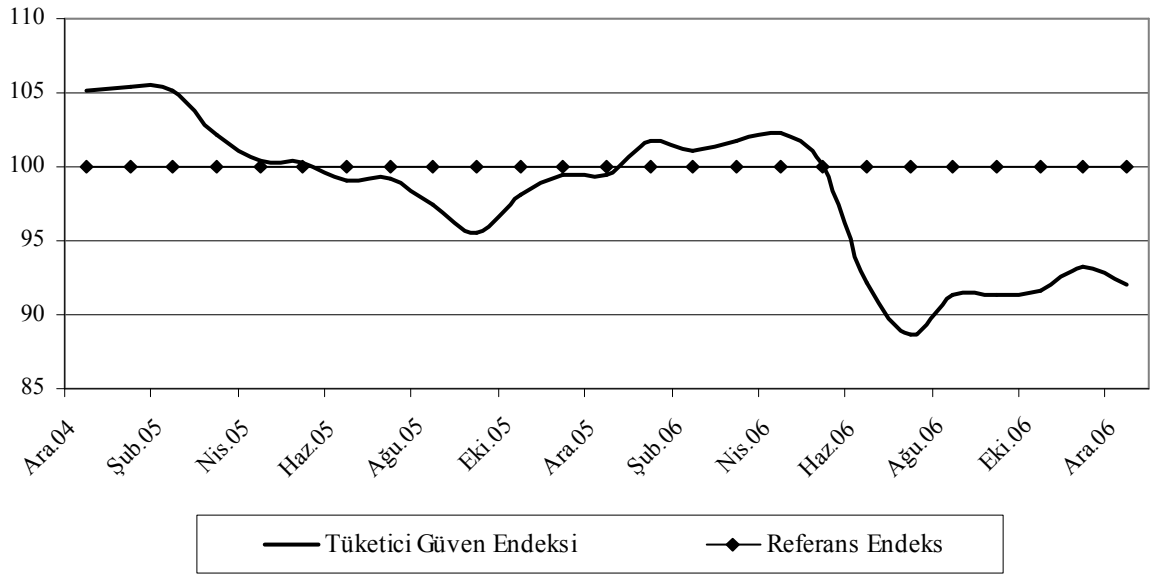
Tablo 17'deki analiz sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde katılımcıların gelir düzeyleri ile YTL'ye uyum durumları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. [$\chi^2(5)=14.307$, $p<0.05$]. Başka bir deyişle, katılımcıların gelir düzeyleri YTL'ye uyum durumu üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır.

404. Tartışma ve Sonuç

Paradan sıfır atılması operasyonunun Türkiye ekonomisine etkilerinin değerlendirilebilmesi amacıyla aşağıda bazı ekonomik göstergeler incelenmiştir. Böylece, hem operasyonun etkileri, hem de operasyonun başarısının sürdürülebilirliği araştırılmıştır.

Bu operasyonun ekonomi kurumlarına ve politikalarına olan güven üzerinde olumlu etki meydana getirip getirmediğinin değerlendirilebilmesi amacıyla Aralık 2004-Aralık 2006 dönemi tüketici güven endeksinin seyri incelenmiştir. Grafik 8'de görüldüğü üzere ekonomi kurumlarına ve politikalarına güvenin önemli göstergelerinden biri olan tüketici güven endeksi, paradan sıfır atılmasını takip eden ilk iki ayda 105 endeks değerinde durağan bir seyir izlemiştir. Ancak, Mart 2005'ten sonra düşüş trendine girmiş, Ocak-Mayıs 2006 dönemi hariç yıl sonuna kadar 100 referans endeks değerinin altında kalmıştır. Bu nedenle, paradan sıfır atılmasının ekonomi kurumlarına ve politikalarına olan güveni artırmadığı ve söylenebilir.

Grafik: 8
Tüketici Güven Endeksi (Aralık 2004-Aralık 2006)

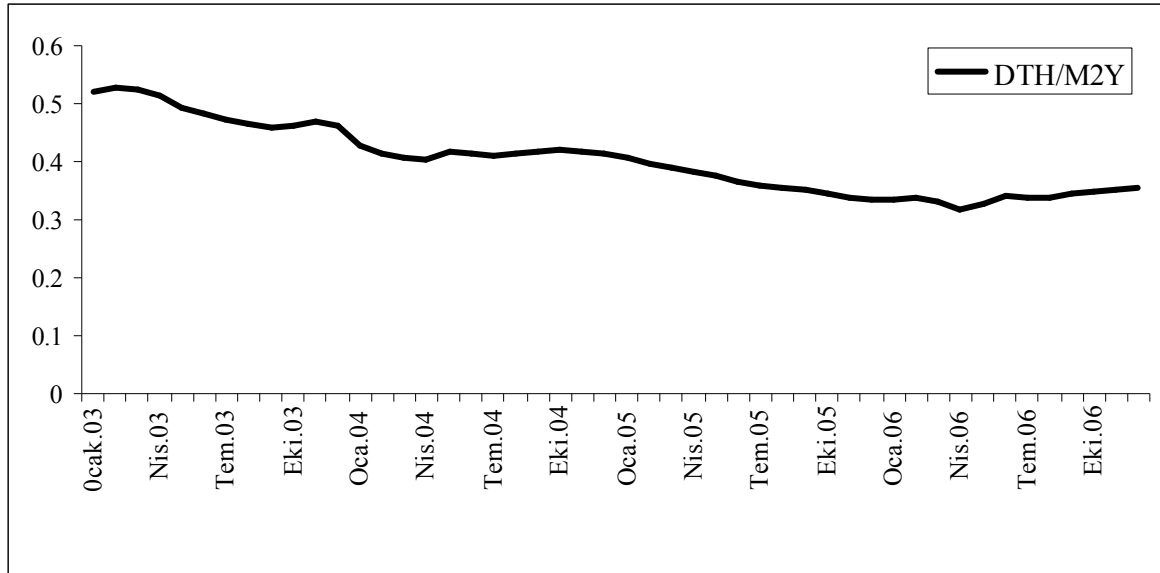
Kaynak: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html> (02.02.2007).

Operasyonun Türkiye'deki ters dolarizasyon süreci üzerinde olumlu etki meydana getirip getirmediğinin değerlendirilebilmesi amacıyla 2003-2006 dönemine ait aylık dolarizasyon oranları incelenmiştir. Tablo 9'da görüldüğü üzere, Türkiye'deki dolarizasyon oranı 2003 yılının başından itibaren bir azalış trendine girmiş ve Şubat 2003'te %53'ten Aralık 2006'da %36'ya düşmüştür. Dolayısıyla, dolarizasyonda para reformundan çok önce başlayan bir azalış süreci yaşanmaktadır. Ayrıca, Aralık 2004 ve Ocak 2005'te bu oran %41 seviyesindedir ve herhangi bir değişme olmamıştır. Şüphesiz, bir uygulamanın olası etkisinin ortaya çıkıp çıkmadığının bir ay gibi kısa zaman süreci içinde değerlendirilmesi son derece yanıltıcıdır. Ancak, 2005 yılı sonrası incelendiğinde dolarizasyonun düşüş trendinde önemli bir değişme görülmemektedir.

Metin Özcan-Us (2006, s.105-106), yapılan çalışmalarda dolarizasyonun reel döviz kurunda ve enflasyonda beklenen oynaklığın göreceli ilişkisine bağlı olduğunu ve enflasyon ya da kurdaki değişimden çok söz konusu değişkenlerdeki oynaklığın birbirine oranı ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, yabancı paranın alım gücü yerli paranın alım gücüne oranla daha istikrarlı bir seyir izliyorsa yerleşik iktisadi bireyler yabancı para talep edeceklerdir. Bu çerçevede, 2001 krizi sonucu uygulamaya konulan örtük enflasyon hedeflemesinin enflasyondaki oynaklığı ve bunun sonucunda dolarizasyonu azalttığı belirtilmektedir. Ayrıca, yapılan ekonometrik çalışmada enflasyon

oynaklığının dolarizasyon üzerinde kur oynaklığına kıyasla daha belirleyici bir etkisi olduğu görülmektedir. Paradan sıfır atılması tek başına paraya olan güveni artırmayacağı için dolarizasyon sürecinin de tersine çevrilmesi gibi bir etkisi olamayacaktır.

Grafik: 9
Türkiye’de Dolarizasyon Oranları (Ocak 2003-Aralık 2006)

Kaynak: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html> (02.02.2007).

TL’den sıfır atılması ekonominin temellerine ve istikrar programındaki gelişmelere, bütçe disiplinine, yapısal reform süreci ve enflasyondaki gelişmelere bağlı olarak beklentilere göre şekillenen faiz oranlarını etkilememiştir. Bu operasyon, parasal değerlerin yazılması ve ifade edilmesinin yarattığı psikolojik etki dışında döviz kurlarına herhangi bir etki yaratmamıştır. Döviz kurları daha çok ekonomik beklentiler ve dış gelişmelere bağlı olarak değişim göstermektedir. Paradan sıfır atılması, paranın değerlenmesi ya da değer yitirmesine doğrudan etki eden bir unsur değildir (www.tcmb.gov.tr, 25.01.2007).

TL’den altı sıfır atılmasıyla birlikte fiyatların yuvarlanıp yuvarlanmadığının belirlenmesi amacıyla STB tarafından bir çalışma yürütülmüştür. Bahsedilen çalışma kapsamında, Ankara’da 79 firma ve 1.867 çeşit ürünün fiyatı incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır (www.tcmb.gov.tr, 15.03.2007):

1) İncelen ürünlerin para reformu öncesine göre 186 tanesinin fiyatında düşüş, 185 tanesinin fiyatında artış gözlenmiş ve 1.496 tanesinin fiyatında ise değişiklik olmamıştır.

- 2) Firmalar YTL'ye geçiş konusunda gerekli uyumu büyük oranda sağlamıştır.
- 3) Genel olarak, etiketlerde hem TL hem de YTL fiyatlarına yer verildiği gözlemlenmiştir.
- 4) Fiyat yuvarlamaları konusunda bilgi eksikliğinden kaynaklı bazı problemler ortaya çıkmış, firmalar bu konuda bilgilendirilmiştir.

Bu bulgulara göre, fiyatlarda genelde bir değişme olmadığı, bazı ürünlerde yaşanan fiyat artışlarının etkisinin diğer bazı ürünlerin fiyatlarındaki düşüşlerle telafi edildiği söylenebilir. Ayrıca, yaşanan fiyat artışlarının yuvarlamadan kaynaklandığı da kesin olarak bilinmemektedir. Bu durumda, mevsimsel fiyat artışları ihtimali de dikkate alınmalıdır. Ayrıca, uygulanan çift etiket sisteminin fiyat yuvarlamasının önüne geçilmesinde başarılı olduğu düşünülmektedir.

Yukarıdaki örnekten hareketle Türkiye için genelleme yapmak yanlıştır. Bu nedenle, Tablo 18'de Türkiye'de 2003-2006 dönemi TÜFE oranları verilmiş ve muhtemel fiyat yuvarlamalarının enflasyon üstündeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Bu tabloda, Aralık 2004'te %0.32 olan aylık TÜFE oranının Ocak 2005'te %0.55'e yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu artışta fiyat yuvarlamasının bir etkisi akla gelebilir. Ancak, aylık TÜFE oranının Aralık 2003'te %0.42'den Ocak 2004'te %0.66'ya; Aralık 2005'te %0.42'den Ocak 2006'da %0.75'e ve Aralık 2006'da %0.23'ten Ocak 2007'de %1'e yükseldiği dikkate alındığında bunun normal bir mevsimsel gelişme olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, 2004 yılı Ocak ve Şubat aylarında sırasıyla %0.66 ve %0.52 olan TÜFE oranları, 2005 yılının aynı aylarında %0.55 ve %0.02 düzeyinde gerçekleşmiştir. Enflasyondaki düşüş eğilimi 2005 yılında da devam etmiş ve TÜFE %7.7'ye inmiştir. Bir önceki yıla göre TÜFE artış oranları incelendiğinde ise, 2004 yılında %8.6'dan 2005 yılında %8.2'ye; 2004 yılı Ocak ve Şubat aylarında yıllık olarak sırasıyla %16.2 ve %14.3'ten 2005 yılı aynı döneminde %9.2 ve %8.7'ye düşmüştür (www.tcmb.gov.tr, 25.04.2007). Bu nedenle, özellikle çift etiketleme sistemi uygulanmayan bazı ürünlerin fiyatlarında küçükte olsa bir yuvarlanma yaşandığı iddia edilse de, enflasyon üzerinde herhangi bir baskı oluşturmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Tablo: 18
Türkiye’de Aylık TÜFE Oranları (Şubat 2003-Mart 2007 % 2003=100)

	2003	2004	2005	2006	2007
Ocak	-	0.66	0.55	0.75	1.00
Şubat	1.54	0.52	0.02	0.22	0.43
Mart	1.96	0.96	0.26	0.27	0.92
Nisan	0.99	0.50	0.71	1.34	-
Mayıs	0.96	0.43	0.92	1.88	-
Haziran	0.08	-0.13	0.10	0.34	-
Temmuz	-0.19	0.48	-0.57	0.85	-
Ağustos	0.16	0.76	0.85	-0.44	-
Eylül	1.35	0.95	1.02	1.29	-
Ekim	0.93	2.25	1.79	1.27	-
Kasım	1.27	1.31	1.40	1.29	-
Aralık	0.42	0.32	0.42	0.23	-

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, (15.04.2007).

Paradan sıfır atılmasıyla birlikte beklenen olumlu psikolojik ve ekonomik etkilerin tam anlamıyla gerçekleşmemiş olması operasyonun başarısız olduğu anlamına gelmemektedir. Operasyonun başarısı var olan teknik problemlerin aşılması ve yeniden banknotlarda bol sıfırlı günlere dönülmemesi ile değerlendirilmelidir. Paradan sıfır atılmasının yalnızca bir sadeleştirme operasyonu olduğu unutulmamalı ve çok fazla beklenti içine girilmemelidir. Bu nedenle, Türkiye’de en azından şimdilik başarılı bir para reformunun gerçekleştirildiği söylenebilir.

Bu başarının sürdürülebilirliği; belirtilen ön koşulların, siyasal istikrarın, kamuoyu desteğinin, ekonomik ve mali istikrarın sağlanmasına bağlıdır. Çalışmanın ikinci bölümü, 23 ve 24 numaralı başlıklar altında da incelendiği üzere, Türkiye’de para reformu öncesinde ekonomik ve mali istikrar hariç diğer şartların büyük oranda sağlandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla, ekonomik ve mali göstergelerin para reformu sonrası performansı incelenirse, sağlanan başarının sürdürülebilirliği konusunda da bir fikir edinilebilir.

Türkiye’de kamu maliyesi alanında olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Nitekim, Kamu Toplam Brüt Borç Yükü 2001 yılından itibaren düşüş trendinde olup, 2005 yılı sonunda %71.6’ya inmiştir. 2005 yılında, bütçe dengesinde de olumlu gelişmeler yaşanmış ve Bütçe Açığı/GSMH oranı %7.7’den %2’ye gerilemiştir. Ayrıca, Faiz Dışı Bütçe Dengesi/GSMH oranı da %6.1’den %7.4’e yükselmiştir. Ancak, aynı olumlu gelişmenin dış ticarete ve cari işlemler dengesinde yaşandığını söylemek güçtür. Nitekim, İhracat/İthalat oranı 2006 yılında da düşmeye devam etmiş ve yıl sonunda %61.8’e inmiştir. 2006 yılında Cari

İşlemler Açığı/GSMH oranındaki olumsuz trend de devam etmiş ve cari açık %6.3'ten %7'ye çıkmıştır (www.dtm.gov.tr, 15.02.2007; www.hazine.gov.tr, 10.02.2007). Cari açıktaki bu olumsuz gelişme ileriki dönemlerde, kurlar ve dolayısıyla enflasyon üzerinde ciddi bir baskı oluşturabilir.

Para reformunun çeşitli konular üstündeki etkileri şu şekilde sıralanmaktadır (TCMB, 2005, s.79-80):

1) Bol sıfırların neden olduğu teknik ve operasyonel sorunlar aşılmıştır. Özellikle nakit işlemlerinde, ödeme sistemlerinde ve muhasebe kayıtlarında sağlanan rahatlama ve işlem kolaylığı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

2) Sağlanan istikrar ortamında, YTL anlaşılır ve karşılaştırılabilir bir değer haline getirilmiştir. Bu sayede, YTL ulusal ve uluslararası alanda itibar kazanmaya ve uluslararası işlemlerde kullanılmaya başlanmıştır.

3) TCMB ve bankacılık sektörünün nakit işlem yoğunluğu ve maliyetleri azaltılmıştır.

4) Emisyon Hacmi/GSYİH oranı yükselmiştir. Ekonomik istikrar, nakit dışı ödeme araçlarının yaygınlığı, ülkenin parasının rezerv para olup olmadığına göre değişen bu oran; Türkiye'de 1970 yılında yaklaşık %7 iken enflasyonist süreçle birlikte düşmeye başlamış ve 2002 yılında %3'ün altına inmiştir. Ancak, bu yıldan itibaren artış trendine girmiş ve 2005 yılında %3.8'e yükselmiştir. Bu yükselişin altında para reformundan ziyade, GEGP'den sonra ekonomide meydana gelen olumlu gelişmeler yatmaktadır. Dünyada bu oran ortalama %6.2'dir.

5) Toplam İşlem Hacmi/Emisyon oranı ile ifade edilen banknot devir sayısı düşmüştür. Türkiye'de, ekonomik birimlerin enflasyon nedeniyle ellerinde banknot tutmak istememeleri ve mevcut banknotların ekonomide hızlı dolaşması nedeniyle yüksektir. Tablo 3'te gösterildiği üzere bu oran 2001 yılında %12.6'dır. Ancak, 2001 yılından itibaren banknot devir sayısında sürekli düşüş kaydedilmiş ve 2005 yılındaki YTL değişimine rağmen bu düşüş devam etmiştir. Nitekim, 2005 yılında yaklaşık %9.9 olarak

gerçekleşmiştir. Bu gelişme, tüm bankacılık sektörünün nakdi işlemlerini kolaylaştırmaktadır.

6) Madeni Para/Emisyon oranı artmıştır. Genel olarak, her ülkenin banknot ve madeni para kupür dağılımına, madeni parasının satın alma gücüne göre değişen bu oran; özellikle 500.000 TL'lik banknotun 50 YKr, 1.000.000 TL'lik banknotun büyük ölçüde 1 YTL'lik madeni paraya dönüştürülmesinin etkisiyle artış göstermiştir. Nitekim, 31 Aralık 2004 tarihinde %1.1 iken, 2 Eylül 2005 tarihi itibarıyla %2.8'e yükselmiştir. Avrupa'da ise bu oran %3.1'dir.

Değişim süreci incelendiğinde, tedavüldeki YTL banknotların toplam banknotlara oranı, 23 Aralık 2005 tarihi itibarıyla %95.4'tür. Ancak bu veya benzeri operasyon yapan diğer ülkelerde olduğu gibi, madeni paralarda ve düşük değerli banknotlarda değişim süreci banknotlara göre daha yavaş gerçekleşmiştir. Nitekim, 23 Aralık 2005 tarihinde, 2004 yılı sonuna göre TL madeni paraların tutar olarak sadece %46.5'i dolaşımdan çekilmiş durumdadır. 2004 yılı sonunda piyasadaki madeni para tutarınının 131 milyon YTL olduğu dikkate alındığında, yaklaşık 57.2 milyon YTL'lik madeni paranın dönüşümü sağlanamamıştır. Bir anlamda Hazine'nin yükümlülükleri bu miktarda azalmıştır.

Değişim sürecinin başarısı, diğer ülke uygulamalarıyla karşılaştırılarak yapılabilir. Örneğin Polonya'daki uygulamada iki yıllık değişim süresi öngörülmüş ve birinci yıl sonunda dolaşımdaki paranın tutar olarak %40'ı, adet olarak %57'si yeni paraya dönüşmüştür. İkinci yılın sonunda ise bu oran tutar olarak %97'ye ulaşmıştır. Benzer bir uygulama yapan AB'de de en fazla iki ay olan birlikte tedavül süresinin sonunda, banknotlardaki değişim oranı tutar olarak %87, adet olarak %72; madeni paralardaki dönüşüm oranı ise tutar olarak %35, adet olarak %27'dir (www.tcmb.gov.tr, 15.03.3007). Genel bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye'de başarılı bir değişim süreci yaşandığı söylenilebilir.

405. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği

Ankette yer alan yargılar ilgili literatür taranarak ve çeşitli bölümlerdeki öğretim üyelerinin görüşü alınarak oluşturulmuştur. Bir soru anket formunun değişik yerlerinde,

değişik şekillerde sorulmuş ve çelişkili cevapların bulunduğu yaklaşık 25 adet anket formu değerlendirilmeye alınmamıştır. Böylece anketin güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, keyfi örnekleme yöntemi kullanıldığı için araştırma sonuçları sadece ankete katılan bireyler için geçerli olup, genellenemez. Bu çalışma yalnızca Trabzon'da yürütüldüğü için Türkiye geneli temsil edilmemektedir. Ayrıca, internete erişimin belirli demografik ve sosyo-ekonomik gruplar arasında sınırlı olması nedeniyle, e-posta yoluyla anket uygulanması, katılımcıların da belirli demografik ve sosyo-ekonomik gruplarda yoğunlaşmasına yol açmıştır.

406. Araştırmanın Zaman Planı ve Maliyeti

Araştırma anketi, 15.02.2007 ile 15.03.2007 tarihleri arasında uygulanmıştır. Anketin uygulanmasında genellikle tatil günleri ve insanların yoğun şekilde kullandıkları alışveriş, dinlenme ve eğlence merkezleri tercih edilmiştir. Böylelikle, her demografik ve sosyo-ekonomik gruba ait bireylere daha kolay ulaşılması hedeflenmiştir.

Bu anketin uygulanmasında form basımı ve ulaşım gibi başlıca iki önemli maliyet unsuruyla karşılaşmıştır. Bu çalışma kapsamında bastırılan 500 adet anket formunun toplam basım maliyeti 30 YTL'dir. Anketlerin uygulanması amacıyla yapılan ulaşım masrafı ise yaklaşık 100 YTL'dir. Yüz yüze yapılan anketler bizzat tarafımızdan uygulandığı ve e-posta yoluyla uygulanan anketlerde kullanılan yazılım programı php, tarafımızdan kullanıldığı için herhangi bir anketör ve yazılım maliyetiyle karşılaşılmamıştır. Ayrıca, internet yoluyla elde edilen anket formlarının depolanmasında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne ait server kullanılmış ve bunun için herhangi bir ücret ödenmemiştir. Dolayısıyla, bu anket çalışmasının maliyeti yaklaşık 130 YTL olarak hesaplanmıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Para reformları, bir ülkenin ulusal parasında çeşitli ekonomik ve siyasal amaçlarla yapılan yenilikleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, paradan sıfır atılması, yeni bir ulusal para biriminin benimsenmesi, ulusal paraların terk edilerek ortak veya yabancı paranın resmi para birimi kabul edilmesi uygulamaları birer para reformudur.

Parada reform yapılması ihtiyacını doğuran en büyük ekonomik neden enflasyondur. Enflasyon, olumsuz etkisini makroekonomik konuların yanı sıra ulusal para birimi üzerinde de hissettirmekte ve sürekli üst değerde yeni banknotların piyasaya sürülmesini gerektirmektedir. Ayrıca, paranın dolaşım hızını artırmakta ve bu durum banknot kalitesini düşürmektedir. Artan sıfırlar nedeniyle, bir yandan parasal işlemlerin yapılması zorlaşırken, diğer yandan paraya olan güven sarsılmaktadır. Dolayısıyla, belirtilen sorunların aşılması ve paraya güvenin yeniden sağlanması ihtiyacı, para reformu yapılması fikrinin temelini oluşturmaktadır.

Belirtilen amaçlar gerçekleştirilirken, aynı zamanda devletin senyoraj gelirini muhafaza etme isteği paradan sıfır atılması yöntemini ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle, paradan sıfır atılması enflasyonla mücadele programları çerçevesinde bir çok ülke tarafından uygulanmıştır. Örnekler incelendiğinde, bazı ülkelerde enflasyonun düşürüleceğine inancın bir göstergesi olarak programın başlangıcında paradan sıfır atıldığı ve yeni para birimine geçildiği görülmektedir. Böylece, bu uygulama programın temel aracı haline dönüşmektedir. Ancak çoğu ülkede, paradan sıfır atılması istikrar programlarının olumlu sonuçlarının ortaya çıktığı ve hedeflere ulaşıldığı bir dönemde gerçekleştirilmektedir. Zamanlama seçiminin operasyonun başarısını etkileyen bir unsur olduğu, ekonomik reformlarla desteklenen ve istikrar programının olumlu sonuçları ortaya çıktıktan sonra yapılan operasyonların daha başarılı sonuçlar doğurduğu dikkati çekmektedir.

Yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde, enflasyonun kalıcı şekilde düşürülmesi ciddi bir istikrar programının varlığını gerektirmektedir. Enflasyonu ve daha da önemlisi onun

nedenlerini ortadan kaldırmadan paradan sıfır atılmasının hiçbir iktisadi mantığı yoktur. Aksi takdirde, atılan sıfırlar yaşanan enflasyon sürecine bağlı olarak geri dönecektir. Nitekim, Arjantin ve Brezilya gibi bazı ülkelerde bu durum yaşanmış ve bir çok kez paradan sıfır atılmıştır. Bu nedenle, bir uygulama yapılırken öncelikle onu ortaya çıkaran sebepler yok edilmelidir.

Türkiye’de de yaklaşık otuz yıldan beri yüksek ve kronik bir enflasyon süreci yaşanmaktadır. Bu süreci besleyen en büyük nedenler arasında arz ve talep şokları, döviz kuru, genişleyici para ve maliye politikaları, kamu kesiminin verimsiz yapısı, seçim ekonomisi uygulamaları, dışsal şoklar ve enflasyonist atalet sayılabilir. Bu faktörlerin etkisiyle reel ve mali kesimin yapısı sürekli bozulmuş ve ülke krize sürüklenmiştir.

Türkiye ekonomisinde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri birer dönüm noktasıdır. Bu krizler, mevcut ekonomik ve mali yapının sürdürülemediğini ve yapısal reformların yapılması zorunluluğunu ortaya koymuştur. Bu amaçla hazırlanan ve 2001 yılında uygulamaya konulan GEGP mali sektörün yeniden yapılandırılmasına, devlette şeffaflığın artırılmasına, kamu maliyesinin güçlendirilmesine, sosyal dayanışmanın sağlanmasına, ekonomide rekabetin ve verimliliğin artırılmasına yönelik önlemleri içermektedir. Böylece, krizden kurtulmak için sağlanan toplumsal uzlaşa radikal kararların uygulanmasını da kolaylaştırmıştır.

Bu bağlamda, 2001 yılında Merkez Bankası Kanunu’nda yapılan değişiklikle hükümete açılan avans ve kredilere son verilmiş, bankanın devlet tahvillerini birincil piyasadan satın alması yasaklanmıştır. Böylelikle para arzı artışı sınırlandırılmıştır. TCMB’nin araç bağımsızlığına kavuşturulmasıyla da daha etkin para politikası yürütülmüştür. Merkez Bankası, fiyat istikrarını sağlama amacı doğrultusunda döviz kuru hedeflemesinden vazgeçmiş ve başlangıçta örtük, daha sonra ise açık enflasyon hedeflemesi uygulamıştır. Böylece, iktisadi aktörlerin enflasyon beklentilerindeki geçmiş dönem enflasyonunun etkisi giderilmeye ve beklentilerinin yönlendirilmesine çalışılmıştır. Nitekim, 2002-2004 döneminde enflasyonun hedeflerin altında kalması beklentileri olumlu etkilemiş ve enflasyonist ataletin kırılmasına yardım etmiştir. Ayrıca, serbest dalgalanan döviz kuru rejimine geçilmesiyle birlikte döviz kurları piyasada oluşmaya başlamıştır. Türkiye’de yaşanan olumlu ekonomik ve siyasi ortam nedeniyle kurlarda çok fazla değişme yaşanmamış ve döviz kazançlı bir yatırım

aracı olmaktan çıkmıştır. Bu süreç, bir yandan dolarizasyon oranlarının düşmesine yol açarken; diğer yandan, maliyet kaynaklı enflasyonun ortaya çıkmasını engellemiştir.

Türkiye’de 3 Kasım 2002 seçimleriyle sağlanan siyasi istikrar da belirtilen konulara yönelik kanunların uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Özellikle, hükümetin sıkı maliye politikası uygulamaları enflasyon üzerindeki baskıyı hafifletmiştir. Özelleştirmelerle birlikte bir yandan bütçe gelirleri artarken, diğer yandan da verimsiz kamu işletmeleri devlete yük olmaktan kurtarılmıştır. Böylece, kamu kesiminin enflasyon üzerindeki baskısı da hafifletilmiştir.

Enflasyonda sağlanan olumlu gelişmeler ve siyasal istikrarla birlikte gerekli şartların oluştuğu düşünülmüş ve TL’den altı sıfır atılmıştır. Aslında bir sadeleştirmeden ibaret olan bu operasyonun psikolojik ve reel ekonomik sonuçlarının da ortaya çıkması beklenmektedir.

Operasyonla ilgili genel bir değerlendirme yapılırsa, sadeleştirme açısından başarılı, zamanlamasının ve kurumların aldığı önlemlerin de yerinde olduğu görülmektedir. Nitekim, Türkiye’de sorunsuz bir geçiş devresi yaşanmıştır. Ayrıca, bu uygulamanın olumlu psikolojik etki yaratarak, TL’nin itibarını arttırdığı da söylenilebilir. Ancak, ekonomi politikalarına ve kurumlarına güveni artırdığı, enflasyon beklentilerini azalttığı, enflasyon, faiz, kur ve istihdam gibi makroekonomik göstergelerde önemli olumlu katkısının olduğunun söylenmesi zordur.

İktisadi bireylerin beklentilerini ve makroekonomik değişkenlerin performansını uygulanan iktisat politikaları belirlemektedir. Paradan sıfır atılması ise bu politikalar arasında yer almamaktadır. Bu nedenle, bir sadeleştirme işleminin bütün bu konular üzerinde ciddi bir etki yaratacağı düşünülmemelidir. Türkiye’de ekonomik göstergelerde operasyon sonrası olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, bu gelişmelerin başlangıcı, operasyon öncesi döneme dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu gelişmelerde operasyonun tek başına etkisinin tespit edilmesi mümkün gözükmemektedir. Ayrıca, bu gelişmelerin paradan sıfır atılmasıyla doğrudan ilişkilendirilmesi de yanlıştır. Bu gelişmeler, yalnızca böyle bir operasyonun zeminini uygun hale getirir ve başarısının sürdürülebilirliğini sağlar. Yani paradan sıfır atılması bağımsız değil bağımlı bir değişkendir. Ayrıca örnekler göstermektedir ki, para reformlarının başarısı parasal ve diğer ekonomik reformlarla desteklenmelerine bağlıdır. Ancak bu şekilde para reformu amacına ulaşabilir.

Bu çalışma kapsamında, Türkiye’de paradan sıfır atılması operasyonunun halkın üzerinde nasıl bir etki yarattığı ve operasyonun sonuçlarının nasıl değerlendirildiğini tespit edebilmek amacıyla bir anket çalışması düzenlenmiştir. Bu ankette, katılımcılara uygulamanın gerekliliğine, alışılma durumuna, psikolojik ve ekonomik sonuçlarına ve sürdürülebilirliğine yönelik yargılar yöneltmiştir. Böylelikle, katılımcıların konu hakkındaki genel düşünceleri ve demografik değişkenlerin bu konulardaki etkisi araştırılmıştır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, yaşanan olumlu ekonomik ortam katılımcıların yanıtlarını etkilemiş olabileceği gibi, uygulamanın sonuçlarının değerlendirilmesinde sadece bu operasyon göz önünde bulundurulamamış olabilir.

Bu kapsamda, yapılan anket çalışması aşağıdaki sonuçları ortaya çıkarmıştır:

1) Türkiye’de paradan sıfır atılması teknik bir gereklilik halini almıştır. Ayrıca, hükümetin siyasi prestij elde etme isteği de bu operasyonun gerekçelerinden birini oluşturmaktadır.

2) Eğitim düzeyi, yaş, meslek ve gelir düzeyi gibi demografik ve sosyo-ekonomik faktörler operasyonun olumsuz psikolojik etkileri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca, katılımcıların geneli incelendiğinde bu uygulamanın para aldanımı, yoksullaşma duygusu ve tüketim tembelliği gibi olumsuz psikolojik etkilere kapılmadığını ortaya çıkarmıştır.

3) Anket çalışması, bu operasyonun TL’nin itibarını ve katılımcıların TL’ye güveni artırdığını ortaya koymuştur. Ancak, katılımcıları ekonomi kurumlarına ve politikalarına duyduğu güven düzeyinde olumlu bir değişiklik olduğu söylenemez. İktisadi bireylerin güvenleri mevcut ekonomik ve siyasi konjonktürden çok yakından etkilenmektedir.

4) Paradan sıfır atılması, makroekonomik değişkenlerde olumlu veya olumsuz bir değişiklik yaratmamıştır. Paradan sıfır atılması yalnızca bir sadeleştirmedir. Özellikle paranın itibarı konusunda psikolojik anlamda faydası olabilse de tek başına makroekonomik konular üzerinde çok fazla olumlu etki yaratması beklenmemelidir.

5) Bu çalışma, eğitim düzeyi, yaş, medeni durum, meslek ve gelir düzeyi gibi demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerin YTL operasyonuna uyum durumu üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığını ortaya çıkarmıştır.

Katılımcıların geneli tarafından YTL'ye alışılmasının kolay olmuştur. Bu sonucun arkasında, YTL banknotların eskileriyle aynı özelliklerde basılmasının, toplumun demografik değişkenlerinin ve zamanla kazanılan deneyimin rol oynadığı da düşünülmektedir. Bununla birlikte, halk arasında günlük parasal işlemlerde “milyon” ve “milyar” ifadelerinin kullanılmaya devam ettiği ve tam anlamıyla uygulamaya alışılmadığı gözlenmektedir.

6) Paradan sıfır atılması operasyonunun başarısı tekrar bol sıfırlı banknotlara dönülmemesiyle, teknik ve psikolojik gerekçelerin yeniden ortaya çıkmamasıyla değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, Türkiye’de en azından şimdilik başarılı bir para reformu gerçekleştirilmiştir. Bu operasyonu gerekli kılan yaşanan enflasyonist süreç olduğuna göre, operasyonun başarısının sürdürülebilirliği de enflasyonla ilgilidir. Bu nedenle, Türkiye’de enflasyonu artıracak her türlü uygulamadan kaçınılmalıdır. Yapılan anket çalışması, katılımcıların Türkiye’deki enflasyonun düşüş sürecine ihtiyatlı yaklaştığını ve enflasyonun kalıcı bir biçimde düşürüldüğüne inanmadığını da göstermiştir.

7) Bu uygulamayla birlikte halkın madeni para kullanma alışkanlığı artmıştır. Bu durum, bir yandan dolaşımdaki banknotların kalitesini olumlu etkilerken, diğer yandan banknot üretim maliyetini azaltacaktır.

Bu bulgulardan hareketle paradan sıfır atılması ile ilgili şu önerilerde bulunulabilir:

1) Para reformlarına diğer parasal ve ekonomik reformlarla desteklenmedikçe gerçek bir başarı sağlanamayacak ve atılan sıfırlar yeniden geri dönecektir. Bu nedenle, gerekli parasal ve ekonomik reformlar gerçekleştirilmeli ve kararlılıkla uygulanmalıdır.

2) Siyasi ve ekonomik istikrar ortamı sürdürülmelidir. Özellikle enflasyona yol açan etkenler ortadan kaldırılmalıdır.

3) Eğitim düzeyi reformların doğru algılanmasında, değerlendirilmesinde, gerekli uyumun sağlanmasında ve dolayısıyla, reformların başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, toplumun eğitim düzeyi artırılmalı ve bu konuda gerekli yatırımlar yapılmalıdır.

4) Toplumun demografik yapısı, yapılan reformların benimsenmesini ve başarısını etkilemektedir. Bu nedenle, reformlar öncesinde toplumun yapısı iyi analiz edilmeli ve gerekli tüm önlemler alınmalıdır.

Bu konuda gelecek yapılacak çalışmalar için şu önerilerde bulunulabilir.

1) Paradan sıfır atan ülkeler arasından daha fazla örnek incelenebilir ve para reformları yanında parasal reformlar konusu da daha ayrıntılı ele alınabilir.

2) Anket çalışması Türkiye genelinde ve daha fazla katılımcı üzerinde yapılabilir.

3) Anket çalışması periyodik olarak yapıp, belirtilen konularda zamanla yaşanan değişim değerlendirilebilir.

4) Araştırmada test edilen hipotezler artırılabilir, YTL'uyum durumu ve operasyonun olumsuz psikolojik etkileri dışındaki diğer konularda da hipotezler oluşturulup, test edilebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a.Kitaplar

- ARAT, Kürşad :Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş İlişkisinin İncelenmesi, TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005.
- ARTAN, Seyfettin :Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Literatür ve Uygulama, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 2004.
- BAHÇECİ, Sema :Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Ekonomik Modeller Dairesi Başkanlığı, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener :Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum, Pagem Yayınları, Ankara, 2003.
- DAVIES, Glyn :A Comperative Chronology of Money: Monetary History From Ancient Times, University of Wales Pres, 2002.
- GÜR, Timur Han :Yeni Türk Lirasına Geçiş, Ankara Sanyı Odası, Ankara, 2004.

- GÜRASLAN, Elçin :Uluslararası Finansal Kuruluşlar ve Mali Reform Önerileri: Türkiye Deneyimi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2005.
- KEPENEK, Yakup
YENTÜRK, Nurdan :Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- KILIÇBAY, Ahmet :Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut
RITTENBERG, Libby
SELÇUK, Faruk :Inflation and Disinflation in Turkey, Ashgate Pub. Ltd., Burlington, 2002.
- ÖZYURT Hasan :Para Teorisi ve Politikası, Derya Kitabevi, Trabzon, 2006.
- ŞEN, Hüseyin
ELİTAŞ, Cemal :Türk Lirasından Sıfır Atılması Operasyonu: Olası Ekonomik-Mali Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- TCMB :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, Ankara, 1999.
- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, Ankara, 2000.
- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, Ankara, 2001.

- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, Ankara, 2002a.
- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Üç Aylık Rapor-Ekim, Ankara, 2003a.
- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, Ankara, 2003b.
- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Üç Aylık Rapor-IV, Ankara, 2004a.
- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Üç Aylık Rapor-I, Ankara, 2004b.
- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, Ankara, 2004c.
- :Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, Ankara, 2005.
- TÖRE, Nahit :Euro El Kitabı İlk Yılında Euro: Düzenlemeler Politikalar, Gelişmeler, Sorunlar, Etkiler ve Beklentiler Semineri, TCMB Yayınları, Ankara, 1999.
- TÜİK :İstatistik Göstergeler 1923-2004, TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2005.
- YILDIRIM, Oğuz :Kura Dayalı İstikrar Politikası: Teori ve Ülke Uygulamaları, TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı-Ekonomik araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.

b.Makale ve Bildiriler

ABRAMS, Richard K.

DOUGLAS C., Hernan

:“Introduction of A New National Currency: Policy, Institutional and Technical Issues”, **IMF Working Paper Series**, WP/93/49,1993, pp.1-33.

ADDISON, Tony

ve diğlerleri

:“Financial Reconstruction in Conflict and ‘Post-Conflict’ Economies” **WIDER Discussion Paper**, No.2001/90, 2001, pp.1-14.

ADİYAMAN, Ahmet T.

:“Türk Lirasından Sıfır Atılması Operasyonu ve Olası Ekonomik Sonuçları”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı.52, 2004, ss.101-120.

AKINCI, Özge

BARLAS ÖZER, Yasemin

USTA, Bülent

:“Dolarizasyon Endeksleri: Türkiye’deki Dolarizasyon Sürecine İlişkin Göstergeler”, **TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği**, No:05/07, 2005, ss.1-23.

AKTAN, Coşkun Can.

DİLEYİCİ, Dilek

:“Parasal Düzen ve Parasal Anayasa”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, 2001, ss.1-35.

AKYAZI, Haydar

:“Türk Lirasındaki Sıfırlar ve Paradan Sıfır Atılması”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.16, Sayı.3-4, 2002, ss.41-57.

- ALAGÖZ, Mehmet :“Paradan Sıfır Atmanın Gerekçeleri, Sonuçları ve Türk Lirasına İade-i İtibar”, **Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı.14, 2005, ss.39-55.
- ALTINKEMER, Melike :“Para İkamesi, Hiperenflasyon ve İstikrar Programları”, **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü**, No.9629,1996, ss.287-296.
- ALTIOK, Metin :“Yeni TL’ye Geçiş ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı.488, 1999, ss.29-41.
- AMADO, Sonia ve diğerleri :“Does “000,000” Matter? Psychological Effects of Turkish Monetary Reform”, **Journal of Economic Psychology**, Vol.28, Issue.2, 2007, pp.154-169.
- ANGEL, Wayne D. :“A Gold-Based Monetary Policy For Russia”, **Cato Journal**, Vol.12, No.3, 1993, pp.677-683.
- AYHAN, Duygu :“Döviz Kuru Rejimlerinin Kur Oynaklığı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ağustos 2006, ss.64.
- BAHMANI-O., Mohsen
DOMAÇ, İlker :“On The Link Between Dollarization and Inflation: Evidence From Turkey”, **TCMB Tartışma Tebliği**, 2002, pp.1-26
- BARIŞIK, Salih :“Türkiye’de Yeni Türk Lirasına Geçiş Çalışmaları”, **TİSK İşveren Dergisi**, Aralık 2003, ss.1-4.

- BAYIR, İlker
GÜLSEREN, Barış :“Parada Sadeleştirme Yeni Türk Lirası” **TÜSİAD Görüş Dergisi**, Sayı.60, 2004, ss.20-29.
- BOZKURT, Demet :“IMKB Tarafından YTL İle İlgili Olarak Yapılan Çalışmalar”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı.488, 2004, ss.14-15..
- DELLAS, Harris
TAVLAS, George S. :“Lessons of The Euro For Dollarization”, **Journal of Policy Modeling**, Vol.23, No.3, 2001, pp. 333-345.
- DEMİR, Osman
DURAN, Serap :“Paradan Atmada Türkiye Deneyimi: Yeni Paranın İlk Yılı”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı. 246, Eylül 2006, pp.66-79.
- DORNBUSCH, Rudiger :“Exchange Rates and Prices”, **NBER Working Paper Series**, No.1769, 1985, pp.1-33.
- :“A Primer on Emerging Market Crises” **NBER Working Paper Series**, No.8326, 2001, pp.1-12.
- DORNBUSCH, Rudiger
SIMONSEN, Mario H. :“Inflation Stabilization with Incomes Policy Support: A Review of the Experience in Argentina, Brazil and Israel”, **NBER Working Paper Series**, No.2153, 1987, pp.1-72.
- EREN, Aslan
SÜSLÜ, Bora. :“Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı.41, Eylül-Ekim 2001, ss.662-674.

- FLOOD, Robert P.
GARBER, Peter M. :“An Economic Theory of Monetary Reform”, **Journal of Political Economy**, Vol.88, 1980, pp. 24-58.
- GIOVANNINI, Alberto :“The Currency Reform As The Last Stage of Economic and Monetary Union: Some Policy Questions”, **NBER Working Paper Series**, No.3917, 1991, pp.1-17.
- GOODHART, Charles
PAPPA, Evi :“The Transition From National Currencies to the Euro”, **Economic Letters**, Vol.79, 2003, pp.83-88.
- GULDE, Anne-Marie :“The Role of Currency Board in Bulgaria’s Stabilization”, **IMF Policy Discussion Paper**, PDP/99/3, Nisan 1999, pp.1-20.
- GÜLOĞLU, Bülent
ALTUNOĞLU, Ender A. :“Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.27, 2002, ss.1-29.
- GÜNAL, Mehmet :“Türk Lirası’ndan Sıfır Atılması ve Yeni Lira Uygulaması”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Haziran 2000, ss.84-89.
- GÜNAYDIN, İhsan :“Bütçe Açıkları Enflasyonist Midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1, 2004, ss.158-181.
- HANKE, Steve H.
SCHULER, Kurt :“Currency Boards and Currency Convertibility”, **Cato Journal**, Vol.12, No.3, 1993, pp.687-706.

- HANKE, Steve H.
SEKERKE, Matt :“Iraq’s Botched Currency Reform”, **Central Banking Journal**, Vol.14, No.3, 2004, pp.38-45.
- HAUGHTON, Jonathan :“The Reconstruction of A War-Torn Economy: The Next Steps in The Democratic Republic of Congo”, CAER II Discussion Paper, No.24, 1998, pp.1-44.
- KARA, Hakan
ve diğ erleri :“Exchange Rate Pass-Through in Turkey: Has It Changed and to What Extent?”, **TCMB Working Paper**, No.05/04, 2005, pp.1-52.
- KALAYCI, İrfan :“İstikrar Politikaları Ç erçevesinde Yeni TL Arayışı: Niçin, Nasıl, Nereye Kadar?”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl.36, Sayı.2, 1999. ss.43-53
- :“TL’den Sıfır Atma Operasyonu”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı.7, 2000, ss.3-17.
- KESRİYELİ, Mehtap :“1980’li Yıllardan Günümüze Para Politikası Geliş meleri”, **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü**, No.97/4, 1997, ss.1-34.
- KLOPSTOCK, Fred H. :“Monetary Reform in Liberated Europe”, **American Economic Review**, Vol.36, 1946, pp.578-595.
- LOTZ, Sebastien
ROCHETEAU, Guillaume :“On The Launching of A New Currency”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.34, No.3, 2002, pp.563-588.

- MAS, Ignacio :“Things Governments Do to Money: A Recent History of Currency Reform Schemes and Scams”, **KYKLOS**, Vol.48, 1995, pp. 483-512.
- MCCARTHY, Jonathan :Pass-Through of Exchange Rates and Import Prices To Domestic Inflation in Some Industrialised Economies, **BIS Working Paper**, No.79, 1999. pp.1-37.
- METİN ÖZCAN, Kıvılcım
US, Vuslat :“Dolarizasyon Sürecinde Son Gelişmeler”, **TİSK Akademi Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, 2006, ss.99-115.
- MUNDELL, Robert :“Currency Areas, Exchange Rate Systems and International Monetary Reform” **University of CEMA Working Paper**, No.167, 2000
- PONGSAPARN, Runchana :“Inflation Dynamics and Reaction Function in High-Inflation Environment: An Implication For Turkey”, **TCMB Research Department Working Paper**, No.10, 2002, pp.1-24.
- RUGE M., Francisco J. :“Heterodoks Inflation Stabilization in Argentina, Brazil, and Israel-A Historical Review and Some Stylized Facts”, **Universite de Montreal, Department de Sciences Economiques Cahiers de Recherche**, No.9707, 1997. pp.1-26.
- SALVATORE, Dominick :“Which Countries in The Americas Should Dollarize?”, **Journal of Policy Modeling**, Vol.23, Issue.3, 2001, pp.347-355.

- SANTOS, Nuno :“Financing Small, Medium, Micro Enterprises in Post-Conflict Situations Microfinance Opportunities in the Democratic Republic of The Congo”, **OECD Development Centre**, Mart 2003, pp.1-64.
- SAUCRMANN, Heinz :“The Consequences of The Currency Reform in Western Germany”, **The Review of Politics**, Vol.12, No.2, 1950, pp.175-196.
- SERDENGEÇTİ, Süreyya :“Başkan Serdengeçti’nin SBF Konferansında Yaptığı Fiyat İstikrarı Konulu Sunum”, Ankara, 2002, ss. 1-29.
- :“Başkan Serdengeçti’nin KKTC’de Yaptığı YTL Konulu Sunum”, Lefkoşa, 2004a. ss.1-39.
- :“Başkan Serdengeçti’nin YTL Tanıtım Kampanyası Hakkında Yaptığı Sunum”, Ankara, 2004b.
- :“Dolarizasyon/Ters Dolarizasyon” TCMB, Eskişehir, 2005, ss.1-19.
- SHAFIR, Eldar
- DIAMOND, Peter
- TVERSKY, Amos :“Money Illusion”, **Quarterly Journal of Economics**, Vol.112, No.2,1997, pp.341-374
- TCMB :“Enflasyon Sürecinin Temel Özellikleri, Ocak Ayı Enflasyonu ve İleriye Yönelik Bekleyişler”, **TCMB Basın Duyurusu**, Sayı.2002-7, 2002b, ss.1-9.
- UTKULU, Utku :“Avrupa Parasal Birliği Gerçekten Optimum Bir Para Sahası Mıdır?”, **ESİAD Siyasa Dergisi**, Sayı.1, 2005, ss.107-125.

- UYGUR, Ercan :“Enflasyon, Para ve Mali Baskı: İktisat Politikasında Geri Kalmışlık”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı.189, Aralık 2001, ss.7-23.
- WILLIAMSON, Stephen D. :“Limited Participation and The Neutrality of Money”, **Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly**, Vol.91/2, 2005, pp.1-20.
- WYNNE, Mark A. :“The Euro Cash Changeover”, **Southwest Economy**, Issue.2, 2002, pp.1-5.
- WEBER, Ernst J. :“A History of Bimetallism: Greece-Rome- Middle Ages- Modern Times”, **University of Western Australia Department of Economics**, WA.6009, 1999, pp.1-32.

c.İnternet ve Diğerleri

- ADDISON, Tony :“Conflict and Financial Reconstruction”, **Finance and Development Briefing Papers**, 2002, <http://www.devinit.org/findev/briefingpapers.htm> (05.03.2007).
- ERÇEL, Gazi :“TL’den Altı Sıfır 2001’de Atılacak” 2000, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ANADOLU YA HABERLER/AHA00X05X05.htm> (11.02.2007).
- GOODMANN, George J.W. :“The German Hyperinflation, 1923”, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/ess_germanhyperinflation.html (05.03.2007).
- IMF :“World Economic Outlook” 2001, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2001/01/> (12.12.2006).

- KOSARES, M. J. :“The Nightmare German Inflation”,
<http://www.usagold.com/docs/GermanNightmare.html>
(15.02.2007).
- KUMCU, Ercan :“Parasal Reform” <http://www.radikal.com.tr/1999/02/04/yazarlar/erckum.html> (27.10.2006).
- ÖZÇAY, Akil :“Yeni Türk Lirası”, New York, 2004, http://www.tcmb.gov.tr/yenilira/akilozcay_04_november_2004.pdf
(10.01.2007).
- PARASIZ, İlker :“YTL’ye Doğru Türk Lirasından Altı Sıfır Atılmasının Nedenleri ve Sonuçları”, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=3426,
(01.12.2007).
- RITSCHL, Albrecht :http://www2.hu-berlin.de/institute/wg/ritschl/pdf_files/ModernGermanyln5000Words.pdf (20.02.2007).
- ŞEN, Hüseyin
KESKİN, Abdullah :“TL’den Sıfır Atılması ve Yeni TL”,
http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=3023 (12.09.2006).
- TRIBE, Keith :“The 1948 Currency Reform: Structure and Purpose”,
<http://www.keele.ac.uk/depts/ec/web/wpapers/9810.pdf>
(10.12.2006).
- YILDIRIM, Sevil :“TL’den Altı Sıfır Atılmalı Mı?”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi15/tl.htm>, (14.01.2007).

Türk Haber :“200 Liralık Banknotlar Yolda” TC Başbakanlık Basın-
Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Sayı.11, 2006.

<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA> (11.11.2006).

http://en.wikipedia.org/wiki/Edict_on_Maximum_Prices (18.11.2006).

http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anoluyahaberler-yeni/2004/eylul/ah_24_09-04.htm (20.11.2006).

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2004/sunumytl.pdf> (12.12.2006)

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/yenilira/ytlarastirma2.pdf> (10.01.2007).

<http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=291-8k> - (11.01.1007).

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/yenilira/para_reformu.pdf (20.01.2007).

<http://www.tcmb.gov.tr/ytlkampanya/sss.php> (25.01.2007).

<http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/04/1st.draft/pravda.html> (28.01.2007).

<http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html> (02.02.2007).

http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/VII-Fiyatlar/VII_1_3.xls (02.02.2007).

http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/VII-Fiyatlar/VII_3_3.xls (02.02.2207).

(<http://www.darphane.gov.tr/dizayn-tedavul.htm>, (04.02.2007).

<http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, 10.02.2007

<http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 15.02.2007

<http://www.dtm.gov.tr/ead/gosterge/baslica.xls>, 15.02.2007

<http://www.deutsche-bank.de/lexikon/2144.html> (20.02.2007).

<http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/0409/2004090935.html> (04.03.2007).

http://www.muhasibat.gov.tr/arsiv/genel/docs/ytl_sunuu.ppt (12.03.2007).

TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, 22.01.2004, E.1/741, K.72

Resmi Gazete, 25671 (15 Aralık 2004).

Resmi Gazete, 25539 (31 Temmuz 2004).

Resmi Gazete, 25592 (21 Eylül 2004).

EK: 1

ANKET FORMU

Bu çalışma, 2005 yılı Ocak ayında başlatılan Türk Lirası'ndan altı sıfır atılması uygulamasının gerekliliği, etkileri ve alışılma durumu konularında bilimsel bir analiz yapılmasını amaçlamaktadır. Lütfen cevaplarınızı yalnızca bu uygulamayı dikkate alarak veriniz. Araştırma tamamen bilimsel nitelikte olup, geçerliliği vereceğiniz yanıtların gerçeği yansıtması ile mümkün olacaktır. İlginize teşekkür eder, iyi günler dileriz.

Arş.Gör. İbrahim AL
KTÜ İİBF İktisat Bölümü
ibrahimal@ktu.edu.tr
0 462 377 37 87

Cinsiyet Kadın Erkek
Medeni Hali Bekar Evli
Yaş 17-30 31-40 41-50 51-60 61 ve üstü
Eğitim Düzeyi İlkokul Ortaokul Lise Üniversite Lisans üstü
Meslek Öğrenci Memur İşçi Emekli
 Serbest Meslek Ev Hanımı Diğer (Belirtiniz).....
Gelir Düzeyi (YTL) 0-450 451-700 701-1000 1001-1300
 1301-1600 1601 ve üstü

		Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
G1	İşlemlerin ve kayıtların zorlaşması bu uygulamayı zorunlu hale getirmiştir.					
G2	Hükümetin siyasi itibar kazanma isteği bu uygulamanın gerekçelerindedir.					
G3	Geçen süreçte bu uygulamanın gerçekten gerekli olduğunu düşünüyorum.					
U1	Alışverişlerimde TL-YTL dönüşümünde problem yaşadım.					
U2	Alışverişlerimde TL-YTL dönüşümünde problem yaşıyorum.					
U3	YTL banknotların eskileriyle aynı özelliklerde basılması uyumu kolaylaştırmıştır.					
U4	YTL'ye uyum toplum tarafından kolay olmuştur.					
P1	Bu uygulamayla TL'nin itibarı artmıştır.					
P2	Bu uygulamayla TL'ye güvenin artmıştır.					
P3	Bu uygulamayla ekonomi kurumlarına ve politikalarına olan güvenim artmıştır.					
P4	Bu uygulama enflasyon beklentilerimi azaltmıştır.					
P5	50 ve 100 YTL'lik banknotların basılması paranın değerinin düştüğü hissi yaratmıştır.					
P6	Bu uygulama bende fiyatların düştüğü hissi yaratmıştır.					
P7	Bu uygulama gelirim düştüğü hissi yaratmıştır.					
E1	Tasarruflarımı artık YTL olarak yapıyorum.					
E2	Bu uygulama TL'nin değerini artırmıştır.					
E3	Paradan sıfır atılması makroekonomik konularda olumlu katkı yapmıştır.					
E4	Yalnızca olumlu psikolojik etkisi olmuştur. Makroekonomik konularda etkisi olmamıştır.					
E5	Fiyat yuvarlaması nedeniyle fiyatlar artmıştır.					
E6	Madeni para kullanma alışkanlığım artmıştır.					
S1	YTL yerine daha güçlü paraların resmi para birimi olarak kabul edilmesi gerekir.					
S2	Enflasyonun kalıcı olarak düşürülemediğini düşünüyorum.					

ÖZGEÇMİŞ

İbrahim AL 29.03.1983 tarihinde Samsun ili Terme ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Samsun'da tamamladı. 1999 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden mezun olduktan sonra, aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı tezli yüksek lisans programına kayıt yaptırdı. Kısa bir süre özel sektörde çalıştıktan sonra, 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne araştırma görevlisi olarak atandı.

Halen yüksek lisans eğitimine devam etmekte olan AL, bekar olup İngilizce bilmektedir.